

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าในประเด็นที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการศึกษาที่พ่อหรือแม่คนเดียวสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว ความต้องการการศึกษา การศึกษาสำหรับผู้ปกครองและการศึกษาผู้ใหญ่ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวและแนวคิดครอบครัวเข้มแข็ง และทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย โดยแบ่งเนื้อหาการนำเสนอเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดและนโยบายการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว

- 1.1 แนวคิดครอบครัวเข้มแข็ง
- 1.2 นโยบายการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งของประเทศไทย

ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

- 2.1 ความหมายครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว
- 2.2 สภาพปัญหาและภาวะเสี่ยงของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

ตอนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง การศึกษาผู้ใหญ่ ความต้องการการศึกษา และการส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศและต่างประเทศ

- 3.1 แนวคิดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง
- 3.2 แนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่
- 3.3 แนวคิดความต้องการทางการศึกษา
- 3.4 การส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศและต่างประเทศ

ตอนที่ 4 ทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่นิยม

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเข้มแข็ง
- 5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง และความต้องการทางการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่
- 5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

ตอนที่ 1 แนวคิด และนโยบายการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว

จากการศึกษาคำรา เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดครอบครัวเข้มแข็งเป็นแนวทางที่สำคัญในการพัฒนาครอบครัวตามนโยบายการพัฒนาประเทศ สรุปได้ดังนี้

1.1. แนวคิดครอบครัวเข้มแข็ง

1.1.1 แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเข้มแข็ง

ประเวศ วะสี (ประเวศ วะสี, 2541) กล่าวถึงลักษณะของครอบครัวเข้มแข็ง ดังนี้ 1) เศรษฐกิจพอเพียง 2) พ่อแม่ลูกมีเวลาอยู่ด้วยกัน 3) มีความรู้ในการเป็นครอบครัวที่ดี เป็นครอบครัวเรียนรู้ 4) มีสิ่งแวดล้อมดี

คุณฎิ โยเหลา และคณะ ได้สังเคราะห์งานวิจัยในต่างประเทศ พบว่าคุณสมบัติร่วมของครอบครัวเข้มแข็งหรือครอบครัวสุขภาพดี มีดังนี้(คุณฎิ โยเหลา และคณะ 2545)

1) ความรักและการยอมรับ หมายถึง การที่สมาชิกของครอบครัวแสดงความรักความชื่นชมยินดีต่อกัน โดยการแสดงออกทางร่างกายด้วยการ อุ้ม กอด การสัมผัส หรือแสดงออกทางวาจา โดยการพูดว่า แม่รักลูก ฉันรักเธอ ฉันคิดถึงเธอ ลูกเป็นลูกที่ดี สมาชิกในครอบครัวให้ความร่วมมือร่วมใจกันมากกว่าแข่งขันชิงดีกัน

2) การสื่อสารทางบวก หมายถึง สมาชิกในครอบครัวแสดงความจริงใจ เปิดเผยและยอมรับกันและกัน ทั้งที่เป็นความรู้สึกทางบวกหรือความรู้สึกทางลบ ความขัดแย้งใดใดที่เกิดขึ้นต้องแสดงออกอย่างเหมาะสม

3) ความยืดหยุ่น สมาชิกในครอบครัวมีความสุขในการใช้เวลาด้วยกัน การช่วยกันทำงานบ้าน โดยแบ่งงานกันทำ การร่วมกิจกรรมสันทนาการถูกจัดให้เป็นสิ่งสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ความมีอิสระ และเป็นตัวของตัวเอง

4) การกำหนดคุณค่าและมาตรฐานในครอบครัว ครอบครัวจะมีการพูดคุยและกำหนดคุณค่า และมาตรฐานด้านความเชื่อ การปฏิบัติร่วมกันและพ่อแม่จะเป็นแบบอย่างของลูก ในขณะที่ลูกจะรับรู้ข้อตกลงและนำไปปฏิบัติ โดยมีความอดทนต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล

5) ความสามารถในการเผชิญปัญหา หมายถึง การที่ครอบครัวสามารถเผชิญกับความเครียด ปัญหาวิกฤติในทางบวก โดยพยายามหาทางออก และสมาชิกให้กำลังใจและสนับสนุนซึ่งกันและกัน (Bems, 1997)

ส่วนสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาความเข้มแข็งของครอบครัวในต่างประเทศ โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

การศึกษาครอบครัวเข้มแข็งในสหรัฐอเมริกา (Olson and others, 1994) พบว่า สิ่งที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาคือครอบครัว และมีส่วนที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งในครอบครัว โดยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 4 ด้านคือ ระบบครอบครัว

(Family System) ครอบครัวขยาย (Extended Family) ระบบความเชื่อ (The belief System) และระบบสังคม (Social System) กล่าวคือ สมาชิกในครอบครัวต้องมีความสามัคคีรักใคร่ กลมเกลียวกัน โดยที่สมาชิกในครอบครัวควรมีเวลาให้กัน ให้มีกิจกรรมภายในครอบครัว มีความจริงใจ ซื่อสัตย์ต่อกัน มีความยืดหยุ่นรู้จักที่จะแก้ไขปัญหาค้างๆ โดยสมาชิกต้องมีโอกาสแสดงความคิดเห็น มีการสื่อสารกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว พูดยุติรับฟังความคิดเห็น ปัญหาของกันและกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและรู้สึกความเป็นไปในครอบครัว ซึ่งจะเป็วิธีหนึ่งที่จะป้องกันการเกิดปัญหา และเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาค้างๆ ทั้งยังช่วยให้เกิดความมั่นคงในครอบครัวได้

สำหรับคอนพดิกกรรมสร้างความเข้มแข็งครอบครัว(Christensen P.M. and Porter B.L. , 2004) ประกอบด้วย 1) ระดับพื้นฐาน เช่น การรับฟังและสื่อสารกันให้เข้าใจ การแก้ไขปัญหาค้างหรือข้อขัดแย้งร่วมกันโดยไม่ถือโกรธ การสนับสนุนช่วยเหลือกันในการดำรงชีวิต และสร้างบรรยากาศของบ้านที่มั่นคงปลอดภัย และการยอมรับนับถือกันและเป็นหุ้นส่วนที่เสมอภาค เป็นต้น 2) ระดับเพิ่มคุณภาพความสัมพันธ์และความเข้มแข็ง เช่น การแสดงความรักด้วยวาจา และการปฏิบัติ เช่น การสร้างเสถียรภาพ รักษาความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ และเคารพต่อกัน การตั้งใจให้เวลาแก่กัน และการสร้างบรรยากาศที่สนุกด้วยอารมณ์ขันและมองโลกในทางที่ดี เป็นต้น และ 3) ระดับเสริมความเข้มแข็งให้มั่นคง เช่น สร้างเป้าหมายร่วมกัน สำนึกในความสำคัญของคุณค่าครอบครัว ในการดูแลช่วยเหลือกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีของครอบครัว และถือกฎสังคมาอย่างมีคุณภาพ ยกย่อง ส่งเสริมและสนับสนุนให้กำลังใจ จูงใจให้สมาชิกพัฒนาความสามารถ ก้าวสู่ความสำเร็จในขั้นที่สูงขึ้น เป็นต้น

วิธีการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัวประกอบด้วย (Stephen F. Duncan)

1) การเอาใจใส่ดูแลและการรู้จักคุณค่า (Appreciation and Affection) คือ ให้ความรัก ความอบอุ่น ให้กำลังใจ โดยสามารถแสดงออกทั้งทางกาย และการพูดจากัน หรือมีความสนใจในพฤติกรรมต่างๆ ที่สมาชิกในครอบครัวทำใหกันและกัน

2) การให้เวลากันและกัน (Time together) ซึ่งจะก่อให้เกิดความใกล้ชิดกันมากขึ้น มีสัมพันธ์ภาพที่ดีขึ้น

3) การให้กำลังใจ (Encouragement) คือ การแสดงออกเมื่อสมาชิกในบ้านประสบความสำเร็จก็แสดงความชื่นชม เมื่อมีการกระทำที่ผิดพลาดก็ปลอบโยน

4) มีความมุ่งมั่น (Commitment)

5) การสื่อสารระหว่างกัน (Communication) พูดยุติ เล่าเรื่องต่างๆ ให้สมาชิกในครอบครัวได้ทราบ

การสร้างครอบครัวเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ (John DeFrain)

1) การรู้จักคุณค่าและความรัก (Appreciation and Affection) เสนอวิธีการสร้างความเข้มแข็งในครอบครัวประกอบด้วย การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน (Caring for each other) ความ

เป็นมิตร (Friendship) การนับถือสมาชิกแต่ละคน (Respect for individuality) การหยอกล้อเล่นกัน (Playfulness) การมีอารมณ์ขัน (Humor)

2) การสื่อสารทางบวก (Positive Communication) เช่น การแบ่งปันความรู้สึกร่วมทุกข์ร่วมสุข (Sharing Feelings) การหลีกเลี่ยงการตำหนิ (Avoiding Blame) การรู้จักประนีประนอม (Being able to compromise) การหยอกล้อเล่นกัน (Playfulness) การเห็นพ้องกันว่าคนเรามีความเห็นต่างกันได้ (Agreeing to Disagree)

3) จิตวิญญาณที่เป็นสุข (Spiritual Well-Being) ความหวัง (Hope) ความศรัทธา (Faith) ความเมตตากรุณา (Compassion) การแบ่งปันค่านิยมเชิงจริยธรรมร่วมกัน (Shared Ethical Values) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับมนุษยชาติ (Oneness with humankind)

4) มีความมุ่งมั่น (Commitment) ความไว้วางใจ (Trust) ความซื่อสัตย์ (Honesty) การเป็นที่พึ่งพาได้ (Dependability) ความเชื่อมั่นต่อกัน (Faithfulness) การแบ่งปัน (Sharing)

5) มีเวลาให้กัน (Time Together) ให้ความสำคัญมาก (Quality time in great quantity) สนุกสนานเมื่ออยู่ด้วยกัน (Enjoying each other's company) มีความเชื่อมั่นต่อกัน (Faithfulness) มีช่วงเวลาที่ดี (Simple good times) แบ่งปันช่วงเวลาความสนุกสนาน (Sharing fun times)

6) ความสามารถในการจัดการความตึงเครียดและภาวะวิกฤติ (The ability to cope with stress and crisis) ความสามารถปรับตัว (Adaptability) การมองวิกฤติให้เป็นสิ่งที่ท้าทายและโอกาส (Seeing crisis as challenges and opportunities) การเติบโตต่อสู้ผ่านวิกฤติมาด้วยกัน (Growing through crisis together) การเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลง (Openness to change) ความยืดหยุ่น (Resilience)

1.1.2 มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ร่วมกับสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ดำเนินโครงการจัดทำมาตรฐานการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงและมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง โดยได้พัฒนาต่อขอมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งจากการสังเคราะห์ดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว ซึ่งทางสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวดำเนินการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใน พ.ศ. 2546 และผลการวิจัยครอบครัวใน 5 จังหวัด 5 ภูมิภาค ใน พ.ศ. 2548 มาพิจารณาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ รายงานโครงการในประเทศและนานาชาติ (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2548: 58) มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งที่พัฒนาขึ้นในโครงการจัดทำมาตรฐานการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงและมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งครั้งนี้เป็นมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งในบริบทเชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทย 5 ด้าน คือ สัมพันธภาพ การพึ่งพา

ตนเอง ทุนทางสังคม การปรับตัวในภาวะยากลำบาก และการหลีกเลี่ยง/จัดการความเสี่ยง ประกอบด้วย มาตรฐาน 7 ข้อ คือ (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2548: 89-92)

มาตรฐานที่ 1 : ด้านสัมพันธภาพ

ครอบครัวที่สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการสร้างและคงความเป็นครอบครัวร่วมกัน มีความรัก ความผูกพันต่อกัน ซึ่งแสดงออกโดยการสื่อความหมาย ชกช่อง รับฟัง ทำกิจกรรมร่วมกัน เอาใจใส่ ดูแลทุกข์สุขกันและกันอย่างสม่ำเสมอ

ครอบครัวที่สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการสร้าง และคงความเป็นครอบครัวร่วมกัน มีความรัก ความผูกพันต่อกัน ซึ่งแสดงออกโดยการสื่อความหมาย ชกช่อง รับฟัง ทำกิจกรรมร่วมกัน เอาใจใส่ ดูแลทุกข์สุขกันและกันอย่างสม่ำเสมอ

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) จำนวนคู่สมรสที่มีการบอกกล่าวการใช้ชีวิตคู่ตามประเพณีให้เป็นที่ยอมรับ และยอมรับในหมู่ญาติมิตร

(2) สมาชิกในครอบครัวมีการแสดงออกถึงความรัก เคารพนับถือ และเอื้ออาทร ซึ่งกันและกันทางกาย วาจา ใจ (เช่น ไหว้ผู้ใหญ่ ลูกหัวลูก กอด สัมผัสอย่างอ่อนโยน ถามทุกข์สุข)

(3) สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสอยู่พร้อมหน้ากัน และทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำอย่างน้อย 1 ครั้ง/สัปดาห์

(4) สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือและตัดสินใจเรื่องสำคัญต่าง ๆ ของครอบครัว และลงมือทำร่วมกัน

(5) ครอบครัวที่มีสมาชิกร่วมกันรับผิดชอบภาระการงานของครอบครัว

(6) สมาชิกในครอบครัวแก้ปัญหาข้อขัดแย้งด้วยเหตุผล ไม่ใช่ความรุนแรง ด้านร่างกาย วาจา จิตใจ และเพศต่อกัน และต่อตนเอง

(7) คู่สามีภรรยารักใคร่ปรองดองกัน

(8) สมาชิกในครอบครัวได้รับการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว

มาตรฐานที่ 2 : ด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ

ครอบครัวสามารถบริหารจัดการรายรับ รายจ่าย ให้เกิดความมั่นคงในความเป็นอยู่ และอาชีพ

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) ครอบครัวมีรายได้และทรัพย์สินเพียงพอสำหรับรายจ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตครอบครัวตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

(2) ครอบครัวมีเงินออมสามารถนำมาใช้จ่ายในยามฉุกเฉินหรือจำเป็นได้

(3) ครอบครัวปราศจากหนี้สินหรือกรณีที่มีหนี้ก็มีความสามารถในการปลดหนี้

(4) ครอบครัวมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง โดยไม่ต้องกังวลว่าจะมีปัญหาไร้ที่อยู่

มาตรฐานที่ 3 : ด้านการพึ่งพาตนเองทางสุขภาพ

ครอบครัวสามารถส่งเสริม และดูแลสุขภาพของสมาชิกได้

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

- (1) ครอบครัวดูแลการกินการอยู่อย่างถูกสุขลักษณะ
- (2) ครอบครัวที่สามารถดูแลรักษาสุขภาพของสมาชิกเบื้องต้น เช่น มีตู้/กล่องยา

สามัญประจำบ้าน

- (3) ครอบครัวที่มีการออกกำลังกายเป็นประจำ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน
- (4) ครอบครัวที่มีการป้องกันอุบัติเหตุในบ้าน และในการเดินทาง
- (5) สมาชิกครอบครัวได้รับการตรวจสุขภาพ และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยวัคซีนตาม

กำหนด

มาตรฐานที่ 4 : ด้านการพึ่งพาตนเองทางข้อมูลข่าวสารและโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนา

พัฒนา

ครอบครัวสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและมีโอกาสเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวได้

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) สมาชิกในครอบครัวได้รับความรู้ และทักษะด้านชีวิตครอบครัวอาชีพการงาน โดยการศึกษาต่อเนื่อง/ตามอัธยาศัย

(2) ครอบครัวที่มีเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบ

(3) ครอบครัวได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และนำมาพูดคุยอย่างสร้างสรรค์

(4) สมาชิกในครอบครัวร่วมกันศึกษา และปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตใจและคุณธรรม

มาตรฐานที่ 5 : ด้านทุนทางสังคม

ครอบครัวมีความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัย และภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน/สังคม

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) สมาชิกในครอบครัวมีความรู้สึกปลอดภัย และไว้วางใจต่อบุคคลในครอบครัว

(2) สมาชิกในครอบครัวมีความรู้สึกปลอดภัย และไว้วางใจต่อบุคคลในชุมชน

(3) เมื่อมีปัญหาสมาชิกในครอบครัวได้รับความช่วยเหลือจากภายในครอบครัว เพื่อน คนรู้จัก หรือญาติ

(4) ครอบครัวมีผู้เป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ/มีส่วนร่วมให้ความช่วยเหลือเพื่อนบ้าน/ชุมชน

(5) ครอบครัวสร้างคุณค่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยการทำกิจกรรมทางศาสนา/ส่งเสริมคุณธรรม หรือสุนทรียภาพร่วมกัน

(6) เมื่อประสบปัญหาหากลำบาก สมาชิกเชื่อมั่นว่าครอบครัวจะสนใจใยดี รับฟัง และช่วยเหลือ

มาตรฐานที่ 6 : ด้านการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก

ครอบครัวมีการติดตามรู้เท่าทันสถานการณ์ สามารถปรับตัวได้อย่างสร้างสรรค์ และฟื้นตัวได้เมื่อเผชิญกับภาวะยากลำบาก

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) ครอบครัวมีการติดตามสถานการณ์และวางแผนเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

(2) ครอบครัวมีการทำประกันชีวิต ประกันภัย ประกันอุบัติเหตุ

(3) ครอบครัวมีประสบการณ์แก้ไขปัญหา มีความสำเร็จปรับตัวได้

มาตรฐานที่ 7 : ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง

ครอบครัวสามารถป้องกัน และแก้ไขปัญหา ทำให้ไม่ต้องเกิดปัญหา หรือตกอยู่ในภาวะเสี่ยง

ตัวชี้วัดระดับครอบครัว

(1) คู่สมรสที่ได้รับการเตรียมความพร้อมชีวิตครอบครัว/การเป็นพ่อแม่/เตรียมผู้
วัยทอง

(2) ครอบครัวที่ไม่มีสมาชิกหนีออกจากบ้านฆ่าตัวตาย

(3) ครอบครัวที่สมาชิกไม่มีสมาชิกเสียชีวิต หรือพิการจากอุบัติเหตุ

(4) สมาชิกในครอบครัวไม่เล่นการพนัน และไม่ใช้สิ่งเสพติด ได้แก่ สุรา บุหรี่ สารเสพติด เป็นต้น

(5) ครอบครัวสามารถจัดการกับความเสี่ยงได้ เช่น ย้ายของก่อนน้ำท่วม เป็นต้น

(6) ครอบครัวที่สมาชิกไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาคความขัดแย้ง

(7) ครอบครัวดำรงชีวิตโดยไม่ประมาท รู้จักเฝ้าระวัง อุบัติภัย อุบัติเหตุ สิ่งเสพติด ความรุนแรง การพนัน และพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ

มาตรฐาน 5 ด้านดังกล่าวประกอบด้วยมาตรฐาน 7 ข้อ ซึ่งมีการกำหนดเป็นตัวชี้วัดระดับประเทศ/จังหวัด จำนวน 23 ข้อ และตัวชี้วัดระดับครอบครัว 37 ข้อ ซึ่งมาตรฐานดังกล่าวต้องมีการพัฒนาต่อเพื่อนำไปใช้ได้จริง ดังข้อเสนอแนะของโครงการฯ ที่น่าสนใจที่ว่า ควรจัดให้มีเวทีสาธารณะสะท้อนความคิดในการนำมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งไปใช้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อที่ครอบครัวและชุมชนจะได้นำไปใช้ในการติดตามประเมินผลได้ง่ายยิ่งขึ้น (สถาบันแห่งชาติเพื่อการ

พัฒนาเด็กและครอบครัว, 2548: ๓) ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้ใช้มาตรฐานการครอบครัวเข้มแข็ง 7 ข้อ ดังกล่าวเป็นกรอบคิดเบื้องต้นของแนวคิดครอบครัวเข้มแข็งในการศึกษาครั้งนี้

จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของครอบครัวทั้งในและต่างประเทศ จึงพบว่ามีกรกล่าวถึงคุณลักษณะครอบครัวเข้มแข็งในลักษณะที่เป็นองค์รวมเป็นหนึ่งเดียวของครอบครัวที่มีองค์ประกอบทั้งกายภาพ ความสัมพันธ์และจิตวิญญาณ มิตีความสัมพันธ์ของครอบครัวทั้งระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว และระหว่างครอบครัวกับสังคมรอบด้านที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับครอบครัวที่มีส่วนช่วยเกื้อกูลจัดการปัญหาอุปสรรคที่ครอบครัวเผชิญ รวมถึงเป็นเสมือนภูมิคุ้มกันอันตรายหรือความเสี่ยงต่าง ๆ ให้สมาชิกสามารถปลอดภัยและรู้สึกถึงความมั่นคงในความเป็นครอบครัวที่เข้มแข็ง ด้วยพลังแห่งการให้คุณค่า ความรัก การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน มีใจร่วมเดียวกันในการถือประโยชน์ครอบครัวเป็นสำคัญและรวมตัวกันในการต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ สามารถนำปัญหามาเป็นบทเรียนให้ครอบครัวมีความแข็งแกร่งและเติบโตพัฒนาต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้จะได้นำแนวคิดครอบครัวเข้มแข็ง ที่เป็นผลการวิจัยตามโครงการจัดทำมาตรฐานการครอบครัวเข้มแข็ง โดยการจัดทำของสำนักกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลรับผิดชอบการส่งเสริมศักยภาพความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว เพื่อใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติ การประเมินและการอ้างอิงเทียบเคียงที่ประกอบด้วยมาตรฐาน 7 ข้อ ได้แก่ สัมพันธภาพ การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเองทางสุขภาพ การพึ่งพาตนเองทางข้อมูล ข่าวสาร และโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนา ทุนทางสังคม การปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548: รายงานฉบับสมบูรณ์) เพื่อนำมาเป็นแนวคิดนำทางเบื้องต้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1.2 นโยบายการพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งของประเทศไทย

1.2.1 นโยบายพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กระบวนการด้านความเข้มแข็งของครอบครัว ปรากฏชัดภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) กล่าวคือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน โดยการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชน การปรับบทบาทของรัฐ โดยการสนับสนุนให้ครอบครัวและชุมชนพัฒนาตนเอง และการสร้างหลักประกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะสนับสนุนให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนามากขึ้น

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชนตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 มีดังนี้

- 1) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของคนในครอบครัวและชุมชน

1.1) การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน การสอดแทรกความรู้เรื่องครอบครัวศึกษา และการเสริมสร้างทักษะชีวิตในหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา รวมทั้งการพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างถูกต้อง และสามารถถ่ายทอดความรู้ในวงกว้างได้ การเสริมสร้างการวิจัย พัฒนา และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลป วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม เพื่อสร้างศักยภาพความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน

1.2) การส่งเสริมให้สื่อสารมวลชนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวและชุมชน การสนับสนุนและกระตุ้นให้สื่อมวลชนเสนอสื่อที่สร้างสรรค์ชีวิตครอบครัวและชุมชน เช่น บทบาทของการเป็นพ่อแม่ลูกที่ดี รวมถึงการแบ่งภาระรับผิดชอบในครัวเรือน ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีพัฒนาการตามวัย เป็นต้น

1.3) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ

2) การส่งเสริมการรวมตัวของชุมชน

เป็นการสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชนในทุกรูปแบบ และส่งเสริมการสร้างเครือข่ายชุมชนอย่างกว้างขวาง

3) การสร้างหลักประกันทางเศรษฐกิจแก่ครอบครัวและชุมชน

การพัฒนาทักษะและโอกาสทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชน และการส่งเสริมให้ธุรกิจเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและชีวิตครอบครัว

4) การสร้างหลักประกันความมั่นคงทางสังคมแก่ครอบครัวและชุมชน

การจัดและพัฒนาระบบสวัสดิการสังคมที่มีคุณภาพอย่างกว้างขวางและทั่วถึง และการส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการจัดบริการสังคม

5) การปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาครอบครัวและชุมชน

การปรับปรุงระบบราชการให้สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของสถาบันครอบครัวและชุมชน และการส่งเสริมให้องค์กรทางสังคมทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น

นอกจากนี้ครอบครัวยังได้รับการกล่าวอ้างถึงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบความมั่นคงทางสังคม ในส่วนของการณรงค์แก้ไขปัญหาคาความรุนแรงในครอบครัวและการทำร้ายทารุณทางร่างกาย จิตใจ และทางเพศต่อเด็กและสตรี เช่น สร้างความรู้ความเข้าใจในสังคมตระหนักถึงปัญหาและผลกระทบการขยายบริการการให้คำปรึกษาแก่ครอบครัวที่มีปัญหาให้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น เป็นต้น โดยให้ความคุ้มครองและไม่กระทำการซ้ำเติมต่อผู้ถูกกระทำ

ส่วนแนวทางในการพัฒนาด้วยการพัฒนาการเรียนรู้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) มีสาระสำคัญดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป. : 45-47)

1) การปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

1.1) ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาในทุกกระดับมากขึ้น โดยการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ชุมชนสามารถกำหนดรายละเอียดของหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความพร้อมและความต้องการของแต่ละท้องถิ่นภายใต้การกำหนดโครงสร้างและมาตรฐานทางคุณภาพของหน่วยงานภาครัฐอย่างเป็นระบบ

1.2) ปรับปรุงหลักสูตร ตำรา และอุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน ควบคู่กับการปลูกฝังให้เกิดความภาคภูมิใจและรักท้องถิ่นของตน และการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมสากล เช่น ความรู้ในภาษาต่างประเทศ ความรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

1.3) สอดแทรกความรู้เรื่องครอบครัวศึกษาและการเสริมสร้างทักษะชีวิตในหลักสูตรการเรียนการสอนทุกระดับ โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา รวมทั้งพัฒนาครูให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้อย่างถูกต้องและสามารถถ่ายทอดความรู้ในวงกว้างได้

1.4) ส่งเสริมการวิจัย พัฒนา และเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลป วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามเพื่อสร้างศักยภาพความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน

1.5) จัดเครือข่ายระดับชาติด้านวิชาการที่มีการทำงานเป็นอิสระโดยระดมความร่วมมือจากนักวิชาการและสถาบันต่าง ๆ ในการประสานแลกเปลี่ยนข้อมูล พัฒนาความรู้ และให้มีการเผยแพร่ผลงานเพื่อนำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจังในการกำหนดนโยบายและการปฏิบัติ

1.6) ส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ด้านต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัว ชุมชนและสังคมส่วนรวม

2) การเสริมสร้างการใช้สื่อสารมวลชนให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวและชุมชน

2.1) สนับสนุนและกระตุ้นให้สื่อมวลชนเสนอสื่อที่สร้างสรรค์ชีวิตครอบครัวและชุมชน เช่น บทบาทของการเป็นพ่อแม่ลูกที่ดี รวมถึงการแบ่งภาระรับผิดชอบในครัวเรือน ความรู้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้มีพัฒนาการตามวัย เป็นต้น

2.2) พัฒนาและเผยแพร่สื่อที่มีคุณภาพ ถูกต้องและทันสมัยในทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ให้สามารถกระจายเข้าถึงชุมชนต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและกว้างขวาง

2.3) สร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนรู้จักเลือกรับ กลั่นกรองข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีที่เข้ามาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้มีโลกทัศน์สากลควบคู่ไปกับการรักษาคุณค่าความเป็นไทย โดยผ่านการศึกษาทั้งในและนอกระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยในรูปแบบต่าง ๆ

2.4) ส่งเสริมสิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับการให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่พื้นฐานของคนและสังคมในการรับบริการ สังคม กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และข่าวสารต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนและสังคม

3) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ

3.1) สนับสนุนการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน และระหว่างองค์กรชุมชนด้วยกันในทุกรูปแบบ โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีอยู่ และมีการรับรองวิทยฐานะของการเรียนรู้ดังกล่าว

3.2) ส่งเสริมการดำเนินงานในลักษณะวิทยาลัยประชาคมที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาและฝึกอาชีพแก่ประชาชน และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนในรูปแบบที่หลากหลายตามความสนใจและความถนัด โดยไม่จำกัดพื้นฐานความรู้

3.3) ส่งเสริมให้องค์กรทางสังคมทุกฝ่าย เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันทางศาสนา สื่อมวลชน สถาบันการศึกษาทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของบ้าน วัด โรงเรียน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) มีวิสัยทัศน์มุ่งพัฒนาประเทศสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ระดับ คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ แนวทางการพัฒนาครอบครัวด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคน และการคุ้มครองทางสังคม เพื่อเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง และบทบาทของครอบครัวและชุมชน และในช่วงแผนนี้ได้มีการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556 เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญที่ภาคส่วนต่าง ๆ สามารถนำไปเป็นแนวทางการทำแผนปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องกัน โดยมีเป้าหมายคือ การส่งเสริมสถาบันครอบครัวไทยให้มีคุณภาพ และความเข้มแข็งตามพันธกิจและความรับผิดชอบของแต่ละองค์กร สาระสำคัญมีดังนี้ (การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง, 2547)

1) ปรัชญา

สมาชิกในครอบครัวมีคุณธรรมและจริยธรรม มีความรับผิดชอบ มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ปฏิบัติหน้าที่ของตน และมีบทบาทสำคัญในการสร้างคน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ครอบครัวมีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนและสังคมให้มีความสุขและมีคุณภาพ

2) วิสัยทัศน์

2.1) ครอบครัวมีความมั่นคง เข้มแข็ง เป็นบ่อเกิดแห่งความสุขและสันติสุข เป็นแหล่งสร้างและปลูกฝังความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เต็มตามศักยภาพ มีคุณธรรม และเป็นพลังของสังคม

2.2) ครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และมีบทบาทสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตให้เจริญเติบโต การคุ้มครองช่วยเหลือ และการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กและเยาวชน ให้สามารถมีความรับผิดชอบต่อตนเองและชุมชน ได้อย่างเต็มที่

2.3) ครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ สมาชิกเคารพในสิทธิของกันและกัน อยู่กันด้วยความรัก ความเข้าใจ การให้อภัย และมีความเอื้ออาทร มีความหนักแน่นอดทน มีความรับผิดชอบ และรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน

2.4) ครอบครัวรู้จักรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย สามารถปรับตัวให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม โลก

3) พันธกิจ

รัฐและองค์กรทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

3.1) ให้ความสำคัญและสร้างจิตสำนึกร่วมกันพัฒนาสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่บั่นทอนครอบครัว และคุ้มครอง ช่วยเหลือครอบครัวที่มีปัญหา

3.2) สนับสนุนทรัพยากรและพัฒนากลไกองค์กรและบุคลากรเพื่อพัฒนาสถาบันครอบครัว

(3.3) พัฒนาและเผยแพร่กฎหมาย และองค์ความรู้ด้านครอบครัว

4) วัตถุประสงค์

นโยบายและยุทธศาสตร์ฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้

4.1) ครอบครัวมีชีวิตที่เป็นสุข และปราศจากความรุนแรง

4.2) ครอบครัวพึ่งพาตนเองได้ โดยมีอาชีพที่สุจริต และอาศัยหลักการของความพอเพียง

4.3) ครอบครัวสามารถเลี้ยงลูกให้มีความสุขและมีพัฒนาการรอบด้านที่เหมาะสมตามวัย

4.4) ครอบครัวเป็นพลังสร้างสังคมที่มีคุณภาพ

4.5) ลดปัจจัยเสี่ยงและสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายและบั่นทอนครอบครัว พร้อมทั้งเพิ่มปัจจัยเกื้อหนุน และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว

4.6) ครอบครัวที่มีปัญหาได้รับบริการการช่วยเหลือที่เหมาะสม จนสามารถกลับคืนสู่สภาวะปกติ

4.7) สร้าง พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับครอบครัว ให้ประชาชนได้รับทราบอย่างทั่วถึง

4.8) บุคลากรที่ทำงานด้านครอบครัวได้รับความรู้ ทักษะ และมีเจตคติที่ถูกต้องในการพัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัว

4.9) องค์การทุกภาคส่วนมีการประสานและดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

4.10) สื่อมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการนำเสนอข้อมูลข่าวสารทั้งในรูปแบบและเนื้อหาสาระที่ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อพัฒนาครอบครัว

5) เป้าหมาย

สำหรับการกำหนดเป้าหมายในเชิงตัวบ่งชี้วัดความสำเร็จจะได้พัฒนาขึ้นในขั้นการทำแผนปฏิบัติการ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่จะต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้มีความเหมาะสมและเป็นไปได้ในแต่ละช่วงเวลาของแผนต่อไป

6) ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัวอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว จำเป็นต้องคำนึงถึงแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์หลัก 4 แนวทาง ดังนี้

6.1) ยุทธศาสตร์หลักการพัฒนาศักยภาพของครอบครัวแบบองค์รวม

6.2) ยุทธศาสตร์หลักการสร้างหลักประกันคุ้มครองทางสังคมของครอบครัว

6.3) ยุทธศาสตร์หลักการสร้างระบบกลไกบริการจัดการให้เกื้อหนุนความเข้มแข็งของครอบครัว

6.4) ยุทธศาสตร์หลักการพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว

อนึ่ง ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (2545-2549) รัฐบาลได้กำหนดนโยบายในการบริหารประเทศ ในการส่งเสริมการสร้างสถาบันครอบครัวให้อบอุ่นเข้มแข็ง เนื่องจากเป็นหน่วยพื้นฐานในการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่สมาชิกทุกวัยในครอบครัวจากปัญหาสังคมโดยการจัดตั้งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน เพื่อให้คำปรึกษาและบริการด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับครอบครัว ทั้งด้านสุขภาพและการวางแผนแก้ไขปัญหาคู่สมรส นอกจากนี้คณะรัฐมนตรียังได้มีมติเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2547 เห็นชอบกับมาตรการรณรงค์และควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยกำหนดให้ทุกวันอาทิตย์เป็นวันครอบครัวแข็งแรงของสังคมไทย โดยส่งเสริมให้ประชาชนแต่ละครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความอบอุ่นในครอบครัวทุกวันอาทิตย์

วิสัยทัศน์ประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรม นำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลก ได้อย่างมีศักดิ์ศรี”

กระบวนการพัฒนาศักยภาพในทิศทางที่พึ่งตนเองและมีภูมิคุ้มกันมากขึ้น โดยยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางปฏิบัติควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” สำหรับพันธกิจด้านการพัฒนาคน ตามการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 เป็นการพัฒนาคอนให้มีคุณภาพ คุณธรรม นำความรู้ อย่างเท่าทัน มีสุขภาวะที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้คุณภาพของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรมอย่างต่อเนื่องที่ขับเคลื่อนด้วยการเชื่อมโยงบทบาทครอบครัว สถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา เสริมสร้างบริการสุขภาพอย่างสมดุล ระหว่างการส่งเสริม การป้องกัน การรักษา และการฟื้นฟูสมรรถภาพ และสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อันนำสู่เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพคนให้คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ ความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพ และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้กับตนเองที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาคอนให้มีคุณธรรมนำความรู้ เกิดภูมิคุ้มกัน โดยพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่มทุกวัยตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยเด็กให้มีความรู้พื้นฐานเข้มแข็ง มีทักษะชีวิต พัฒนาสมรรถนะ ทักษะของกำลังแรงงานให้สอดคล้องกับความต้องการ พร้อมก้าวสู่โลกของการทำงาน และการแข่งขันอย่างมีคุณภาพ สร้างและพัฒนากำลังคนที่เป็นเลิศโดยเฉพาะในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและองค์ความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงประเทศ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Available from: <http://wqwww.nesdb.go.th/plan10/index.htm> 2006, November 30)

1.2.2 หน่วยงาน/ องค์การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว

1.2.2.1 หน่วยงานภาครัฐบาล

1) สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (แหล่งที่มา: <http://www.women-family.go.th>)

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) ก็เป็นหนึ่งในหน่วยงานที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นใหม่ตามนโยบายปฏิรูประบบราชการ โดยยุบรวมหน่วยงาน 3 หน่วยงานเข้าด้วยกัน หน่วยงานแรก คือ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัด สำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นองค์กรหลักระดับชาติในการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายมาตั้งแต่ พ.ศ. 2532 หน่วยงานที่สองมาจากส่วน

หนึ่งของกองพัฒนาสตรี เด็ก และเยาวชน กรมการพัฒนาชุมชน และอีกหน่วยงานหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกองความมั่นคงแห่งสังคม กองนิคมสร้างตนเอง กองบริการชุมชน กองสงเคราะห์ชาวเขา และกองสัมมาอาชีวะสงเคราะห์ของกรมประชาสงเคราะห์เดิม สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวได้รับการจัดตั้งขึ้น โดยมีอำนาจหน้าที่ วิสัยทัศน์ พันธกิจ และภารกิจหลัก ดังนี้

1.1) อำนาจหน้าที่ พัฒนาและเสนอแนะแนวทางส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาคของหญิงชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว เพื่อความมั่นคงในการดำรงชีวิต เสริมสร้างและพัฒนามาตรการ กลไกส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาคของหญิงชาย และความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว ส่งเสริมและสนับสนุนทางวิชาการและทรัพยากรในการดำเนินการของเครือข่าย เพื่อส่งเสริมศักยภาพ สร้างความเสมอภาค และความเป็นธรรมของหญิงชายและความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัว ส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันให้มีการดำเนินการตามพันธกรณี ข้อตกลงและความร่วมมือระหว่างประเทศ ส่งเสริม และประสานการดำเนินการเพื่อคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิสตรีตามกฎหมาย วิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาคและความเป็นธรรมของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว กำหนดมาตรฐาน กำกับดูแลและติดตามประเมินผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบายและมาตรการที่กำหนด ประสานข้อมูลด้านการส่งเสริมศักยภาพ ความเสมอภาค ความเป็นธรรมของหญิงและชาย และความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว และปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว หรือตามที่รัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

1.2) วิสัยทัศน์ (Vision) และพันธกิจ (Mission)

วิสัยทัศน์(Vision): เป็นหน่วยงานหลักระดับชาติในการส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงชาย และความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว พันธกิจ(Mission): การพัฒนาศักยภาพสตรี การส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย และการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ดังนี้

1.2.1) กำหนดนโยบาย มาตรการ กลไก และมาตรฐานการดำเนินงาน

1.2.2) ส่งเสริม สนับสนุน ประสาน และผลักดัน การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับภาคีทุกภาคส่วน ทั้งในและนอกประเทศ

1.2.3) กำกับดูแล ติดตาม และ ประเมินผลการดำเนินงาน

1.2.4) เป็นศูนย์ข้อมูลและสารสนเทศ

1.2.5) พัฒนางานวิจัย องค์ความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน องค์กร และ

บุคลากร

1.3) ภารกิจหลักของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

ศึกษาวิจัยและสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อการเสนอแนะนโยบาย มาตรการ กลไก และแนวทางการพัฒนาสถานภาพสตรี การส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย การคุ้มครองและ

พื้กัษ์สัถึศัศตรึและกำรพัฒนำสถำบันครอปร้ว สร้งเสริมควำมรู้ควำมเข้ใจในกำรบูรณำกำร มัถึหญงชำยและมัถึค้ำนครอปร้ว เพื่อกำรส่งเสริมสถำนภำพศตรึ กำรส่งเสริมควำมเสมอภำค ระหว่งหญงชำย กำรค้ำมครองและพื้กัษ์สัถึศัศตรึ และกำรพัฒนำสถำบันครอปร้วแก้หน่วยงำน ภำครัฐ เอกชน องค์กรปรกครองส่วนท้งถึน องค์กรศตรึ องค์กรชุมชนที่เก็วข้อง คัศคำน ปรเมณผลกำรค้ำเนงงำนค้ำนกำรพัฒนำสถำนภำพศตรึ กำรส่งเสริมควำมเสมอภำค ระหว่งหญงชำย และกำรพัฒนำสถำบันครอปร้วของประเทศไทย ตลอดจนรำนงำนผลค่อรัฐบำล เป็นศูนย์ ปรสะนงข้อมูลและสรสนเทศเก็วกับกำรพัฒนำสถำนภำพศตรึกำรส่งเสริมควำมเสมอภำค ระหว่งหญงชำย กำรค้ำมครองและพื้กัษ์สัถึศัศตรึและกำรพัฒนำสถำบันครอปร้ว

2) สำนักบรหรงำนกำรศึกษำนอกโรงเรยน สำนักงำนปลัดกระทรวงศึกษำธิกำร

(Available from: http://www.nfe.go.th/nfe_v2/frontend/theme/fe_mission.php?Submit=Clear

11 October 2006)

2.1) วิสัยทัศน์

ปรชษำนนอกโรงเรยนเข้ถึงโอกำสกำรเรยนรู้ย่งต่อเนื่งตลอดชัวิต ที่มีคุณภำพ ทุกที่ ทุกเวล่ำ

2.2) พันธกิจ

ยกระดบกำรศึกษำให้กับปรชษำนก้ำล้งเรงงำนและสร้งโอกำสกำรเรยนรู้ย่งต่อเนื่งตลอดชัวิตให้กับปรชษำนนอกโรงเรยน โดยปรบเปลี่ยนบทบำทภำกรกัจจกผู้จ้คมำเป็นผู้ ส่งเสริมสนับสนุนกำรจ้คกำรศึกษำ

2.3) บทบำท/ภำกรกัจ

สำนักบรหรงำนกำรศึกษำนอกโรงเรยน มีอำนงหน้ำที่ค้งนี้ (1) จ้คทำข้อเสนอน โยบำย แพนและหลักสูตร กำรศึกษำนอกกระบบและกำรศึกษำค้ำนอธยาศัย รวมท้งปรสะนงควำม ร่วมมือและควำมช่วยเหลือกับหน่วยงำนต่ง ๆ ท้งภำครัฐและเอกชน ท้งนและต่งปรเทศ (2) ส่งเสริมและพัฒนำคุณภำพมำตรฐำนกำรจ้คกำรศึกษำนอกกระบบ และกำรศึกษำค้ำนอธยาศัย พัฒนาระบบข้อมูลสรสนเทศ และค้ำเนงกำรวัจัยเพื่อกำรพัฒนำกำรศึกษำนอกกระบบและกำรศึกษำ ค้ำนอธยาศัย (3) ส่งเสริม สนับสนุน ปรสะนงงำน ระคมทร้พยำกร พัฒนแหล่งกำรเรยนรู้ ศูนย์กำร เรยนรู้และพัฒนำบุคคลกำรศึกษำนอกกระบบ และกำรศึกษำค้ำนอธยาศัย และเครื่อข่ำย รวมท้ง ก้ำกับ คูแล คัศคำน ตรวจสอบ และปรเมณผล กำรจ้คกำรศึกษำนอกกระบบและกำรศึกษำค้ำน อธยาศัย (4) ส่งเสริม ผลัค พัฒน แผแพร่กำรเรยนรู้ และให้บรหรงำนค้ำนวัทยำศำศตรึและเทค โน โลยี เพื่อกำรศึกษำ รวมท้งบรหรงำนจ้คกำรสถำนัวัทยูศึกษำและสถำนัวัทยู โทรทัศน้เพื่อกำรศึกษำ (5) ค้ำเนงกำรเก็วกับงำนเลขำนุกำรของคณกรรมกำรส่งเสริม สนับสนุน และปรสะนงควำม

ร่วมมือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (6) ปฏิบัติงานร่วมกันหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย

2.4) กลยุทธ์และจุดเน้น กศน. พ.ศ. 2549

ปีงบประมาณ 2549 สำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดประเด็นในการดำเนินงาน 4 ประการ คือ (1) การพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ (2) การขจัดความยากจนระดับบุคคล (3) การรักษาความมั่นคงของรัฐ และ(4) การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและสังคมเฉพาะด้าน จุดเน้นตามประเด็นการพัฒนาคนและสังคมที่มีคุณภาพ การขจัดความยากจนระดับบุคคลและการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและสังคมเฉพาะด้านมีดังนี้ (Available from: http://www.nfe.go.th/nfe_v2/frontend/theme/fe_strategy.php?Submit=Clear) (1) จัดการศึกษาพื้นฐานและการศึกษาต่อเนื่อง เพื่อยกระดับการศึกษาให้กับประชากรกำลังแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) (2) จัดกิจกรรมส่งเสริมการรู้หนังสือ และป้องกันการลืมหนังสือ และป้องกันการลืมหนังสือ (3) จัดกิจกรรมพัฒนากระบวนการทัศน วิสัยทัศน์ และกระตุ้นให้เกิดนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน และรักการอ่าน (4) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ สื่อ เทคโนโลยี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน (5) ส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและชุมชน (6) จัดการงานเสริมสร้างความอบอุ่นและความเข้มแข็งให้กับเยาวชนนอกโรงเรียนและครอบครัว

ประเด็นการขจัดความยากจนระดับบุคคล มีจุดเน้นดังนี้ (1) ให้ความรู้เรื่องการวิเคราะห์และสังเคราะห์ สถานการณ์ท้องถิ่น ประเทศ โลก และปรับวิถีคิดในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ (2) พัฒนาอาชีพให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ขึ้นทะเบียนคนจน (3) ส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ การจัดทำแผนชีวิตและแผนแม่บทชุมชน (4) จัดการความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ขึ้นทะเบียนคนจน เพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน และ (5) ประสานความร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อขจัดความยากจนระดับบุคคล

ประเด็นการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนและสังคมเฉพาะด้าน (1) จัดกิจกรรมเพื่อสนองโครงการตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ต่าง ๆ (2) จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการคิดยาเสพติด เฮดส์ และปัญหาทางเพศ (3) จัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตและครอบครัวศึกษาให้กับเยาวชน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคม (4) จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างประชาธิปไตยในวิถีชีวิต และ (5) จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้สูงอายุ เด็กด้อยโอกาส คนพิการ สตรีกลุ่มเสี่ยง ฯลฯ

การกำหนดกลยุทธ์ในการดำเนินงานของสำนักงานบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน 5 ประการ (1) เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย (2) เรียนมุ่งแก้ปัญหาสร้างชีวิตใหม่ (3) เปิด

โอกาสช่องทางการเรียนรู้สู่ทุกคน (4) ส่งเสริม สนับสนุน ให้ภาคีเครือข่ายจัดการศึกษาอย่างทั่วถึง และ(5) ปรับระบบบริหารมุ่งบริการที่มีคุณภาพ

3) กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข

แผนยุทธศาสตร์ของกรมสุขภาพจิตในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (2550-2554) (แหล่งที่มา: <http://www.dmh.go.th/plan/FormRptDmh/view.asp?id=47>)

3.1) วิสัยทัศน์

“กรมสุขภาพจิตจะเป็นองค์กรมาตรฐานการพัฒนาสุขภาพจิต ทั้งด้านการส่งเสริม ป้องกัน รักษา และฟื้นฟู เป็นศูนย์กลางข้อมูลสารสนเทศ องค์ความรู้ ตลอดจนเทคโนโลยีด้านสุขภาพจิตของประเทศ เป็นศูนย์กลางประสานงานความร่วมมือทางวิชาการสุขภาพจิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นองค์กรที่มีการบริหารที่ดีเยี่ยม มีขนาดกะทัดรัด คล่องตัว มีบุคลากรที่มีคุณภาพ เพื่อความสุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย”

3.2) พันธกิจ

(3.2.1) ศึกษา วิจัย พัฒนาองค์ความรู้และเทคโนโลยีด้านการส่งเสริม ป้องกัน บำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพด้านสุขภาพจิต

(3.2.2) ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคโนโลยีด้านการส่งเสริม ป้องกัน บำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพด้านสุขภาพจิต

(3.2.3) บริการสุขภาพจิตที่มีคุณภาพมาตรฐาน เป็นธรรม และทันต่อสถานการณ์แก่ผู้ป่วยที่มีปัญหารุนแรงยุ่งยาก ซับซ้อน

3.3) เป้าประสงค์หลัก

“ประชาชนมีสุขภาพจิตที่ดี มีความรู้ ความเข้าใจในความสำคัญของสุขภาพจิต มีทัศนคติที่ดีต่อผู้ที่อยู่กับปัญหาสุขภาพจิต สามารถดูแลและจัดการกับปัญหาสุขภาพจิต ทั้งของตนเอง ครอบครัว และผู้อื่นในชุมชนได้ อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุขที่ยั่งยืน”

เป้าหมายเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1). ประชาชนร้อยละ 70 มีสุขภาพจิตที่ดี 2). ประชาชนร้อยละ 70 มีความสามารถในการจัดการกับความเครียดได้อย่างเหมาะสม 3). อัตราการฆ่าตัวตายไม่เกิน 6.5 ต่อแสนประชากร

เป้าประสงค์รอง (1). ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ ทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับสุขภาพจิต และผู้ที่อยู่กับปัญหาสุขภาพจิตได้รับการดูแลสุขภาพจิต รวมทั้งได้รับการยอมรับในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม (2). เครือข่ายมีการบูรณาการงานสุขภาพจิตเข้ากับงานของตนเอง และสามารถให้การดูแลสุขภาพจิตแก่ประชาชนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (3). กรมสุขภาพจิตเป็นศูนย์กลางการพัฒนาวิชาการด้านสุขภาพจิต ทั้งในระดับประเทศและในระดับภูมิภาคเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้ (4). หน่วยบริการจิตเวชมีมาตรฐาน เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ (5). การบริหารองค์กรและสมรรถนะบุคลากรมีประสิทธิภาพ

1.2.2.2 องค์กรภาคเอกชน

1) มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว โครงการพัฒนาเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single parent) (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว, 2549) มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ก่อตั้งในปี พ.ศ.2542 เกิดจากการรวมกลุ่มของพ่อแม่กลุ่มหนึ่งที่ต้องการร่วมกันปฏิรูปการศึกษาและพัฒนา ซึ่งบทบาทหน้าที่ของมูลนิธิฯ คือการประสานงานและสร้างความตระหนักในการส่งเสริมสถาบันครอบครัวให้เกิดขึ้นทั้งในบุคคล ชุมชน สังคม และโดยเฉพาะในหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมครอบครัวที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง และรวมกลุ่มครอบครัวต่าง ๆ เข้าเป็นเครือข่ายเพื่อให้ความช่วยเหลือกันและกัน และเรียกร้องต่อช่องทางสิทธิอันพึงมีของครอบครัว

1.1) กิจกรรมการเรียนรู้

1.1.1) ศูนย์การเรียนรู้ของครอบครัว เพื่อส่งเสริมให้เกิดการทำกิจกรรมที่ดี มีประโยชน์ ร่วมกันภายในครอบครัว และเพื่อให้เด็ก ๆ ได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างมีความสุข โดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

1.1.1.1) กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว จัดอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะให้กับครอบครัวในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และเป็นช่องทางหนึ่งที่จะช่วยดึงเด็กให้ห่างจากทีวีและเกมส์คอมพิวเตอร์ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญของครอบครัวส่วนใหญ่ กิจกรรมที่จัดอบรม เช่น การทำอาหารมังสวิรัต, การประดิษฐ์ของเล่นจากวัสดุเหลือใช้, การทำผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษใช้ในบ้าน เป็นต้น

1.1.1.2) คู่มือครอบครัว “การเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัว” จัดทำคู่มือแนะนำกิจกรรมภายในครอบครัวที่เด็ก ผู้ปกครอง และทุกคนในบ้านสามารถทำร่วมกันได้ โดยเน้นการสื่อสารทางบวกระหว่างการทำกิจกรรม เพื่อให้ครอบครัวเกิดทักษะในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว, การประดิษฐ์ของเล่น, การทำผลิตภัณฑ์ สบู่ยาสระผม ยาสีฟัน เป็นต้น

1.1.1.3) หอสมุดครอบครัว จัดหาและรวบรวมหนังสือดี มีประโยชน์ต่อครอบครัว จัดเป็นห้องสมุดสำหรับครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวได้ศึกษาหาความรู้ร่วมกัน และสามารถยืมหนังสือเหล่านี้ไปศึกษาร่วมกันภายในครอบครัวได้อย่างต่อเนื่อง

1.1.1.4) ค่ายครอบครัว เน้นการเสริมสร้างความรู้ ทักษะและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และเครือข่ายครอบครัว เป็นกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและครอบครัวให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น จนเกิดเป็นกลุ่มช่วยเหลือกันและกัน (Self help group)

1.2) สร้างเครือข่ายครอบครัวในกลุ่มต่าง ๆ

1.2.1) เครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single parent)

จัดกิจกรรม โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยา เพื่อให้คำแนะนำปรึกษา การดูแลบุตร และผู้ปกครองหลังการหย่าร้าง โดยเฉพาะการให้ความช่วยเหลือในช่วงภาวะวิกฤติให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุข และสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มครอบครัวช่วยเหลือกันและกัน (Self help group) ได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง

1.2.2) เครือข่ายครอบครัวแนวพุทธ

เป็นการรวมกลุ่มของครอบครัวที่สนใจในการฝึกฝนตนเอง และบุคคลในครอบครัว ถึงเรื่องสมาธิเพื่อให้เกิดความสงบสุข และเรื่องสติเพื่อให้เกิดการปล่อยวาง อันจะเป็นการเริ่มต้นของการสร้างรากฐานแห่งความรักและความสุขในครอบครัว

1.2.3) เครือข่ายครอบครัวในที่ทำงาน

เพื่อให้พ่อแม่และผู้ปกครองในสถานประกอบการได้พัฒนาความรู้ และทักษะในการดูแลเลี้ยงดูบุตรและจัดการปัญหาภายในครอบครัว ได้อย่างเหมาะสม สามารถรวมกลุ่มครอบครัวในที่ทำงานเพื่อช่วยเหลือกันและกัน (Self help group)

1.2.4) เครือข่ายครอบครัวร่วมพัฒนากระบวนการเรียนรู้และส่งเสริมพฤติกรรมเด็กในโรงเรียน

เพื่อส่งเสริมให้ครอบครัวและ โรงเรียน ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็กร่วมกัน โดยเฉพาะการเน้นให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกับเด็กและครูผู้สอนมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เด็กเติบโตอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี เก่ง และมีความสุข

1.3) ครอบครัวรวมพลัง

1.3.1) Family pool

สำรวจความคิดเห็นของครอบครัวทั่วไปในประเด็นต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและการเรียนรู้ของเด็กและครอบครัว เช่น เราจะสร้างสื่อโทรทัศน์ให้สร้างสรรค์เพื่อเด็กไทยได้อย่างไร, อิทธิพลของสื่อส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมเด็กอย่างไร เป็นต้น โดยจะทำการสำรวจอย่างต่อเนื่อง และนำผลการสำรวจเสนอต่อสาธารณชน เพื่อให้ทุกส่วนของสังคมมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

1.3.2) จัดเสวนา “ครอบครัวรวมพลัง”

นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ (Family poll) จัดเสวนาเปิดประเด็น เพื่อให้ นักวิชาการ คนทำงานด้านเด็กและครอบครัว สื่อมวลชน พ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้แลกเปลี่ยนทัศนะ ประสบการณ์ และสรุปความคิดเห็น และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาคือครอบครัวร่วมกัน

1.4) สำนักข่าวครอบครัว

นำเสนอข่าวที่ให้ประโยชน์ต่อการพัฒนาสถาบันครอบครัว ทั้งที่เป็นข่าวเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ ทักษะในการดูแลเด็ก ข่าวที่เสริมสร้างสุขภาวะที่ดีของสมาชิกในครอบครัว ข่าวส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและครอบครัว ข่าวความเคลื่อนไหวกิจกรรมของกลุ่มครอบครัวต่าง ๆ และผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสถาบันครอบครัว ข่าวตัวอย่างครอบครัวที่มีกิจกรรมดี ๆ ภายในครอบครัว ข่าวงานวิจัยดีที่มีประโยชน์ต่อครอบครัว ข่าวทั้งหลายเหล่านี้เป็นข่าวที่เกิดขึ้นทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้ครอบครัวได้รับความรู้ที่กว้างขวางขึ้นเพื่อนำไปพัฒนาครอบครัวตนเอง ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งรายการวิทยุ (รวมถึงวิทยุชุมชนด้วย) เว็บไซต์ เสียงตามสายในที่ทำงาน ชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ และบทความ ข่าวต่าง ๆ

2) สถาบันครอบครัวรักลูก (สถาบันครอบครัวรักลูก โครงการครอบครัวเข้มแข็ง, 2548)

สถาบันครอบครัวรักลูก เริ่มดำเนินการ โครงการครอบครัวเข้มแข็งตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2546 โดยมีแนวคิดจาก ศาสตราจารย์ นพ. ประเวศ วะสี ซึ่งตั้งมุมมองและแนวคิดว่า ทำอย่างไรถึงจะให้พ่อแม่ที่อยู่ต่างจังหวัดหรือในชนบทนอกเมืองใหญ่จะได้มีโอกาสเรียนรู้อย่างคนในเมืองบ้าง ด้วยความเชื่อที่ว่าพ่อแม่ทุกคนมีความรักลูกเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว และความรักที่มีต่อลูกทำให้พ่อแม่แสวงหาความรู้ต้องการพัฒนาปรับปรุงชีวิต แต่เนื่องจากสถานการณ์รอบตัวไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยอื่น ๆ จึงทำให้พ่อแม่อีกจำนวนไม่น้อยขาดโอกาสในการเรียนรู้ไปอย่างน่าเสียดาย ทางสถาบันครอบครัวรักลูก สถาบันวิชาการเพื่อสร้างครอบครัวเข้มแข็ง ในเครือบริษัท รักลูก แฟมิลี่กรุ๊ป จำกัด จึงได้ดำเนินการจัดทำ “โครงการสร้างเสริมศักยภาพการเรียนรู้เพื่อครอบครัวเข้มแข็ง” (โครงการครอบครัวเข้มแข็ง) โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เพื่อจัดกิจกรรมเวทีการเรียนรู้เรื่องครอบครัวในจังหวัดต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเชื่อว่าการที่ได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องครอบครัวร่วมกันจะช่วยคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ และสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับทุก ๆ ครอบครัวได้

1.1) วัตถุประสงค์ของโครงการ

1.1.1) เพื่อสร้างเวทีพัฒนาความรู้ความเข้าใจของพ่อแม่กลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัด เช่น ในพื้นที่เทศบาล อบต. โรงเรียน หรือกลุ่มองค์กรสังคมต่าง ๆ ฯลฯ ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ให้เกิดเวทีร่วมคิด ร่วมมองปัญหาที่จะนำไปสู่ การเข้าใจสภาพของครอบครัว การสร้างครอบครัวเข้มแข็งที่พึ่งตนเองและรู้ทัน ยินหยัด ได้อย่างเข้มแข็งในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลง การเข้าใจถึงความสัมพันธ์สามิ-ภรรยา อันเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ในครอบครัว และการเข้าใจถึงหลักคิดและจิตวิทยาการพัฒนาเด็ก

1.1.2) เพื่อผลักดันการสร้างแผนพัฒนาเด็กและครอบครัวของชุมชนในระดับต่าง ๆ ทั้งระดับชุมชนและระดับจังหวัด

1.1.3) สังเคราะห์ความรู้ในการใช้ภูมิปัญญา สร้างการเรียนรู้ของครอบครัวแบบไทยเพื่อนำไปใช้ขยายผลในชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

1.1.4) พัฒนาแกนนำด้านครอบครัว ให้มีความเข้าใจต่อหลักคิดการพัฒนาครอบครัวและมีความรู้ มีข้อมูลข่าวสารหลากหลาย เพื่อนำไปสู่การเป็นแกนหลักคนสร้างเวทีหรือกิจกรรมการเรียนรู้ของครอบครัวในชุมชนต่อไป (แกนนำด้านครอบครัว มาจากประชาชนในชุมชนที่มีความเป็นผู้นำ ใฝ่รู้ มีจิตสาธารณะ เอาธุระส่วนรวม และเป็นที่ยอมรับเชื่อมั่นของชุมชน ซึ่งเป็นแกนนำชุมชน (อาจเป็นทางการหรือโดยธรรมชาติก็ได้) ที่มีความสนใจเรื่องครอบครัว และเข้ามารับการเพิ่มพูนความรู้ด้านเด็ก ครอบครัวอย่างเป็นองค์รวม สามารถที่จะนำความรู้กลับไปผลักดันงานด้านครอบครัวในชุมชนหรือทำหน้าที่เป็นวิทยากรด้านครอบครัวในชุมชนได้)

1.1.5) เพื่อสร้างและพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงชุมชนที่มีการเรียนรู้ และปฏิบัติตามแผนของตนเองให้ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสื่อสารข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อกัน โดยผ่านกลไกสื่อในระดับจังหวัด

1.1.6) เชื่อมโยงกับแนวทางภาครัฐในการนำเอารูปแบบการจัดการเรียนรู้ของครอบครัวในชุมชนของโครงการฯ ไปพัฒนาต่อในงานด้านครอบครัวของภาครัฐต่อไป

1.2) ลักษณะการดำเนินงาน

จัดอบรมวิทยากรกระบวนการด้านการพัฒนาครอบครัว โครงการฯ จะจัดให้มีการอบรมวิทยากรกระบวนการด้านการพัฒนาครอบครัว (แกนนำด้านครอบครัว) ในแต่ละจังหวัด จังหวัดละประมาณ 50 คน 3 ครั้ง/ปี เพื่อสร้างการเรียนรู้ในเนื้อหาเวทีครอบครัวเข้มแข็ง ซึ่งประกอบด้วย 4 ส่วนสำคัญดังนี้

1.2.1) หลักคิด “ครอบครัวเข้มแข็งในโลกาภิวัตน์” เป้าหมายของชีวิต การเสริมสร้างครอบครัวเข้มแข็ง : วิถีชีวิตพึ่งตนเอง, เศรษฐกิจพอเพียง, ชุมชนเกื้อกูล ฯลฯ

1.2.2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งต่อความสัมพันธ์ของสามี-ภรรยา และสมาชิกในครอบครัว

1.2.3) จิตวิทยาพัฒนาการเด็กในช่วงวัยต่าง ๆ การเลี้ยงดูที่เหมาะสม

1.2.4) การพัฒนาครอบครัวเข้มแข็ง โดยการมีส่วนร่วมชุมชน โดยองค์ความรู้มาจากทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ประสบการณ์จริงของครอบครัวในชุมชน และองค์ความรู้จากสถาบันวิชาการต่าง ๆ นำมาประสมประสานให้สมดุลย์

1.3) การสนับสนุนการจัดเวที-กิจกรรมการเรียนรู้

ทางโครงการฯ จะสนับสนุนการจัดเวที-กิจกรรมการเรียนรู้ของวิทยากรกระบวนการด้านการพัฒนาครอบครัวที่ผ่านการอบรมจากทางโครงการฯ ซึ่งเวทีการเรียนรู้นั้นจะมีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชน ในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การจัดการเวทีเสวนา จัดค่ายครอบครัว หรือจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ฯลฯ โดยมีแก่นสำคัญอยู่ที่กิจกรรมนั้น ๆ ก่อให้เกิดการ

เรียนรู้ในเรื่องครอบครัว บางชุมชนอาจจะจัดเสวนาในหมู่บ้าน หรือชุมชนของตัวเองว่ามีปัญหาอะไร และจะแก้ปัญหาที่มีได้อย่างไร เป็นการเปิดเวทีในประเด็นต่าง ๆ ความที่ชุมชนนั้น ๆ สนใจหรือต้องการ เช่น ปัญหาการใช้ความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาเรื่องค่านิยมการเข้ามาเรียนในตัวเมือง ปัญหาเรื่องผู้สูงอายุ ฯลฯ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะถูกหยิบขึ้นมาในเวทีเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน และหาแนวทางในการแก้ไขร่วมกัน ในขณะที่บางชุมชนจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น จัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับครอบครัวในวัดซึ่งเป็นที่นัดพบกันของชุมชนอยู่แล้ว

1.3.1) จัดรายการวิทยุในจังหวัด

1.3.1.1) จัดอบรมสื่อและผู้ดำเนินรายการ เพื่อให้สื่อมวลชนในระดับจังหวัด วิทยุจังหวัด วิทยุชุมชน รวมทั้งสื่อท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ตระหนักและเข้าใจถึงความสำคัญของการพัฒนาเด็กและครอบครัว และนำความรู้ไปเผยแพร่แก่กลุ่มพ่อแม่ทั่วไป ภาคละ 3 ครั้ง รวม 9 ครั้ง ประกอบด้วย การปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจงานด้านสื่อกับการพัฒนาครอบครัว การวางระบบการเชื่อมโยงเครือข่ายสื่อ และการประชุมปฏิบัติการเพื่อสรุป รายงานและแลกเปลี่ยนการทำงานของสื่อในเครือข่าย

(1.3.1.2) คัดเลือกผู้ดำเนินรายการวิทยุแต่ละจังหวัดที่มีพื้นฐานและความสนใจด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว จัดหาเวลาที่เหมาะสมจำนวน 12 สถานี

(1.3.1.3) สถานเครือข่ายโดยใช้วิทยุสมัครเล่นเผยแพร่ในแต่ละจังหวัด ทั้งในส่วนเครือข่ายวิทยุชุมชน วิทยุระดับจังหวัด วิทยุระดับภาค และร่วมกับองค์กรภาคีที่ดำเนินงานด้านวิทยุในพื้นที่และชุมชน โดยเสริมเนื้อหาด้านพัฒนาสุขภาพครอบครัว เข้าไปบูรณาการกับโครงการเดิมขององค์กรนั้น ๆ

1.3.2) จัดตั้งศูนย์ข้อมูล-สื่อ โครงการฯ ได้จัดตั้งศูนย์ข้อมูลและสื่อเพื่อทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

1.3.2.1) เก็บรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล โดยจัดทำเป็น “ชุดความรู้ครอบครัวเข้มแข็ง” เพื่อเผยแพร่แก่สื่อมวลชนในทุกกระดับ, กลุ่มวิทยากรกระบวนการ และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว เดือนละ 1 ครั้ง ๆ ละ 500 ฉบับ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการติดตามต่อเนื่องและนำข้อมูลไปใช้งานได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.3.2.2) จัดทำ “วารสารครอบครัวเข้มแข็ง” เพื่อเป็นสื่อเผยแพร่ความรู้ด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว และถ่ายทอดประสบการณ์ บทเรียนจากการดำเนินการขององค์กรและบุคคลต่าง ๆ จะก่อรูปเป็นเครือข่ายต่อไปในพื้นที่ 8 จังหวัด แก่ผู้เข้าร่วมโครงการ ผู้สนใจ องค์กรภาคี พันธมิตรทั่วประเทศ จำนวน 10,000 ฉบับต่อเดือน

1.3.2.3) จัดทำ web site ครอบครัวเข้มแข็ง (www.thaifamilylearning.com หรือครอบครัวเข้มแข็ง) เพื่อเผยแพร่ข่าวสารการดำเนินงานของโครงการฯ นำเสนอเรื่องน่าสนใจ

เช่น บุคคลหรือตัวอย่างครอบครัวเข้มแข็ง แนวคิดที่น่าสนใจ ความเคลื่อนไหวในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นประจำทุกเดือน

1.3.2.4) เชื่อมประสานกับสื่อมวลชนทุกแขนง เพื่อสร้างความร่วมมือในการเผยแพร่ข่าวสารด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว

1.3.3) ศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้

การสร้างงานวิจัยในโครงการฯ นั้นเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่พบในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ และผลที่ได้จากการวิจัยนั้นจะนำไปสู่การกระตุ้นให้คนในสังคมได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องครอบครัว โดยงานวิจัยที่เกิดขึ้นนั้นจะดำเนินการใน 3 ลักษณะ คือ

1.3.3.1) งานวิจัยประเมินผล เป็นการวิจัยเพื่อติดตามผลการปฏิบัติงานของโครงการฯ นำไปสู่ข้อสรุปของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นและเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาการองค์ความรู้ต่อไป

1.3.3.2) งานวิจัยเชิงปฏิบัติการ งานวิจัยในลักษณะการให้ชุมชนเป็นผู้ค้นหาความรู้ที่เกิดขึ้น เพื่อเก็บเกี่ยวความรู้ที่ตกหายไปจากชุมชน และนำความรู้มาประมวลเชื่อมโยงให้เกิดองค์ความรู้ในการนำไปปรับใช้ให้เหมาะสม

1.3.3.3) Poll เพื่อสำรวจความคิดเห็น ประชาชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องครอบครัวในสังคม ซึ่งนำไปสู่ประเด็นการรณรงค์ที่จะเกิดขึ้นต่อไป

1.2.2.3) หน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย

หน่วยงานที่เป็นองค์กรเครือข่ายให้คำปรึกษา และบริการด้านสวัสดิการสำหรับสตรี และครอบครัว (มัทนา บรรณาธรรม บรรณาธิการ, 2548: 42-43; กนกวรรณ ธรรมารณ, 2545) คือ

1) มูลนิธิเพื่อนหญิง ให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมายแก่ผู้หญิงที่มีปัญหาทางด้านต่าง ๆ ให้คำปรึกษาฟื้นฟูเยียวยาทางด้านจิตใจแก่ผู้หญิงที่ประสบปัญหา รวบรวม จัดเก็บ จัดทำและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ผู้หญิง รณรงค์เรื่องการคุ้มครองสิทธิสตรี

2) สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี ส่งเสริม ช่วยเหลือให้สตรีได้รับความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม ฝึกทักษะทางวิชาชีพให้แก่สมาชิกบ้านพักฉุกเฉินและผู้สนใจทั่วไป และเป็นที่พักพิงชั่วคราวให้แก่ผู้หญิงและเด็กที่เดือดร้อนซึ่งประสบปัญหาครอบครัว

3) มูลนิธิศูนย์ฮอทไลน์ บริการให้คำปรึกษา แนะนำ และการทำจิตบำบัดแก่ผู้ที่ประสบปัญหาชีวิตทางด้านต่าง ๆ การเผยแพร่ข้อมูลโดยเอกสารสื่อสิ่งพิมพ์ บริการด้านการฝึกอบรมทางจิตวิทยาของสถาบันจิตวิทยาฮอทไลน์ บ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้หญิงและเด็กที่ด้อยโอกาสในสังคม และประสบปัญหาชีวิตครอบครัว สุขภาพกายและสุขภาพจิต

- 4) **มูลนิธิสร้างความสำเร็จเรื่องสุขภาพผู้หญิง (สคส.)** สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเรื่องสิทธิและสุขภาพผู้หญิง เผยแพร่และสร้างความเข้าใจด้านสุขภาพทางเพศ และอนามัยเจริญพันธุ์ที่ได้จากการดำเนินงานวิจัย สนับสนุนให้ผู้หญิงทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงบริการสุขภาพที่มีคุณภาพ
- 5) **สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย** ช่วยเหลือสตรีในเรื่องให้คำปรึกษาทางด้านกฎหมายทุก ๆ ประเภท เช่น กฎหมายสินสมรส ค่าเลี้ยงดูบุตร กฎหมายละเมิดสิทธิบุคคล
- 6) **สมาคมสมาพันธ์** แนะนำปรึกษา การแก้ปัญหาทางออกให้กับชีวิต หลีกเลี่ยงการฆ่าตัวตาย
- 7) **มูลนิธิทองใบ ทองปลาคี** ส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือ เรื่องกฎหมายแก่ประชาชน ฝึกอบรมความรู้ทางกฎหมายแก่ประชาชน
- 8) **ศูนย์บริการข้อมูลและฝึกอบรมแรงงาน** ให้คำปรึกษาแก่ผู้หญิงที่ถูกกีดกันแรงงาน ให้คำปรึกษาทางด้านกฎหมายแรงงาน ให้คำแนะนำเรื่องการหางาน
- 9) **สภานายความแห่งประเทศไทย** ให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่บุคคลทั่วไป
- 10) **สหทัยมูลนิธิ** ให้คำปรึกษาฟื้นฟูเยียวยาทางด้านจิตใจแก่ครอบครัวที่ประสบปัญหาพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กและครอบครัว จัดหาครอบครัวบุญธรรมในประเทศ/ต่างประเทศ
- 11) **บ้านพระคุณ** ให้คำปรึกษา ให้ที่พักชั่วคราวสำหรับผู้หญิงที่ประสบปัญหาตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และต้องการที่อยู่ระหว่างรอคลอด พร้อมทั้งความช่วยเหลือเรื่องการคลอด และการยกบุตรและให้ที่พักอาศัยแก่แม่และเด็กหลังคลอดแล้วอีก 4 เดือน
- 12) **บ้านพักกนิษฐ์รุมพบาล** บริการที่พักชั่วคราวสำหรับผู้ประสบปัญหาตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์แต่ต้องการรอคลอดบุตร

ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

2.1 ความหมายครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

ความหมายของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว สามารถประมวลได้ดังนี้

Odd Helge Askevold (1990: 242) กล่าวว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่ง ซึ่งรับภาระรับผิดชอบเลี้ยงดูลูกหรือลูก ๆ เพียงลำพัง โดยอยู่ร่วมกันในครัวเรือนต่างหากของตนเอง หรืออยู่ในครัวเรือนร่วมกับผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ (แม่) พ่อของลูก และไม่เป็นคนที่อยู่กันแบบ (ภรรยา) สามีมของแม่

Jo Roll (1992: 7-10) อธิบายครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียวว่า พ่อหรือแม่ซึ่งไม่ได้ใช้ชีวิตคู่อยู่กับอีกฝ่ายหนึ่ง โดยอาศัยอยู่กับเพื่อนหรือครอบครัวเดิมของตนหรือ ไม่ก็ได้ และมีลูกอยู่ด้วยอย่างน้อย 1 คน ซึ่งลูกอายุต่ำกว่า 18 ปี การมีสภาพครอบครัวเช่นนี้เนื่องมาจากการหย่าร้าง

แยกทาง การเป็นหม้ายสามิตาย หรือการเป็นมารดานอกสมรส (Linda Hantrais and Maric Therese Le Tablien, 1996: 13)

Herbert and Irenc Goldenberg (1998: 109) กล่าวถึงสาเหตุของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวว่าเป็นผลมาจากการหย่าร้าง การแยกทางกัน การเป็นหม้าย การรับบุตรบุญธรรมหรือการเป็นมารดานอกสมรส

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2542: 8) อธิบายการเป็นครอบครัวแม่คนเดียวไว้ว่า ส่วนใหญ่มักเป็นครอบครัวที่สามียกออกไปอยู่ที่อื่นจะด้วยเหตุอะไรก็ตาม หรือไม่ก็เป็นครอบครัวที่เมื่อผู้หญิงมีลูกโดยไม่ได้แต่งงานตามกฎหมาย และหรือสามีหรือฝ่ายชายไม่ยอมรับเลี้ยงดูหรือฝ่ายหญิงไม่ยอมรับการเลี้ยงดูจากฝ่ายชาย

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์(2547: 9) กล่าวถึง ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวว่า หมายถึง ครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ และลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง การเป็นหม้าย แยกทาง ทอดทิ้ง

อาจสรุปได้ว่า ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว หมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกหลักคือ พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งเท่านั้นที่อยู่ดูแลเลี้ยงลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง เป็นหม้าย แยกทาง ทอดทิ้ง เป็นมารดานอกสมรส การรับบุตรบุญธรรม ซึ่งที่อยู่อาศัยอาจแตกต่างกันหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่น ครอบครัวเดิม เครือญาติทั้งนี้ต้องไม่มีผู้ที่เป็นเสมือนคู่รักหรือสามี/ภรรยาคนใหม่ของพ่อหรือแม่คนเดียวอาศัยอยู่ร่วมด้วย

2.2 สภาพปัญหา และภาวะเสี่ยงของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

2.2.1 ปัญหาความยากจน และผลกระทบของความยากจนต่อครอบครัว

ปัญหาความยากจนนับเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับครอบครัวแม่คนเดียว เช่น ในปี 1983 มีการสำรวจสำมะโนประชากรของประเทศสหรัฐอเมริกา Garfinkel and McLanahan (1986) พบว่า ครอบครัวที่มีแม่เท่านั้นมีรายได้โดยเฉลี่ยเป็น 40% ของครอบครัวที่มีพ่อและแม่ (Greg J. Duncan and Willard Rodgers, 1990: 57) ซึ่งสอดคล้องกับ Eshleman, J. (1988) ที่อ้างรายงานสถิติรายได้ประชากรและระดับความยากจนของครอบครัว และประชากรทั่วไปของประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ.1985 ที่ว่าครอบครัวที่มีแม่เลี้ยงลูกเพียงคนเดียว นับเป็นกลุ่มประชากรที่มีความยากจนมากที่สุด เมื่อเทียบกับกลุ่มประชากรที่มีรูปแบบครอบครัวปกติ และครอบครัวที่มีพ่อเลี้ยงดูเพียงคนเดียว (ตรีนิช ธงไชย, 2540: 3) และทิศทางเดียวกับข้อมูลของประเทศกลุ่ม OECD ซึ่งกล่าวถึงครอบครัวที่ผู้หญิงเป็นผู้นำครอบครัวว่า ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวแม่คนเดียว และมักมีรายได้ต่ำมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาความยากจนมากกว่าครอบครัวรูปแบบอื่น ๆ (Yasmine Ergas, 1990: 173)

สภาพปัญหาความยากจนขัดสนทางการเงิน เศรษฐกิจของครอบครัวแม่คนเดียว ไม่เพียงแต่หมายถึงการเป็นอยู่ที่ตึที่น้อยลง ยังส่งผลกระทบต่อด้านต่าง ๆ กับสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวแม่คนเดียว มีแนวโน้มจะอยู่ท่ามกลางส่วนที่ยากจนที่สุดของชุมชน ปัญหาความยากจนมีผลต่อสุขภาพกายและความเครียด สุขภาพจิตของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะเด็ก ปัญหาเรื่องโภชนาการที่ต้องมีการสนองตอบตามแต่ละช่วงวัยของเด็ก เพื่อการเจริญเติบโตทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจ Mouldon ระบุว่า ความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญของการเจ็บป่วยของเด็ก (Charles L. Jones et al. 1995: 126)

นอกจากนี้ผลกระทบของความยากจน มีผลครอบคลุมสัมพันธ์กับอีกหลาย ๆ ด้านต่อสมาชิกของครอบครัว นับแต่การย้ายที่อยู่อาศัยไปอยู่ที่ที่มีค่าเช่าที่ครอบครัวพอจะจ่ายไหว มีค่าเช่าที่ถูกลง มีการเคลื่อนย้ายครอบครัวบ่อย เข้าไปอยู่ในแหล่งที่มีสภาพแวดล้อมแออัด บริเวณที่อาจมีแนวโน้มของการก่ออาชญากรรมเพิ่มขึ้น มีสภาพปัญหาสุขภาพเสียดัด ความปลอดภัยส่วนบุคคลน้อยลง เด็ก ๆ ในครอบครัวแม่คนเดียวบ่อยครั้งสูญเสียการสนับสนุนทางสังคม เมื่อต้องย้ายที่อยู่ใหม่ หมายถึงการต้องการจากเพื่อน ๆ ที่โรงเรียน เพื่อนบ้าน ครู ย้ายเข้าสู่โรงเรียนใหม่ ที่มีค่าเล่าเรียนถูกลง ในส่วนหนึ่งคือสภาพแวดล้อมของโรงเรียนที่มีความพร้อมของการเรียนการสอน ค้อยลง การมีเพื่อนที่เกเรเพิ่มมากขึ้น หรือเด็ก ๆ ในครอบครัวแม่คนเดียวอาจต้องเลิกเรียนกลางคัน เพื่อช่วยหารายได้ หรือเพื่อช่วยแม่ดูแลงานภายในบ้าน เลี้ยงน้อง เป็นต้น ซึ่งในเขตสลัมหลายเขตในประเทศไทย พบว่าผู้หญิงซึ่งอาจถูกสามีทอดทิ้งหรือหย่าร้าง ร้อยละ 50 ที่เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวแม่ ๆ ส่วนใหญ่ต้องออกทำงาน เด็ก ๆ จึงต้องดูแลตัวเอง พี่คนโตช่วยคูน้อง ๆ หลาย ๆ คน จึงถูกทอดทิ้งหรือต้องออกจากบ้านแต่อายุยังน้อย (สมพงษ์ จิตระดับ และศิริชัย กาญจนวาที: 2541)

2.2.2 สภาพปัญหาของผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว

สภาพปัญหาของผู้ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพังนั้น ความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาอาจประเมินได้ดังนี้ (Herbert and Irene Goldenberg, 1998: 129)

- 1) การเปลี่ยนแปลงในสถานภาพทางเศรษฐกิจเข้าสู่ความยากลำบากทางเศรษฐกิจ
- 2) มีความทุกข์โศก การดำเนินตนเอง สูญเสียความยอมรับนับถือตนเองและเศร้า
- 3) บทบาทหน้าที่ที่เกินกำลัง แสดงบทบาทหลายอย่างในเวลาเดียวกัน
- 4) มีการประนามของสังคม และการไม่ยอมรับของความเป็นอยู่ของผู้ได้ชื่อว่าหย่าร้าง
- 5) จากความขัดแย้งของขนบธรรมเนียมประเพณี ส่งผลต่อการจัดการที่อยู่อาศัย (อาจรวมถึงการเปลี่ยนที่อยู่ ชุมชน เขต โรงเรียนของลูก ๆ และการทำงานใหม่อีกครั้งของแม่)
- 6) ความรู้สึกโดดเดี่ยว อ้างว้าง รู้สึกแตกต่างจากสังคม สูญเสียเพื่อนและความต้องการการพัฒนาวงจรสังคมใหม่

7) ขาดระบบสนับสนุนและช่วยเหลืออย่างเพียงพอ (ซึ่งแต่เดิมได้รับจากฝ่ายชาย/สามี กฎหมาย เพื่อน ๆ ในชุมชนเดิม)

8) มีความตึงเครียดจากการตัดสินใจโดยลำพัง (เดิมอาจร่วมแบ่งปันกับคู่สมรส)

9) การดูแลจัดการลูก ซึ่งขึ้นอยู่กับวัย การย้ายเข้าทำงาน หรือเรียนอีกครั้งของผู้เป็นแม่ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ต้องการการวางแผนอย่างมาก การใช้พลังกายและใจ ยึดหยุ่นในแผนงานตาราง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการเจ็บป่วยของลูกหรือแม่ผู้เป็นคนเลี้ยงรับผิดชอบครอบครัวเพียงลำพัง

10) ความขัดแย้ง ไม่ลงรอยของสัมพันธภาพ อาจเป็นกับลูก ๆ อคติสามี พี่เลี้ยงเด็ก ผู้ร่วมเช่าห้องพักเดียวกัน เป็นต้น

11) เรื่องของเพศและการนัดเที่ยว (แม่ที่อยากจะเริ่มมีชีวิตคู่ใหม่ อาจกังวลต่อปฏิกิริยาของลูก ๆ)

12) ในกรณีที่ยังมีการเชื่อมโยงของอดีตสามี แม่อาจมีความกังวลใจในความซื่อสัตย์ของลูก ลูกอาจจะเสียใจที่จะได้รู้จักจากการแนะนำคนรักใหม่ของพ่อ

สถานการณ์ปัญหาดังกล่าวเป็นไปในเชิงจิตใจ อารมณ์ สังคม เศรษฐกิจ ค่านิยม รวมถึงความกังวลเกี่ยวกับตนเองและลูก การทำคนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ อาจเป็นการลดหรือบรรเทาปัญหาลงได้

ความเครียดหรือแนวโน้มของปัญหาของผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว อันเนื่องมาจากผลกระทบอาจสรุปได้ดังนี้ (Dandridge, C.R., 1987 อ้างถึงใน ตรินุช ชงไชย, 2540: 15)

1) ผลกระทบทางด้านบทบาทภายในครอบครัวที่มากเกินไป (Role overload)

การที่หัวหน้าครอบครัวต้องทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน ก่อให้เกิดความเครียดในการอบรมดูแลสั่งสอนสมาชิกในครอบครัว และยังคงทำหน้าที่ซัดเซต่อความต้องการที่ซับซ้อนทั้งด้านอารมณ์ สังคม ทดแทนให้แก่พ่อ (แม่) ที่ไม่อยู่กับลูก ซึ่งเป็นความยุ่งยากและเป็นการสิ้นเปลืองของการทำหน้าที่ผู้ปกครอง Hetherington และคณะ (1977) กล่าวว่า ในส่วนของฝ่ายหญิงหลังการหย่าร้างต้องทำงานหนักมากขึ้น ทั้งภาระหน้าที่ภายในบ้านและนอกบ้าน ล้วนส่งผลให้เกิดความเครียดมากขึ้น ประสิทธิภาพในการดูแลบุตรก็ลดลงไปกว่าเดิม และการที่แม่คนเดียวต้องรับผิดชอบสูง จึงทำให้บ่อยครั้งรู้สึกถึงภาระที่หนักเกินกำลัง (Overwhelmed) ด้วย ทำให้บางครั้งจึงคาดหวังว่าลูก ๆ จะรับผิดชอบได้เหมือนผู้ใหญ่ (L. Allenfur, 1997: 341)

2) ผลกระทบต่อภาระหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว (Economic Hardship)

การกลายเป็นผู้นำครอบครัวและค้นหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว เป็นผลให้ต้องมีความพยายามอย่างมากในการหารายได้เพื่อนำมาดูแลครอบครัวให้อยู่รอดได้ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับลูก ผู้นำครอบครัวมักจะเกิดความรู้สึกว่าไม่สามารถหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวอย่าง

เพียงพอได้ และลูก ๆ วัยรุ่นมักรู้สึกว่าคุณเขามีภาวะไม่เท่าเทียมกับกลุ่มเพื่อน ๆ ในฐานะการเงิน (ในรายที่หย่าร้างจะมีผลกระทบมากกว่าเดิม) การแยกครอบครัวเป็นผลให้จากเดิมที่คู่สมรสช่วยหาเงินใช้จ่ายภายในหนึ่งครัวเรือน กลายเป็นเหลือผู้นำที่ต้องหาเลี้ยงครอบครัวเพียงคนเดียว ทำให้ต้องหารายได้มากขึ้นเพื่อทดแทนรายรับที่สูญเสียไป ถึงแม้ว่ารายได้โดยเฉลี่ยของกลุ่มสมรสแต่ละคนจะยังเท่าเดิม และมากกว่านั้นการพยายามหารายได้ให้มากพอเพียงซึ่งก่อให้เกิดความเครียด ยังมีผลต่อภาวะสุขภาพการพักผ่อนได้สม่ำเสมอ การมีกิจกรรมกับลูก ๆ ที่ลดลงและการขาดความเอาใจใส่ดูแลบุตรที่มากขึ้นได้

3) ผลกระทบจากการที่ถูกสังคมทิ้งให้โดดเดี่ยว (Social Isolation)

ภาวะที่พนักงานของการหาเลี้ยงครอบครัว เป็นผลให้ไม่มีเวลาในการนำครอบครัวให้เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมได้เหมือนครอบครัวปกติทั่วไป รวมถึงความไม่แน่ใจหรือลังเลของครอบครัวในการที่จะสร้างสัมพันธ์ภาพกับสังคม โดยมากสังคมยังไม่เปิดกว้างสำหรับครอบครัวที่มี (พ่อ) แม่เลี้ยงลูกเพียงคนเดียวในครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวที่หย่าร้าง แยกทางกัน และการตั้งครร์กโดยไม่ได้แต่งงาน Bohannon (1970) กล่าวว่า “การสูญเสียมิตรภาพในกลุ่มครอบครัวที่มีสาเหตุมาจากการหย่าร้างนั้น เป็นเพราะว่าสังคมมีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มกับเฉพาะคนที่อยู่ในครอบครัวปกติที่มีทั้งพ่อและแม่ ส่วนกลุ่มครอบครัวที่มีการหย่าร้างจัดเป็นกลุ่มที่ผิดปกติในการที่จะนำมารวมกลุ่ม ดังนั้นจึงเป็นผลให้กลุ่มครอบครัวดังกล่าวต้องสูญเสียการติดต่อกับสังคมและขาดแหล่งความช่วยเหลือจากสังคมเมื่อเทียบกับก่อนเกิดภาวะการหย่าร้างภายในครอบครัว”

4) ผลกระทบที่เกิดจากความรู้สึกสูญเสีย และเศร้าโศก (Feeling of loss and grief)

ครอบครัวที่มี (พ่อ) แม่คนเดียว ไม่ว่าจะมิสาเหตุมาจากการสูญเสียชีวิตของคู่สมรส การหย่าร้าง การแยกทางกัน หรือการตั้งครร์กโดยมิได้แต่งงาน ล้วนแล้วแต่เคยประสบกับภาวะการสูญเสียมาแล้วทั้งสิ้น รวมถึงการสูญเสียอื่นที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจของครอบครัวที่ลดลง การขาดแหล่งช่วยเหลือจากสังคม

3.2.3 สภาพปัญหาที่อาจเกิดแก่เด็กผู้ซึ่งเป็นลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่ต้องการการดูแลคุ้มครองและการพึ่งพิง จึงทำให้เด็กได้รับผลกระทบโดยตรงและทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว หรือการไม่มีพ่อหรือไม่มีแม่อยู่ร่วมในครอบครัว

Stephen J. Bahr (1989: 180) กล่าวถึง ความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาของเด็กในบ้านที่มีพ่อหรือแม่คนเดียวว่า อาจเป็นด้วยสาเหตุผลหลายประการ ดังนี้

1) สภาพความขัดแย้งของพ่อแม่มีกร่วมไปกับการหย่าร้างและการขัดแย้งกัน ความรุนแรงของพ่อแม่มีผลกระทบเป็นอันตรายต่อเด็ก

2) การที่พ่อหรือแม่คนเดียวต้องทำบทบาทควบคู่ เป็นทั้งพ่อและแม่ในบุคคลเดียว บางครั้งเป็นบทบาทที่หนักเกิน และอาจก่อให้เกิดความเครียดในการดูแลเลี้ยงดูลูกให้เติบโตอย่างมี

คุณภาพ ทั้งร่างกายและจิตใจ การที่พ่อและแม่ช่วยกันจะลดความเครียดและเพิ่มคุณภาพในการเลี้ยงดูบุตร

3) การแตกสลายของครอบครัว นำมาซึ่งสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยปกติผู้หญิงมักจะเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดู แม่ที่เลี้ยงดูโดยลำพังนี้มีสัดส่วนสูงที่มีรายได้ชายขอบรายได้ต่ำมาก (Weitzman : 1985) รายได้ที่น้อยนี้มีผลกระทบในทางลบแก่เด็ก ๆ ในครอบครัว

4) การที่ครอบครัวแตกสลาย อาจลดความสามารถในการเป็น (พ่อ) แม่คน (Wallerstein: 1985) การล้มพังทลายของชีวิตแต่งงาน อาจทำให้ผู้เป็นแม่พุดน้อยลง เล่นน้อยลง มีการสนับสนุนช่วยเหลือตนเองและลูก ๆ น้อยลง รวมถึงมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับลูก ๆ ลดลง

สภาพปัญหาที่อาจเกิดแก่เด็กซึ่งเป็นลูกในครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

1) ปัญหาด้านพัฒนาการ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว มีผลกระทบโดยตรงต่อพัฒนาการในเด็กที่เติบโตมาจากครอบครัวดังกล่าว ทั้งทางด้านจิตใจ อารมณ์และสังคม เนื่องจากเด็กต้องการมากกว่าพ่อหรือแม่เพียงคนเดียวคนใดคนหนึ่ง แม้จะมีตัวแทนของพ่อหรือแม่อยู่ในครอบครัวเดียวกันก็ตาม (ภัสสร ลิมานนท์, 2529 อ้างใน ศรีนุช ธงไชย, 2540: 3)

นักจิตวิทยาเด็กได้กล่าวถึงความจำเป็นของเด็กที่ต้องมีพ่อดังนี้ (ทวิรัสมิ์ ธนาคม, 2518)

1.1) เด็กผู้หญิงและผู้ชาย อาจจะต้องเห็นแบบอย่างของผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชาย เพื่อจะได้รู้ว่าบทบาทสามีหรือพ่อนั้นเป็นอย่างไร มีความรับผิดชอบอย่างไร

1.2) เด็กผู้ชายจะได้ทราบว่าเมื่อโตขึ้น เขาจะปฏิบัติตัวอย่างไร และลูกชายอยากเคารพนับถือและเลียนแบบพ่อเท่านั้น

1.3) เด็กผู้หญิงจะได้รู้จักบทบาทของผู้ชายและหัดปรับตัวให้เข้ากับบทบาทของผู้ชาย

1.4) พ่อที่สนิทสนมกับลูกชาย มีโอกาสที่จะพูดคุยอย่างผู้ชาย ลูกจะไม่กลัวพ่อและไม่รู้สึกอับอายเมื่อเกิดความสับสนในทางเพศ หรือเรื่องอื่น ๆ ก็จะได้ปรึกษาหารือพ่อ

(1.5) ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างลูกผู้ชายกับพ่อ จะช่วยให้ลูกได้เรียนรู้วิถีผูกมิตรไมตรีกับชายอื่นที่เขาต้องการคบค้าสมาคมด้วย

1.6) พ่ออาจช่วยปลูกลักษณะทั่วไปของผู้ชายให้แก่ลูก ทั้งผู้ชายและผู้หญิง คือ ความเข้มแข็ง

1.7) ในความเข้มแข็งเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้นำไปเรื่องต่าง ๆ จะช่วยให้ลูกเกิดศรัทธาและอยากเลียนแบบเช่นนั้นบ้าง

ฟรอยด์ (Freud) ได้ให้ความสำคัญของพ่อ จากทฤษฎีฟรอยด์ พ่อจะเป็นบุคคลสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดพัฒนาการที่สำคัญ 2 ประการคือ (นพมาศ ธีรเวคิน, 2539)

(1) การอยู่ของพ่อ ก่อให้เกิดพัฒนาการทางศีลธรรม

(2) การปฏิสัมพันธ์กันระหว่างพ่อแม่ลูก ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางเพศที่ถูกต้อง

นอกจากนี้การขาดบิดา ขาดแบบอย่างบทบาททางเพศของลูกชายและผู้หญิงก็อาจจะมีปัญหานำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องต่อเพศตรงข้าม เด็กผู้ชายอาจจะก้าวร้าว เด็กผู้หญิงมีกิริยาเหมือนผู้ชาย วรรณกรรมส่วนใหญ่ยืนยันว่า การขาดบิดาจะพบว่าในภายหลังจะมีปัญหาเกี่ยวกับบทบาททางเพศ (รวมความจาก In-Hyub Chang in John Dixon and Hyung Shikim, Ed., 1985: 204 : P.E. Ellsworth and Robert J. Levy, 1969: 188 อ้างถึงใน สุกลักษณ์ พุทธิพงษ์ศิริ, 2534 : 49)

(2) ปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจ

การศึกษาของแม็คคลอยด์ (Mcloyd, 1988) พบว่า เด็กที่เกิดและเติบโตในครอบครัวที่มีผู้นำครอบครัวเพียงคนเดียวคือ มารดา ไม่ว่าจะครอบครัวนั้นจะเป็นครอบครัวที่พึ่งตนเองได้หรือเป็นครอบครัวที่พึ่งตนเองไม่ได้ต้องรับบริการ AFDC (Aid to Family With Dependence Children) ก็ตาม เด็กในครอบครัวเหล่านี้จะเติบโตเป็นเด็กที่มีความผิดปกติทางจิตใจ จนถึงขั้นที่ต้องไปรับการบำบัดรักษาทางจิต (เป็นผู้ป่วยนอก/out patients) เป็นจำนวนมากกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวที่เลี้ยงตนเองได้ และมีทั้งบิดา มารดา เป็นจำนวน 2-4 เท่า (สุวัจจรา เปี่ยมญาติ, 2536: 66)

การที่พ่อทิ้งไปทำให้เด็กเกิดภาวะซึมเศร้า ทำลายความนับถือตนเองและทำให้ขาดความเชื่อมั่น (Judith S. Wallerstein and Joan B. Kelly, 1980 อ้างใน สุกลักษณ์ พุทธิพงษ์ศิริ, 2537: 110; Cashion, B.G 1982: 77-85 อ้างใน ศรีนุช ธงไชย, 2540: 3) ผลการวิจัยค้นคว้ายังพบว่าสุขภาพจิตของเด็กในครอบครัวที่ขาดพ่อด้วยเหตุผลที่สังคมยอมรับได้ (จรรยา สุวรรณทัต, 2537) และความรู้สึกด้านจิตใจ อารมณ์ จะส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการแสดงออกของเด็กในบางส่วน แต่บางส่วนอาจเก็บซ่อนไว้ไม่แสดงออกมาในพฤติกรรม ซึ่งจะแตกต่างกันระหว่างเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย โดยในการหย่าร้างของพ่อแม่บ่อยครั้งที่เด็กผู้ชายจะแสดงความโศกเศร้าออกมาภายนอก ก้าวร้าวขึ้น หัวแข็งไม่เชื่อฟัง ไม่เข้าหาผู้ใหญ่ (Santrock & Warshak, 1979) ส่วนเด็กผู้หญิงจะเป็นลักษณะของการแบกรับความทุกข์ไว้ภายใน ก้าวร่วมน้อยลง กังวลเรื่องเรียน รับผิดชอบงานบ้านมากขึ้น โดยพยายามช่วยเหลืองานมากขึ้นและรับผิดชอบมากกว่าที่เคยเป็น (Kelvin L. Seifert & Robert J. Hoffnung, 1997: 420-422)

การส่งผลกระทบต่อเด็กในสภาพปัญหาอารมณ์และจิตใจ เป็นไปในระยะสั้นและระยะยาว การศึกษาพบว่า ความสำคัญของการมีความสัมพันธ์กับบิดาหรือมารดาที่ไม่ได้เป็นผู้ปกครองหรือไม่ได้อยู่ด้วย ไม่ได้ลดน้อยลงไปจากระยะเวลามากกว่า 10 ปี และพบว่าบางคนหวนหาวการมาเยี่ยมของบิดาของเขาหรือผู้อื่นซึ่งจะแสดงออกถึงความต้องการนี้อย่างรุนแรงต่อบิดา ผู้ซึ่งไม่ได้ให้การสนับสนุนเรื่องเศรษฐกิจ ถ้าเป็นวัยรุ่นจะมีความต้องการอย่างสูงที่จะสร้างความสัมพันธ์กับบิดา โดยเฉพาะในวัยรุ่นหญิง (Judith S. Wallerstein 1986: 65-77 อ้างใน สุกลักษณ์ พุทธิพงษ์ศิริ, 2537: 68) และเคลื่อนกับเครเมอร์ (Glenn and Kramer, 1985) พบว่าผู้ใหญ่ซึ่งพ่อแม่หย่าร้างกันต่อเนื่อง ประเมินค่าความสุขความพอใจในชีวิตต่ำกว่าผู้ใหญ่ ซึ่งพ่อแม่ไม่ได้

หย่าร้างกัน เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับบัมพัสกับสวีท (Bumpass and Sweet) ที่พบว่าการหย่าร้างอาจส่งผ่านรุ่นต่อไป รวมถึงงานวิจัยของป๊อปกับมุลเลอร์ (Pop and Mueller, 1976) ด้วยเช่นกัน ที่พบว่าบุคคลที่มีพ่อแม่หย่าร้างกันมีแนวโน้มที่จะหย่าร้างกันมากกว่าผู้ที่พ่อแม่ไม่ได้หย่าร้างกัน (Stephen J. Bahr, 1989: 179, 347) การที่เด็กที่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่หย่าร้างกัน เมื่อแต่งงานมีแนวโน้มที่จะหย่าร้าง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กได้เรียนรู้ตัวอย่างจากพ่อแม่จึงเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ หรืออาจเป็นเพราะเกิดความรู้สึก (ในส่วนตัว) ว่าตนเองทรยศต่อพ่อหรือแม่หรือจะทำความเจ็บช้ำน้ำใจให้พ่อแม่ จากการปลีกตัวไปมีชีวิตครอบครัวที่มีความสุข (ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2529: 124) ของตนเอง

(3) ปัญหาพฤติกรรม

เนื่องจากสภาพปัญหาภายในครอบครัวส่งผลกระทบต่อตัวเด็กทั้งทางจิตใจ ร่างกาย และสังคม จึงอาจส่งผลต่อพฤติกรรมบางอย่าง เช่น การเก็บตัว เนื่องจากความรู้สึกอายที่ไม่มีพ่อแม่เหมือนเพื่อน ๆ การเกรง โทกเพื่อสิ่งคู่ความสนใจ ต้องการความรัก ความเอาใจใส่ (ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2529: 124) เกรกอรี (Gregory) สรุปไว้ว่า อัตราการเกรงอาจสูงขึ้นจากเด็กผู้ชายซึ่งขาดพ่อและเด็กผู้หญิงซึ่งขาดแม่เพราะรูปแบบที่เหมือนกันของเพศ และการควบคุมกิจกรรมและการเกรงของเด็กชาย อาจจะรุนแรงในกรณีที่เกิดการแตกแยกหย่าร้างของพ่อแม่มากกว่า เนื่องมาจากการตายจากกันของพ่อไปจากครอบครัว (Ian Gregory 1965: 99-109 อ้างถึงใน สุกฤษณ์ พุทธิพงษ์สิทธิ์, 2537: 5, 50) เด็กหนุ่มสาวในบ้านที่มีแม่เลี้ยงดูเพียงลำพัง เด็ก ๆ เหล่านี้มักมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจเอง โดยไม่ฟังแม่ในการเข้าร่วมกิจกรรมเบี่ยงเบนมากกว่าเด็กหนุ่มสาวที่อยู่กับพ่อและแม่ในครอบครัว การค้นพบของพอนบุชและคณะ (Pombusch et al., 1985) มีการควบคุมเรื่องของรายได้ของครอบครัว การศึกษาของผู้ปกครองเด็ก นอกจากนี้การมีผู้ใหญ่อีกคนในครัวเรือนทำให้มีความเป็นพ่อแม่สมบูรณ์ขึ้น และเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของวัยรุ่น และการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนน้อยลง โดยเฉพาะลูกชาย (Stephen J. Bahr, 1989: 372-373)

สำหรับผู้หญิงซึ่งส่วนหนึ่งของชีวิตในวัยเด็กอยู่ในครอบครัวที่แม่เป็นผู้นำครอบครัว มีความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นของการแต่งงานเร็วและมีบุตร การมีบุตรก่อนแต่งงาน และการแตกสลายของชีวิตแต่งงาน (McLanahan & Bumpass, 1988, cited in L. Allen Furr, 1997: 342) ซึ่งสอดคล้องกับที่มีการกล่าวถึงเด็กสาวในบ้านที่แม่เลี้ยงดูเพียงลำพัง ลักษณะของครอบครัวแม่คนเดียวว่า มีแนวโน้มของการนัดเพื่อนต่างเพศ มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่ง รวมถึงมีแนวโน้มการตั้งครุภักดิ์และการกลายเป็นมารดานอกสมรส

จากการค้นคว้าตำรา เอกสาร และงานวิจัย อาจสรุปแนวโน้มความเสี่ยงต่อปัญหาที่เป็นความเปราะบางของครอบครัวพ่อ หรือแม่คนเดียว ได้เป็นปัญหาทั้งในระดับครอบครัว และบุคคล คือ

- 1) ความยากจนของครอบครัว
- 2) การทำบทยทพทผู้นำครอบครัวเพียงลำพังของผู้ที่เป็นพ่อ หรือแม่
- 3) การทำบทยทพทควมคู่เป็นทั้งพ่อ และแม่
- 4) ความโคคเคียวทงสังคมของผู้ที่เป็นพ่อ หรือแม่
- 5) การปรับตัวยทงอารมณื และจิตใจของผู้ที่เป็นพ่อ หรือแม่
- 6) ปัญหทยพฤติกรรม จิตใจ และสังคมของลูก
- 7) ค่านิยมทวิทยตรฐานทงเพชของสังคม
- 8) การเข้ำไม่ถึงส่วสติการทงสังคม และกฎหมายที่ไม้อื้ออำนวยต่อการได้รบัควมช่วยเหลืือเกื้อกูล

ตอนที่ 3 แนวคิดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง การศึกษาผู้ใหญ่และความต้องการทางการศึกษา

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง (Parent Education)

3.1.1 ความหมายของการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง หมายถึง การให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการเลี้ยงดูเด็กให้ถูกต้องและมีพัฒนาการที่ดี วิธีการให้การศึกษาแก่ผู้ปกครองนี้ มีหลากหลายวิธี ทั้งทางตรง ทางอ้อม การจัดการศึกษาอาจกำหนดเป็นรายบุคคล หรือรายกลุ่ม ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองกลุ่มเป้าหมาย (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 1)

การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง หมายถึง การจัดการศึกษาให้แก่ผู้ปกครองที่มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาทักษะ เจตคติ และพฤติกรรม ของการเป็นผู้ปกครองที่เกิดจากความเข้าใจที่ดีเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ด้วยการให้การศึกษาที่ออกแบบมาเพื่อให้ผู้ใหญ่สามารถเป็นผู้ปกครองที่ดีขึ้น (Gordon and Browne, 1985: 186-187 อ้างถึงใน นิทยา ไสงาม, 2543: 7)

การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง หมายถึง การจัดการศึกษาที่จะช่วยให้ผู้ปกครองมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเด็ก วิธีการอบรมเลี้ยงดู แนวทงในการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก ตลอดจนการดำเนินชีวิตครอบครัวในวิถีทงที่ถูกต้อง และเหมาะสม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2536: 57 อ้างถึงใน วรารัตน์ นิยมไทย, 2547: 28)

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองสามารถสรุปได้ดังนี้ (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 7-10, 16-18, 20, 75-76)

3.1.2 ความเชื่อพื้นฐานด้านการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง ซึ่งมีวิธีการที่หลากหลายในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของผู้ใหญ่ในการเป็นผู้ปกครองที่ดี รวมถึงการดำเนินชีวิตครอบครัวในวิถีทงที่

ถูกต้องและเหมาะสม ทั้งนี้ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่และเด็กที่ส่งผลกระทบต่อในความคิดและการกระทำต่อกัน นำมาซึ่งความเชื่อพื้นฐานการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง 2 ประการ คือ

1) ความเชื่อเกี่ยวกับผู้ปกครอง ซึ่งอาจนับเป็นปรัชญาของการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง เมื่อประมวลจากแนวคิดของเกทวิกกี (Getwicki) และคลิกกับคลิก (Click and Click) เชื่อว่าการศึกษสำหรับผู้ปกครองถูกจัดให้มีขึ้น โดยใช้พื้นฐานความเชื่อ 5 ประการ คือ

1.1) ผู้ปกครองสามารถเรียนได้ จริง ๆ แล้วการเป็นผู้ปกครองนี้มิได้เกิดจากสัญชาตญาณ แต่ต้องมาจากความเข้าใจที่ถ่องแท้ ด้วยการเห็นด้วยประสบการณ์

1.2) ผู้ปกครองต้องการเรียนรู้

1.3) ผู้ปกครองสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุด ถ้าเป็นเรื่องใกล้ตัวและเกี่ยวข้องกับเด็ก

1.4) ผู้ปกครองสามารถเรียนรู้ได้ดีที่สุด จากบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้เชี่ยวชาญและเพื่อน

1.5) ผู้ปกครองมีวิธีการเรียนรู้เป็นของตนเอง

2) ความเชื่อเกี่ยวกับเด็ก ความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง อีกหลักการพื้นฐานหนึ่งให้ความสำคัญกับเด็กมาก โดยเน้นถึงเด็กกับการเป็นผู้ใหญ่และความสามารถของเด็กที่ต้องการพึ่งพา ดังนี้

2.1) เด็กคือคนที่ผู้ใหญ่ซึ่งหมายถึง ผู้ปกครองทำหน้าที่ตกแต่งให้เป็นผู้ใหญ่ในอนาคต เด็กจะมีลักษณะบุคลิก อารมณ์ และสังคมเป็นอย่างไรมาจากการเลี้ยงดูของผู้ปกครองที่ให้การดูแลจากหลักการที่ว่าเด็กทุกคนเกิดมามีเซลล์สมองเท่า ๆ กัน แต่ความงอกงามทางปัญญา อารมณ์ และสังคม เกิดจากการสั่งสอน ซึ่งแนะนำของผู้ใหญ่ ไม่สามารถเจริญงอกงามได้เต็มที่ด้วยตัวของมันเอง

2.2) เด็กเป็นอินทรีย์วัตถุที่ต้องมีการเลี้ยงดูและสนับสนุนระยะยาว คนต่างจากลูกสัตว์อื่นตรงที่ ลูกสัตว์สามารถก้าวถึงวุฒิภาวะโดยเร็ว ทันทีที่ออกจากท้องแม่สามารถเดินได้ แต่เด็กไม่สามารถดูแลตนเองได้ ต้องผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ หากประสบการณ์น้อย การเรียนรู้ก็น้อยตาม การสนับสนุน การค้ำจุน การสอนจากผู้ใหญ่เท่านั้นที่ทำให้เด็กเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมาก โอกาสการเรียนรู้ยิ่งมาก เช่น ลูกคนเดียวมีประสบการณ์กับผู้ใหญ่มาก โอกาสของการพัฒนาสู่ความมีวุฒิภาวะ ได้เร็วกว่าครอบครัวที่มีลูกหลายคน

2.3) เด็กคือสิ่งที่ต้องพึ่งพาผู้ใหญ่ ตามแนวคิดของพียาเจต์ (Piaget) เด็กโดยเฉพาะวัย 6 ขวบแรกเป็นวัยที่มีพัฒนาการของความคิดอย่างไม่เป็นรูปธรรม ซึ่งความงอกงามทางปัญญามาจากการได้เรียนรู้ที่ถูกต้อง ส่วนการเรียนรู้ทางสังคมตามทฤษฎีของอีริกสัน (Erikson) เด็กปฐมวัยเป็นช่วงวัยของการพัฒนาความมั่นใจ และความเป็นตนเอง ซึ่งการเรียนรู้นี้ต้องเป็นไปด้วยการเรียนรู้จากผู้ใหญ่

2.4) เด็กเป็นสมบัติของสังคม มีสิทธิที่จะได้รับการเลี้ยงดูที่ดี และถูกต้องจากพ่อแม่

จากแนวความเชื่อนี้ การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง จึงมีบทบาทสำคัญและเป็นความจำเป็นที่รัฐจะต้องจัดขึ้น เพื่อช่วยสนับสนุนและส่งเสริมให้พ่อแม่ผู้ปกครองเลี้ยงเด็กมีประสิทธิภาพ

มากขึ้น สารระของการศึกษาต้องประกอบด้วย การฝึกอบรมเกี่ยวกับวิธีการสอนลูกและข้อความรู้
จำเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติ วิธีการสอนลูกและข้อความรู้จำเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติ
วิธีการสอนลูก ในสมัยโบราณเราถือคติ “รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี” แต่สมัยนี้หลังจากวิทยาการ
เจริญก้าวหน้า คนเข้าใจหลักพัฒนาการและจิตวิทยาเกี่ยวกับคนมากขึ้น ทำให้คนใช้ประโยชน์จาก
ข้อความรู้ใหม่ที่ปรากฏมาเพื่อสร้างเสริมการเลี้ยงดูที่มีคุณภาพสำหรับพัฒนาคน จัดกระบวนการ
ทดลองผิดลองถูก อีกทั้งข้อความรู้จำเป็นพื้นฐาน จะเป็นตัวช่วยสนับสนุนให้การเลี้ยงดูเด็กเป็นไป
อย่างมีคุณภาพ

3.1.3 จุดประสงค์ของการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง ช่วยให้ผู้ปกครองมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกับ
วิธีการเลี้ยงเด็กและพัฒนาการของเด็ก และช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กกับพ่อแม่
ป้องกันปัญหาพ่อแม่เลี้ยงลูกไม่ถูกต้อง ซึ่งการศึกษาสำหรับผู้ปกครองมีจุดประสงค์ดังนี้

1) สร้างเสริมความรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับธรรมชาติและพัฒนาการของเด็ก มี
ผู้ปกครองหลายคนที่ยังขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเด็ก บางครั้งจะรู้ว่าการแสดงออกของ
เด็กบางอย่างเป็นความผิดปกติ เช่น เด็กชอบเล่นซุกซน บางครั้งคือ ซึ่งการมีความรู้ที่ถูกต้องจะช่วย
ให้ผู้ปกครองเข้าใจพฤติกรรมเด็ก และสามารถส่งเสริมพัฒนาเด็กตามวัยได้อย่างถูกต้อง สามารถ
สังเกตพฤติกรรมและปัญหาของเด็กอย่างเข้าใจ จำแนกได้ว่าการแสดงออกบางอย่างของเด็ก เป็น
การแสดงออกที่เป็นปกติตามวัย แต่การแสดงบางอย่างไม่เป็นไปตามวัย อาจมีผลมาจากการเลี้ยงดู
ภาวะของครอบครัว หรือสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น เด็กอายุ 5 ขวบกำลังช่างคิดช่างจำ ซึ่งเป็น
ธรรมชาติของเด็ก แต่ผู้ปกครองอาจไปคิดเหมาเอาเองว่า ลูกเป็นอัจฉริยะ แล้วไปเร่งเด็ก บังคับให้
เรียนจนเด็กถ้า ผลที่ตามมาเด็กอาจเป็นคนคร้านในการเรียน มีภาวะเครียดทางจิตใจ ผู้ปกครอง
ศึกษาจะช่วยให้ผู้ปกครองเข้าใจที่แท้จริง และเลี้ยงดูด้วยความถูกต้อง

2) สร้างเสริมความเข้าใจบทบาทของผู้ปกครองและอิทธิพลของครอบครัวที่มี
ต่อเด็ก แบนดูรา (Bandura) กล่าวว่าตัวแบบมีความสำคัญต่อการเรียนรู้มาก เด็กสามารถซึมซับ
พฤติกรรมต้นแบบมาเป็นของตัวเอง เมื่อเด็กเลียนแบบจากพ่อแม่ จากการแสดงออก พฤติกรรม
คำพูด หรือแม้แต่ความรู้สึกนึกคิด ผู้ปกครองจึงมีบทบาทต่อการเรียนรู้ของเด็กมาก เนื้อหาการศึกษา
ที่ให้แก่ผู้ปกครองเพื่อสร้างเสริมความเข้าใจบทบาทของผู้ปกครองและอิทธิพลของผู้ปกครองจะ
เป็นเรื่องเกี่ยวกับภารกิจต่อไปนี้

2.1) การเป็นตัวอย่างแก่เด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.2) การเป็นผู้ตั้งสอนอบรม เด็กไม่สามารถเรียนรู้ได้โดยชอบ เด็กอาจ
เลียนแบบแต่ไม่เข้าใจ การสอน การชี้แนะยังเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำควบคู่ไปกับประสบการณ์ที่เด็ก
ได้รับ เพื่อให้เด็กเข้าใจอย่างมีเหตุผล

2.3) การเป็นตัวกระตุ้นและจูงใจ ให้เด็กได้คิด ได้เรียน มีวินัย และมีจริยธรรม

2.4) การเป็นผู้สร้างเสริมบรรยากาศที่สุนทรีย์ของครอบครัว

2.5) การเป็นผู้ให้คำปรึกษา เมื่อเด็กโตขึ้นเด็กต้องการที่ปรึกษาเป็นอย่างยิ่ง เด็กจะมีปัญหาทั้งตัวเอง สิ่งแวดล้อม เพื่อน การเรียน การมีคนรัก ล้วนแล้วเป็นสิ่งที่เด็กต้องการ ผู้ใหญ่ในการที่จะให้คำแนะนำปรึกษาแก่ตน ในเด็กปฐมวัยเด็กหลายคนจะมีคำถามที่ผู้ปกครองต้องตอบ เช่น หนูมาจากไหน ทำไมพ่อแม่ต้องนอนด้วยกัน ทำไมหมาเห่า บางคำถามตอบง่าย แต่บางคำถามยากแก่การตอบ ยากแก่การอธิบาย แต่ก็ยังเป็นบทบาทหน้าที่ที่ผู้ปกครองต้องตอบ และสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับเด็ก

3) สร้างเจตคติที่ถูกต้องในการเลี้ยงดูเด็ก ปัญหาทางจิตสังคมของเด็กเป็นผลพวงมาจากการเลี้ยงดู การแสดงออกของเด็กไทยคือยกว่าเด็กฝรั่ง ตรงที่เด็กไทยไม่กล้าพูด กล้าแสดงออก ทั้งที่อาจมีความสามารถเท่ากับเด็กฝรั่ง ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและการเลี้ยงดูที่แตกต่างกัน เจตคติของการเลี้ยงดู มีความสำคัญมาก ครอบครัวที่มีรายได้ต่ำจะคิดว่าเด็ก คือ สมบัติ เป็นตัวขายได้และคิดว่าเด็ก คือ ตัวสร้างความมั่นใจเมื่อมีอายุ (Carnoy, 1992: 16 อ้างถึงใน กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 9) ครอบครัวเหล่านี้จะคิดแต่ผลประโยชน์ที่พึงจะได้จากเด็ก ขายเด็ก ในขณะที่ครอบครัวที่มีฐานะจะมองเด็กในแง่ของการพัฒนาทางจิตใจ แต่บางรายกลับปล่อยปละละเลย เลี้ยงเด็กด้วยเงินและอำนาจ เมื่อเด็กโตขึ้นกลายเป็นบุคคลที่เป็นปัญหาของสังคม

4) สร้างความมั่นใจให้กับผู้ปกครองในการดูแลเด็ก ผู้ปกครองบางคนเลี้ยงลูกได้ดี แต่ยังมีความรู้สึกว่าเลี้ยงยังไม่ถูกต้อง บางคนคิดว่าตนเลี้ยงลูกอย่างถูกต้องแล้ว ทำไมลูกมีปัญหา ความแตกต่างนำมาซึ่งความจำเป็นที่ครู ในฐานะผู้มีความรู้ความสามารถโดยตรงทั้งทางด้านเด็ก จิตวิทยาพัฒนาและการศึกษา จะสามารถให้แนวทางแก่ผู้ปกครอง เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความมั่นใจในการเลี้ยงดูลูกหรือเด็กของตน โดยเฉพาะผู้ปกครองที่อายุน้อยเป็นวัยรุ่น

5) สร้างความร่วมมือในการพัฒนาเด็ก หรือบำบัดรักษา ผู้ปกครองต้องรับรู้ต่อกลไกปัญหาและพัฒนาการของเด็ก เพื่อการสร้างเสริมเด็กที่ถูกต้อง ถ้าเป็นการบำบัดรักษา ผู้ปกครองต้องให้ความร่วมมือกับทีมสุขภาพ ในการที่จะดูแลเด็กและส่งเสริมเด็กให้มีพัฒนาอย่างถูกต้องตามแผนการรักษา เช่น การฝึกเด็กออทิสติก (Autistic) เป็นต้น

ในด้านโรงเรียน การศึกษาสำหรับผู้ปกครองจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างครูและผู้ปกครอง ในการที่จะเข้าใจเด็กร่วมกัน ครูเป็นผู้แปลพฤติกรรมเด็กให้ผู้ปกครองรับรู้ ให้คำแนะนำเพื่อแก้ปัญหา แสดงวิธีการที่เหมาะสม ให้แก่ผู้ปกครองได้รับทราบ รวมถึงการแนะนำหนังสือที่น่าสนใจให้แก่ครู ซึ่งการศึกษาสำหรับผู้ปกครองนี้ อาจถูกกำหนดเป็นแผนมาก่อนหรือเกิดขึ้นโดยปัจจุบันก็ได้ ข้อมูลที่ทางโรงเรียนจะให้ เป็นความรู้แก่ผู้ปกครองได้แก่

5.1) หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน

5.2) แนะนำอุปกรณ์การเรียนการสอนที่ทางโรงเรียนใช้

5.3) วิธีการที่ผู้ปกครองจะช่วยเสริมการเรียนรู้แก่เด็กอย่างต่อเนื่องจากโรงเรียน

5.4) การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน ฯลฯ

กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวหากผู้ปกครองเข้าใจจะมีส่วนร่วมในการสร้างเสริมการเรียนรู้และความเข้าใจโรงเรียนให้กับเด็ก ทั้งทางตรงและทางอ้อม

3.1.4 ภารกิจการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเป็นกิจกรรมของหน่วยงาน ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองและเด็กจัดขึ้น เพื่อส่งเสริมคุณภาพเด็กด้วยการให้ความรู้แก่ผู้ปกครองด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งความรู้ทางตรงและทางอ้อมด้วยการจัดการศึกษา ซึ่งภารกิจการศึกษาสำหรับผู้ปกครองประกอบด้วยงานอย่างน้อย 3 ประการ คือ

1) การเตรียมเป็นผู้ปกครอง การเป็นหญิงเป็นชาย ไม่ได้หมายความว่ามีความพร้อมที่จะเป็นพ่อเป็นแม่ บางคนเด็กเกินไป บางคนขาดความรู้ความเข้าใจบทบาท ซึ่งการเตรียมเป็นผู้ปกครองจะช่วยให้คู่แต่งงานหรือผู้ต้องการมีครอบครัว หรือครอบครัวที่จะมีบุตรคนแรก หรือผู้ที่ต้องการขอเด็กมาเลี้ยงในปกครอง ได้เรียนรู้เกี่ยวกับแผนการมีสมาชิกครอบครัว ภาระกิจบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองในการเลี้ยงดู ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก การพัฒนามนุษยสัมพันธ์ การสร้างบรรยากาศครอบครัวที่ดี และวิธีแก้ปัญหาในครอบครัว

2) การเพิ่มศักยภาพผู้ปกครอง การศึกษาเป็นโครงการการศึกษาที่จัดให้แก่ผู้ปกครองที่เป็นผู้ปกครองแล้ว เช่น มีบุตรแล้ว ขอเด็กมาเลี้ยงแล้ว หรือผู้ปกครองวัยรุ่นที่มีบุตรแล้ว ต้องการเพิ่มพูนประสบการณ์ของการเป็นผู้ปกครอง รวมทั้งผู้ปกครองที่มีปัญหาการเลี้ยงดูเด็กให้สามารถเข้าใจเด็กโดยเน้นพัฒนาการเด็ก จิตวิทยา และการเข้าถึงปัญหาของเด็ก การสนับสนุนให้เด็กช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดเมื่อโตขึ้น การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเพื่อเพิ่มศักยภาพนี้รวมถึงการศึกษาที่ให้แก่ผู้ปกครองที่มีเด็กมีปัญหาสุขภาพต้องการดูแลด้วย

3) การสนับสนุนผู้ปกครองในการสอนเด็กที่บ้าน การเรียนที่บ้าน (Home schooling) เริ่มมามีบทบาทมากขึ้นในสังคมไทย เมื่อแนวโน้ม พ.ร.บ.การศึกษาของประเทศเปิดโอกาสให้เด็กสามารถเรียนที่บ้าน ได้โดยไม่ต้องเข้าโรงเรียน หาก พ.ร.บ.นี้ประกาศใช้การศึกษาสำหรับผู้ปกครองจะมีบทบาทมากขึ้น ในการสนับสนุนผู้ปกครองด้านการจัดการเรียนการสอน สำหรับเหตุผลที่ผู้ปกครองจะเลือกการเรียนที่บ้านมีหลายประการ เช่น การประกอบอาชีพ การอยู่ชนบทห่างไกล การเป็นครอบครัวเร่ร่อน ประเทศสหรัฐอเมริกาจัดการเรียนที่บ้านมาตั้งแต่ ค.ศ. 1925 ด้วยเหตุผลที่ต้องการสนองตอบครอบครัวที่มีปัญหาห่างไกล โรงเรียน การจัดการศึกษาที่บ้านจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับประชาชนอเมริกัน ซึ่งหากนำมาใช้กับประเทศไทย การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองจะเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้ปกครองเข้าใจถึงงานวิชาการ มาตรฐานการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ และกิจกรรมสำหรับเด็กที่แท้จริง รวมทั้งวิธีการจัดหลักสูตรที่เหมาะสม (Sheffer, 1990 : 35-36 อ้างถึงใน กุลยา ดันติผลาชีวะ, 2542: 16) การสอนของผู้ปกครองจะไม่สอนเฉพาะการบ้านเด็ก แต่ผู้ปกครองต้องสอนเด็กให้รู้หนังสือหากต้องการให้เด็กเรียนที่บ้าน

3.1.5 ประเภทการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว การถ่ายโยงวิถีชีวิตและวิชาการระหว่างประเทศ อิทธิพลของนักวิชาการที่ต่างพวกต่างแนวความคิดต่างเก็บขนานำแนวทางมาเสนอให้แก่สังคมใช้มีผลทำให้เกิดภาวะการเลี้ยงดูเด็กเปลี่ยนไปจากวัฒนธรรมเดิม ประกอบกับขนาดของครอบครัวที่มีเล็กลง ครอบครัวขยายกลายเป็นครอบครัวเดี่ยว ผู้ปกครองเป็นชนวัยหนุ่มสาวที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ไม่เพียงพอ ทำให้เกิดเป็นความเสียดต่อการเลี้ยงดูเด็กทุกเพศ ทุกวัย โดยเฉพาะแต่ระดับปฐมวัย ในการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองระยะหลังจึงเป็นการศึกษาให้ความรู้แก่ผู้ปกครองอย่างครอบคลุมตามระดับอายุเด็ก ดังนี้ (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 16-17)

1) การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กแรกคลอด เป็นการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการเตรียมการเป็นครอบครัว วิธีการเลี้ยงดูเด็กก่อน การให้นม การให้อาหารเสริม การตรวจสุขภาพ และการให้ภูมิคุ้มกันการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กแรกคลอดมักจะทำให้โรงพยาบาลหรือศูนย์บริการสุขภาพแม่และเด็กส่วนใหญ่จะเป็นภาระกิจของพยาบาลหรือแพทย์ที่ให้บริการ

2) การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กปฐมวัย เป็นการจัดการศึกษาที่มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมความรู้ และสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้ปกครองเกี่ยวกับพัฒนาการเด็ก การส่งเสริมพัฒนาการ และการช่วยให้เด็กบรรลุศักยภาพตามวัย อาจจัดขึ้นในสถานรับเลี้ยงเด็ก โรงเรียนเด็กเล็ก โรงเรียนอนุบาลหรือศูนย์บริการสุขภาพทั่วไป

3) การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กวัยเรียน เด็กตั้งแต่ระดับประถมศึกษาขึ้นไป จำเป็นต้องให้การดูแลที่ถูกต้องตามวัยเช่นกัน การจัดการศึกษาแก่ผู้ปกครองสำหรับเด็กวัยเรียนจะมุ่งให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ทบทวนความรู้ การเป็นผู้ช่วยสอนและการเข้าร่วมเป็นผู้จัดโปรแกรมการศึกษาในโรงเรียน งานการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กวัยเรียนเน้นการพัฒนาศักยภาพของการผู้ปกครองด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กเป็นหลัก

4) การศึกษาสำหรับผู้ปกครองเด็กวัยรุ่น เป็นการให้การศึกษแก่ผู้ปกครองที่มีเด็กเริ่มเข้าสู่วัยรุ่นจนถึงอุดมศึกษา ปัญหาและข้อความรู้จะเน้นถึงปัญหาเฉพาะของวัยรุ่น เช่น การติดยาเสพติด การตั้งครรภ์ในวัยเรียน การเตรียมตัวในการศึกษาต่อและอาชีพ

3.1.6 ผู้ปกครองกลุ่มเป้าหมาย

การศึกษาสำหรับผู้ปกครองพัฒนาขึ้นมาจากความจำเป็นที่ต้องการให้ผู้ปกครองเกิดการเรียนรู้ถึงวิธีการเลี้ยงดูเด็กที่ดีมีคุณภาพ ดังนั้น ผู้ปกครองกลุ่มเป้าหมายที่ต้องได้รับการศึกษาในระยะแรกๆของการมีโครงการการศึกษาสำหรับผู้ปกครองจึงเป็นกลุ่มผู้ปกครองเด็กยากจนตามมาด้วยกลุ่มผู้ปกครองที่มีปัญหาการเลี้ยงดู แต่เนื่องด้วยการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเป็นกลยุทธ์ทางการศึกษาที่ใช้เพื่อช่วยเหลือผู้ปกครอง และสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ปกครองในการ เลี้ยงดูและปรับปรุงวิธีการเลี้ยงดูด้วยการเพิ่มความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการเด็กให้กับผู้ปกครอง(Fisher, 1991: 99) อ้างถึงใน กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 17) ผู้ปกครองที่ควรได้รับข้อความรู้จึงมิได้หมายถึงผู้ปกครอง

ทุกคนเพราะผู้ปกครองบางคนอาจมีความรู้ความสามารถพอ ซึ่งผู้ปกครองกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มจะมีความต้องการความรู้ที่แตกต่างกัน ดังนี้ (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 17-18)

1) ผู้ปกครองวัยรุ่น เป็นผู้ปกครองกลุ่มแรกที่ต้องได้รับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง ผู้ที่แต่งงานเมื่ออายุน้อย จะมีความต้องการสูงที่จะเรียนรู้ถึงการเป็นผู้ปกครอง ทั้งนี้เพราะเป็นประสบการณ์ใหม่ การเลี้ยงดูบุตรเป็นปัญหาที่สร้างความกังวลใจให้กับผู้ปกครองวัยรุ่นมาก ผู้ปกครองวัยรุ่นต้องการความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการเป็นผู้ปกครอง การเลี้ยงดูที่ถูกต้อง หรือหากเลี้ยงดูแล้วก็ต้องการที่จะให้คำตอบแก่ตนเองว่ามีการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องแล้ว เป็นการสร้างความมั่นใจในการเลี้ยงเด็ก

ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาสำหรับผู้ปกครองวัยรุ่น (Teenage Parents) มาก เพราะกำลังเป็นปัญหาของประเทศ จากข้อมูลวิจัยพบว่า ในปี ค.ศ. 1991 สหรัฐอเมริกามีอัตราผู้ปกครองวัยรุ่นสูงกว่า ค.ศ. 1990 และกำลังเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษาพบว่า พ่อแม่วัยรุ่นมีวุฒิอารมณ์ต่ำ ซึ่งวุฒิภาวะทางอารมณ์นี้เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต่อการเป็นผู้ปกครอง เพราะหมายถึงการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก การมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ต่ำจึงเป็นปัญหาต่อการเป็นผู้ปกครอง ทำให้ผู้ปกครองเด็กวัยรุ่นขาดคุณสมบัติของการเป็นผู้ปกครอง เป็นเหตุให้การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเป็นสิ่งจำเป็น (Morison, 1994: อ้างถึงใน กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 18)

2) ผู้ปกครองที่เพิกเฉยต่อการเลี้ยงเด็ก มีไม่น้อยที่พบว่าผู้ปกครองบางคนไม่ใส่ใจต่อการเลี้ยงดูเด็กได้ดี ปล่อยให้เด็กเจริญเติบโตตามยถากรรม หรือตามระเบียบวิธีของโรงเรียน ทำให้เด็กเรียนรู้และเจริญเติบโตโดยไม่มีการดูแลอบรมสั่งสอน ผู้ปกครองกลุ่มนี้ต้องมีการกระตุ้นให้กำลังใจ และชี้ประเด็นความเป็นผู้ปกครอง และชี้ให้เห็นว่าเขาสามารถเป็นผู้ปกครองที่ดีได้

3) ผู้ปกครองที่ขาดสมรรถนะการเลี้ยงเด็ก สมรรถนะเป็นความรู้ตามความ สามารถและเจตคติ ผู้ปกครองบางคนคิดว่าตนเลี้ยงเก่งและดี แต่สิ่งของที่ล้ำสมัยแล้วตนยังนำมาปฏิบัติทั้งที่โลกวิวัฒน์และเจริญก้าวหน้ามากทั้งวิทยาศาสตร์และสังคม การศึกษาสำหรับผู้ปกครองจะช่วยให้ผู้ปกครองกลุ่มนี้มีความเข้มแข็งในบทบาทผู้ปกครอง และมีความทันสมัยในการดูแลเด็ก

4) ผู้ปกครองที่เด็กมีปัญหาเฉพาะ เช่น เด็กเจ็บป่วย เด็กพิการ เด็กมีปัญหาสุขภาพหรือแม้แต่เด็กที่มีปัญญาเลิศ มีความสามารถพิเศษก็จัดได้ว่าเป็นกลุ่มผู้ปกครองที่มีปัญหาเฉพาะ ที่ต้องได้รับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

3.1.7 รูปแบบและแนวทางการให้การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

3.1.7.1 รูปแบบการให้ความรู้

ผู้ปกครองและประชาชนทั่วไปเป็นผู้ปกครองที่มีประสบการณ์ มีอายุ มีวุฒิภาวะทางการศึกษาหลากหลาย การจัดการศึกษาให้แก่ผู้ปกครองจึงต้องมีความเหมาะสมสำหรับให้

ผู้ปกครองและประชาชนทั่วไปได้เลือกเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งรูปแบบการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง
จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะดังนี้ (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2542: 35-36; 2546: 17-18)

1) การให้การศึกษาทางตรง

เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ปกครองและชุมชนโดยตรง ซึ่งหมายความว่า
การศึกษาที่ให้ผู้ปกครองนี้ ผู้ปกครองต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตัวของตัวเอง ผู้จัด ได้แก่ องค์กร
สถาบัน โรงเรียน หรือชุมชน วิธีการจัดมีหลากหลายรูปแบบดังนี้

- 1.1) การฝึกอบรม เป็นการให้ความรู้โดยตรงแก่ผู้ปกครองหรือประชาชนที่
สนใจ
- 1.2) การประชุมผู้ปกครองหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ประชุมประจำ เดือนหรือ
ประชุมก่อนปิดภาค
- 1.3) การประชุมปรึกษา
- 1.4) การเยี่ยมบ้าน
- 1.5) การบริการให้คำปรึกษา
- 1.6) การบริการสารสนเทศ
- 1.7) การบริการห้องสมุดสำหรับผู้ปกครอง ประชาชน
- 1.8) กิจกรรมบ้านโรงเรียนสัมพันธ์
- 1.9) สโมสรการอ่านที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อให้ผู้ปกครองและผู้สนใจได้มา
ร่วมสนทนาวิสาสะในเรื่องที่ตนอ่านมาและสนใจ มาสนทนาร่วมกับผู้ปกครองอื่นเพื่อสร้าง
ความคุ้นเคยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2) การให้การศึกษาทางอ้อม

เป็นการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองทางสื่อสารมวลชน สำหรับผู้ปกครองที่
สนใจสามารถเปิดรับฟังหรือดูได้ มีเผยแพร่ทั้งที่เป็นสิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ปัจจุบันมีเผยแพร่
ผ่านทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์ด้วย ปัจจุบันการให้การศึกษาทางอ้อมด้วยสื่อมวลชนค่อนข้าง
แพร่หลาย หนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ได้แก่หนังสือนิตยสารแม่และเด็ก นิตยสารรักลูก เป็นต้น
รายการวิทยุมีหลายรายการ ตัวอย่างเช่น รายการวิทยุจุฬา เป็นรายการเพื่อลูกรัก ที่ให้ข้อความรู้
เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก และการปฐมพยาบาล รายการโทรทัศน์ที่ออกเป็นประจำ ได้แก่ รักลูกให้ถูก
ทาง รายการบ้านรักลูก เป็นต้น นอกจากนี้องค์กรที่บริการข้อความรู้แก่ผู้ปกครองด้านการเลี้ยงดู
และส่งเสริมพัฒนาการเด็กทางเครือข่ายคอมพิวเตอร์โดยจัดเป็น Home page และ Virtual Library
ได้แก่ สถาบันมูลนิธิเด็ก ซึ่งสามารถสอบถาม ปรึกษาได้ โดยใช้ระบบจดหมายอิเล็กทรอนิกส์

วิธีการจัดการศึกษาอาจเป็นทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตัวอย่างการจัด
การศึกษาที่เป็นระบบและเป็นทางการโดยกำหนดเป็นจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน คือการจัดการศึกษา
สำหรับผู้ปกครองของศูนย์สุขวิทยาจิตที่ผู้ปกครองทุกคนที่ส่งเด็กมาใช้บริการของศูนย์สุขวิทยาจิต

ทั้งที่เป็นเด็กปกติและเด็กที่มีปัญหาสุขภาพต้องดูแล ต้องเข้า โปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองที่ ทางศูนย์กำหนดเพื่อเสริมความรู้และเพิ่มศักยภาพผู้ปกครองในการเลี้ยงดูเด็ก สำหรับการศึกษาที่ไม่ เป็นทางการ ได้แก่ การสนทนาและการเข้าร่วมกิจกรรม โรงเรียน

การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองแบบเป็นระบบ มักจัดเป็น โครงการฝึกอบรม ซึ่งโปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองด้วยวิธีการฝึกอบรมที่ประสบความสำเร็จมากจะต้องเป็น โปรแกรมที่มีเงื่อนไข หรืออยู่ในความนิยมนของผู้ปกครองและสังคม ตัวอย่างเช่น โปรแกรมสร้างลูก ให้เป็นอัจฉริยะ ผู้ปกครองสนใจด้วยต้องการให้ลูกหลานของตนเองเป็นคนเก่ง การจัดแบบเป็น ทางการนี้ นอกจากการฝึกอบรมแล้ว อาจจัดเป็นการประชุม การสัมมนา หรือการปรึกษาเป็น รายบุคคลก็ได้ การให้ความรู้แบบไม่เป็นทางการ สามารถให้ข้อความรู้ทางการศึกษาแก่ผู้ปกครอง ได้เช่นกัน เพียงแต่ว่าการสนทนานั้นควรต้องมีประเด็นความรู้ด้วย

3.1.7.2 แนวทางการให้การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การสร้างเสริมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองมีความหลากหลายของกิจกรรม เป็นสิ่งที่จูงใจผู้ปกครองให้เข้าร่วมกิจกรรม ความหลากหลายทำให้ผู้ปกครองสนใจ (Click and Click, 1990: 324 อ้างถึงใน กุลยา ดันติผลาชีวะ, 2542: 75) ด้วยหลักการที่ทำให้รูปแบบการศึกษา สำหรับผู้ปกครองถูกผนวกเข้ากับการสร้างมีส่วนของผู้ปกครองในกิจกรรม โรงเรียนลักษณะต่าง ๆ ทั้งที่เป็นความเพลิดเพลินร่วมกับความเป็นวิชาการ การเป็นผู้ใหญ่ ทำให้ผู้ปกครองมีภาระกิจทั้ง ครอบครัว การทำงาน และตนเอง ทำให้การปลุกตัวเข้ากิจกรรมเป็นการยากที่จะทำให้ผู้ปกครองเข้า ร่วม ผู้ที่มีวุฒิภาวะอาจต้องการที่เข้าชั้นเรียน ทำงานค้นคว้า หรือแม้แต่วิจัย แต่ทั้งนี้ไม่เสมอไป สำหรับผู้ใหญ่ เหตุผลที่จูงใจให้คนเรียนมีอยู่ 6 ประการที่เขาไม่ต้องการเรียนมักเป็นเหตุผลทาง สังคม ได้แก่ ไม่มีเวลา ไม่มีเงิน ไม่มั่นใจในการเข้าเรียนทางไกล เดินทางลำบาก เหตุผลทางอาชีพ ในแง่ของความก้าวหน้า เหตุผลส่วนตัว มาจากความสนใจในการเรียน ไม่มีเพื่อน สิ่งเหล่านี้ทำให้ ไม่อยากมาเรียน (Jarvis, 1995: 50-52 อ้างถึงใน กุลยา ดันติผลาชีวะ, 2542: 75) ฉะนั้น ในการจัด การศึกษาต้องให้น่าสนใจ สะดวกที่จะจูงใจให้ผู้ปกครองเข้ามาเรียน ลักษณะของกิจกรรมการศึกษา ที่ดี ควรจัดให้มีลักษณะดังนี้

- 1) ผู้ปกครองได้เข้าร่วมอย่างมีชีวิตชีวา มีการลงมือกระทำ
- 2) ตรงจุดประสงค์ และความต้องการจำเป็นสำหรับผู้ปกครอง
- 3) สร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจ และให้ความชัดเจนต่อการเลี้ยงดูเด็กอย่างมี ความหมาย
- 4) มีส่วนร่วมในการคิด และการเรียนรู้ร่วมกัน

กิจกรรมการศึกษาที่ดีต้องมีลักษณะเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวด้วย ต้องไม่เครียดมากเกินไป กล่าวคือ ได้เรียนรู้และเพลิดเพลินไปพร้อมกันคลิกและคลิก (Click and Click) ได้เสนอกิจกรรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองที่จูงใจให้ผู้ปกครองเข้าร่วมไว้ 10 ลักษณะ คือ

- 1) การประชุมปฐมนิเทศ เป็นกิจกรรมปกติที่ต้องมีอยู่แล้วทุกต้นปี ครูและผู้ปกครองจะได้ใช้โอกาสนี้ในการนำเสนอ ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับเด็กและผู้ปกครองได้
  - 2) การสังเกตในชั้นเรียน การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองได้เข้ามาในชั้นเรียนและได้เห็นกิจกรรมการเรียนการสอน เห็นปฏิสัมพันธ์ของครูและเด็ก การสังเกตนี้จะทำให้ผู้ปกครองเข้าใจเด็กของตน และสามารถที่จะร่วมมือกับครูในการที่แก้ปัญหาเด็ก หรือพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพยิ่งขึ้นได้ ในกรณีที่ผู้ปกครองเข้าสังเกตพร้อมกันหลายคน อาจจัดกลุ่มอภิปราย หลังการสังเกตเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
  - 3) การอภิปรายกลุ่ม บางครั้งอาจไม่มีการสังเกต แต่เราสามารถจัดกลุ่มอภิปรายให้แก่ผู้ปกครองได้ ประโยชน์ที่เกิดคือ ผู้ปกครองได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้เห็นความเหมือน ความแตกต่างของเด็ก การแก้ปัญหาของผู้ปกครองที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้ผู้ปกครองเข้าใจตนและเด็กมากขึ้น
  - 4) การบรรยายหรืออภิปรายวิชาการ กิจกรรมนี้อาจไม่ดึงดูดผู้ปกครอง ดังนั้นผู้จัดต้องวางแผนเป็นอย่างดี เลือกเรื่องที่น่าสนใจ วิทยากรที่เชี่ยวชาญและเข้าใจการให้ความรู้ ข้อควรระวังคือ การให้ความรู้นั้นต้องไม่ทำให้ผู้ปกครองกังวล ควรเน้นการส่งเสริม
  - 5) ภาพยนตร์ สไลด์ และเทป สามารถนำมาใช้ได้ โดยเฉพาะในการร่วมอภิปราย
  - 6) ประชุมปฏิบัติการ ผู้ปกครองสามารถเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติการทั้งที่เป็นของเด็ก ครู และ/หรือผู้ปกครองในการที่จะเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างสรรค์ร่วมกัน เช่น การสร้างสื่อการเรียนใช้ที่บ้าน เป็นต้น
  - 7) การมีส่วนร่วมในชั้นเรียน ผู้ปกครองบางคนมีความสามารถ มีทักษะเฉพาะทาง และมีเวลาให้กับ โรงเรียน ควรเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมกิจกรรมในชั้นเรียน เช่น เข้ามาสอนดนตรี ศิลปะ หรืออื่น ๆ การมีส่วนร่วมนี้ทำให้ผู้ปกครองได้เรียนรู้เด็กไปในตัว
  - 8) การใช้เครื่องมือสื่อสาร การศึกษาสำหรับผู้ปกครองไม่จำเป็นต้องเกิดที่โรงเรียน โทรศัพท์ อาจเป็นสื่อการศึกษาที่ดีและส่งถึงบ้านได้
  - 9) การประชุมปรึกษา เหมาะสำหรับการสนทนาปัญหาเด็ก ระหว่างครูกับผู้ปกครอง หรือผู้ปกครองกับผู้บริหาร ที่จะได้ร่วมกันวิเคราะห์และหาแนวทางกับการที่จะช่วยเหลือเด็ก โดยครูจะเป็นคนช่วยชี้แนะและร่วมเลือกวิธีการแก้ปัญหาร่วมกันระหว่างเด็ก
  - 10) การบริการสารสนเทศ ผู้ปกครองบางคนอาจชอบอ่านหนังสือเป็นการเพิ่มพูนความรู้มากกว่าวิธีการอื่น ๆ โรงเรียนอาจจัดทำห้องสมุด และเอกสารความรู้เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง บางครั้งการจัดทำป้ายนิทรรศการให้ผู้ปกครองดูและอ่านก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก
- การจัดกิจกรรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองไม่เจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง โรงเรียนอาจจำเป็นต้องใช้หลายรูปแบบประกอบกันได้

3.1.8 หน่วยงานและองค์กรที่จัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

การจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเป็นบริการจำเป็นสำหรับผู้ปกครองเด็กปฐมวัย ซึ่งเป็นช่วงวัยของการพัฒนาในทุกด้าน มีหน่วยหลายหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับแม่และเด็กจะ ดำเนินการงานด้านการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง เช่น คลินิกเด็ก โรงพยาบาล หน่วยงานในสังกัด กระทรวงสาธารณสุข รับผิดชอบการให้ความรู้เกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็ก การให้คำแนะนำแก่ มารดาในการเลี้ยงดูเด็ก ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม อีกหน่วยงานหนึ่งคือ กรมประชาสัมพันธ์ ดำเนินงานการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง โดยเฉพาะเด็กเล็ก การเลี้ยงดูเด็กในชุมชนแออัด เป็นต้น องค์การที่เกี่ยวข้องมากได้แก่ สมาคมครูผู้ปกครอง ซึ่งมักจะทำโครงการร่วมกับทางโรงเรียน

การศึกษาสำหรับผู้ปกครองในประเทศไทย มีหลายหน่วยงานที่ให้ความสนใจทั้ง ภาครัฐและเอกชน งานบริการส่วนใหญ่เป็นงานด้านการให้ความรู้โดยตรงแก่ผู้ปกครอง เช่น กระทรวงสาธารณสุข บริษัทที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเด็ก นอกจากนี้ยังมีสื่อมวลชนที่ให้ความสนใจทั้งรายการวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์

3.2 แนวคิดการศึกษาผู้ใหญ่

3.2.1 ความหมายของการศึกษาผู้ใหญ่

การศึกษาผู้ใหญ่ เป็น กระบวนการจัดการศึกษาทั้งหมดที่ประกอบด้วย เนื้อหา วิธีการ และระดับการศึกษา ไม่จำกัดว่าจะเป็นในระบบโรงเรียน หรือระบบอื่น ๆ อาจจัดเป็น การศึกษาเบื้องต้นขึ้นใน โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และการฝึกอบรมต่าง ๆ ซึ่งบุคคลที่เป็น ผู้ใหญ่ในสังคมได้เข้ารับการการศึกษา เพื่อพัฒนาความสามารถ เพิ่มพูนความรู้ ปรับปรุงเทคนิค การทำงาน การมีคุณสมบัติเหมาะสมกับอาชีพชั้นสูง ปรับปรุงเทคนิคการทำงาน การมีคุณสมบัติ เหมาะสมกับอาชีพชั้นสูง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ เพื่อเป็นคนที่ "ได้รับการพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ และให้เป็นผู้มีน้ำใจที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมให้เป็น สังคมที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมดุล ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม (UNESCO, 1976 อ้างถึงใน วุฒิชัย สิตภาพูล, 2540: 10-11)

การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นกระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อไปอีกภายหลังที่ออกจาก โรงเรียนภาคปกติ และเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่สถาบันต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะ (Malcolm S.Knowles อ้างถึงใน เต็มเดือน คงศักดิ์, 2533: 31)

การศึกษาผู้ใหญ่ เป็น กระบวนการที่บุคคลซึ่งมีบทบาทสำคัญทางสังคมของเขามี คุณลักษณะเป็นสถานภาพของผู้ใหญ่ มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อ วัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม หรือ ทักษะ (Godon G. and Sharan B. เขียน, สุนทร โคตรบรรเทา แปล, 2530: 20)

อาจสรุปได้ว่า การศึกษาผู้ใหญ่ เป็น กระบวนการที่ผู้ใหญ่ได้เรียนรู้ต่อเนื่อง ภายหลังที่ออกจาก โรงเรียน โดยศึกษาต่อเนื่องเพื่อวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้

ทัศนคติ ค่านิยม หรือทักษะ นำสู่การพัฒนาตนเอง ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ที่อาจจัดขึ้นใน โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย การฝึกอบรมต่าง ๆ ในระบบโรงเรียน และระบบอื่น ๆ

3.2.2 บทบาทหน้าที่ของการศึกษาผู้ใหญ่

นักการศึกษาผู้ใหญ่ตลอดจนผู้บริหารงานการศึกษาผู้ใหญ่เชื่อว่า การศึกษาผู้ใหญ่ นั้น มีหน้าที่และความรับผิดชอบบางประการต่อสังคม แต่ในส่วนของหลักและวิธีการดำเนินงานในการจัดการศึกษาผู้ใหญ่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีแนวคิดใน 2 ลักษณะ คือ (วิกิร ตันชวาทไช, 2530: 179-180)

แนวคิดแรกเชื่อว่าการศึกษาผู้ใหญ่ควรและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อให้สังคมมีลักษณะดีขึ้น ฉะนั้น การศึกษาผู้ใหญ่จึงควรลดช่องว่างทางสังคม พร้อมทั้งควรให้ความสำคัญกับการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ยากหรือด้อยโอกาสในสังคม โดยพยายามให้บุคคลเหล่านี้ได้ตระหนักถึงสภาพหรือสิ่งที่ทำให้ตนเองด้อยกว่าผู้อื่นในสังคม ความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม และเสริมสร้างทักษะที่จำเป็นให้กับบุคคลดังกล่าว เพื่อจะเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมให้ดีขึ้น

อีกแนวคิดหนึ่ง เห็นว่าการศึกษาผู้ใหญ่ควรมีส่วนที่จะตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคมมากกว่าที่จะเป็นเหตุอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การที่ผู้สอนจะกระตุ้นหรือแนะนำผู้เรียนในลักษณะที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น เป็นความรับผิดชอบของผู้สอนในฐานะที่เป็นประชาชนของประเทศหรือเป็นสมาชิกของสังคม แต่มิใช่การศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบมีวัตถุประสงค์โดยตรงที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

นอกจากบทบาทหน้าที่สองแนวทางดังกล่าวแล้ว นักวิชาการด้านการศึกษากล่าวไว้เกี่ยวกับหน้าที่ของการศึกษาผู้ใหญ่ คือ การช่วยให้ผู้ใหญ่มีความสามารถเพิ่มขึ้น หรือปรับตัวดีขึ้น ในบทบาททางสังคม (เป็นผู้ทำงาน เป็นพ่อแม่ เป็นผู้เกษียณอายุ ฯลฯ) ช่วยให้ผู้ใหญ่มีความสมบูรณ์ในชีวิตมากขึ้น และช่วยให้ผู้ใหญ่สามารถแก้ปัญหาของตนเองและชุมชนได้ (Gordon G. and Sharan B. เขียน, สุนทร โคตรบรรเทา แปล, 2530: 20)

3.2.3 พื้นฐานแนวคิดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

Malcolm S. Knowles (1978) ได้สรุปสาระสำคัญ อันเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ (Modern Adult Learning Theory) ดังนี้ (Knowles, 1978: 31 อ้างถึงใน สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2544: 225-226)

1) ความต้องการและความสนใจ (Needs and Interests)

ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เขาก็จะเกิดความพึงพอใจ เพราะฉะนั้นควรจะมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมทั้งหลาย เพื่อให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้นั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วยเสมอ

2) สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ (Life Situations)

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดีหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน (Life-Centered) ดังนั้น การจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรจะยึดเอาสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นหลักสำคัญ มิใช่ตัวเนื้อหาวิชาทั้งหลาย

3) การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience)

เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ ดังนั้น วิธีการหลักสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ก็คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคน อย่างละเอียดว่า มีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอน ได้บ้าง แล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

4) ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self-Directing)

ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ก็คือ การมีความรู้สึกรู้สียงที่ต้องการที่จะสามารถนำตนเองได้ เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหาหรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียน (Mutual Inquiry) มากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นการสื่อสำหรับความรู้ แล้วทำหน้าที่ประเมินผลว่าเขาคล้อยตามหรือไม่เพียงเท่านั้น

5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference)

ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในแต่ละบุคคลเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนนักศึกษาผู้ใหญ่จะต้องเตรียมการในด้านนี้อย่างดีพอ เช่น รูปแบบของการเรียนการสอน (Style) เวลาที่ได้ทำการสอน สถานที่สอน และประการที่สำคัญคือ ความสามารถในการเรียนรู้ในแต่ละขั้นของผู้ใหญ่ ช่อมเป็นไปตามความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคน (Pace of Learning)

3.2.4 ขอบข่ายการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ได้จากสถานการณ์ 3 ประการ คือ (เชิรศรี วิวิธศิริ, 2534: 5-6)

1) การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางธรรมชาติ (Natural Setting) มนุษย์เรารับรู้จากสภาพธรรมชาติ เช่น การอยู่ในร่มสบายกว่าอยู่กลางแจ้ง กลางฝน มนุษย์จึงคิดสร้างบ้านเป็นที่กำบังเพื่อหลบแดดและฝน

2) การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ทางสังคม (Society Setting) มีอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น การเรียนรู้ที่เกิดจากการอ่านหนังสือพิมพ์ ชมโทรทัศน์ การมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคม และจากสภาพของสังคมประจำวัน เช่น คนที่อยู่ในสังคมที่มั่งคั่ง ได้ฟังคำหาบทุกวัน เห็นคนทิ้งของสกปรกไม่เป็นที่เป็นที่ทางเป็นประจำ จะเกิดการเรียนรู้และมีพฤติกรรมคล้ายกับคนในสังคมนั้น ๆ

3) การเรียนรู้ที่เกิดจากสภาพการณ์ของการจัดการเรียนการสอน (Formal Instructional Setting) โดยมีผู้แทนของสถาบันจัดลำดับของกิจกรรมการเรียนรู้ให้อย่างมีจุดหมาย และต่อเนื่องกัน เป็นการจัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

การเรียนรู้ที่เกิดจากข้อ 1 และ ข้อ 2 เป็นการเรียนรู้โดยบังเอิญมากกว่าตั้งใจ ไม่มีจุดหมายที่แน่นอน และไม่มีการจัดลำดับการเรียนรู้ให้ต่อเนื่องกันแต่อย่างใด อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาแบบไม่เป็นทางการตามอัธยาศัย (Informal Education) ส่วนข้อ 3 นั้น จัดได้ว่าเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) และการศึกษาในระบบโรงเรียน (Nonformal Education)

3.2.5 รูปแบบการศึกษาเพื่อการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่

โนลส์ (Knowles) ได้กล่าวถึงรูปแบบการศึกษาผู้ใหญ่ (The Andragogical Model) ว่ามีความแตกต่างจากรูปแบบการศึกษาของเด็กดังนี้ (Knowles, 1984 อ้างถึงใน เต็มเดือน คงสัทย์, 2533: 35-36)

- 1) The need to know กล่าวคือ ผู้ใหญ่ต้องการรู้เหตุผลของเรียนว่า เรียนไปทำไม
- 2) The Learner's self-concept ความเข้าใจตนเองของผู้ใหญ่ เห็นว่าตนเองมีเหตุผล และสามารถตัดสินใจด้วยตนเอง จึงปฏิเสธการสอนและการสั่ง บทบาทของผู้สอนจึงต่างจากการสอนของเด็ก
- 3) The role of the learner's experience ประสบการณ์ของผู้ใหญ่มีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ การสอนจำเป็นต้องอาศัยวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์
- 4) Readiness to learn ความพร้อมที่จะเรียนรู้ของผู้ใหญ่เกิดขึ้นเมื่อเขาต้องการจะเรียนและจะเรียนรู้ได้มีประสิทธิภาพ เมื่อนำมาใช้กับชีวิตจริง
- 5) Orientation to learning เด็กเรียนรู้โดยอาศัยเนื้อหาวิชาเป็นหลัก (Subject - centered) ในขณะที่ผู้ใหญ่เรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ชีวิต (life-centered or life situations) ได้แก่ การนำไปปรับปรุงการทำงาน การแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน เป็นต้น
- 6) Motivation แรงจูงใจในการเรียนของเด็กมาจากภายนอก ได้แก่ รางวัล สิ่งของ กระแสน แรงจูงใจของผู้ใหญ่ในการเรียนรู้มาจากภายใน ความพึงพอใจ ชื่อเสียง เกียรติยศ และได้รับอิทธิพลจากแรงจูงใจภายนอกด้วย ได้แก่ การเลื่อนตำแหน่ง เงินเดือน และการปรับวุฒิ เป็นต้น

นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ ต้องมีความสอดคล้องกับเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ นักการศึกษาผู้ใหญ่ได้แบ่งรูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษาไว้ดังนี้ (วุฒิชัย สติภาพุฒ, 2540: 16)

เวอร์เนอร์ (Verner) (1964) ให้ทัศนะรูปแบบการศึกษา 3 ลักษณะ คือ

- 1) วิธีการเรียนเป็นรายบุคคล ได้แก่ การฝึกงาน การศึกษาเป็นรายบุคคล และการเรียนรู้ทางไปรษณีย์ เป็นต้น

2) วิธีการเรียนเป็นกลุ่ม ได้แก่ การเรียนเป็นชั้น การประชุมปฏิบัติการ และการสัมมนา เป็นต้น

3) วิธีการเรียนเพื่อพัฒนาชุมชน คือ การศึกษาหรือการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติของชุมชน

โนลส์ (Knowles) (1970) ได้จำแนกรูปแบบการเรียนรู้ไว้ 3 ลักษณะ

- 1) รูปแบบการเรียนรู้สำหรับบุคคล
- 2) รูปแบบการเรียนรู้สำหรับกลุ่ม
- 3) รูปแบบการเรียนรู้สำหรับการพัฒนาชุมชน

จะเห็นได้ว่าทั้งเวอร์เนอร์และโนลส์ ต่างก็แบ่งรูปแบบการศึกษาที่จัดเป็นกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ใน 3 ลักษณะเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี นักวิชาการศึกษาผู้ใหญ่บางท่านได้กล่าวถึงการเรียนรู้ที่จัดขึ้นสำหรับผู้ใหญ่ว่า ส่วนใหญ่จัดในรูปของการเรียนเป็นกลุ่มเพื่อความสะดวกในการจัด และเป็นการรวบรวมแหล่งวิทยาการความรู้ ตลอดจนมีแรงจูงใจทางสังคมในการเรียน (สมบูรณ์ ศาลยาชีวิน, 2526: 207)

การเรียนรู้ที่จัดจำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ รูปแบบการเรียนรู้เป็นรายบุคคล กลุ่ม และเพื่อการพัฒนาชุมชน สามารถนำมาออกแบบโปรแกรมการเรียนการสอน ดังนี้ (องอาจ เขียนกระโทก, 2530 อ้างถึงใน วุฒิชัย สติภาหุล, 2540: 16-19)

1) รูปแบบการเรียนรู้เป็นรายบุคคล ผู้เรียนไม่จำเป็นต้องไปเรียนในสถาบันการศึกษา อาจเรียนอยู่ที่บ้าน ได้แก่

1.1) รูปแบบที่ 1 การฝึกงาน เป็นการฝึกทักษะเพื่อให้เกิดการเรียนรู้หน้าที่การทำงานใช้ในสถานที่สำนักงาน

1.2) รูปแบบที่ 2 การเรียนทางไปรษณีย์ ผู้เรียนจะต้องเรียนโดยอ่านหนังสือ และทำแบบฝึกหัดตามหลักสูตรด้วยตนเอง การประเมินผลใช้วิธีส่งข้อสอบไปให้ผู้ตรวจทางไปรษณีย์

1.3) รูปแบบที่ 3 การให้คำปรึกษา เป็นการให้คำปรึกษาด้านการศึกษา และศึกษาด้านอาชีพ

1.4) รูปแบบที่ 4 การเรียนตัวต่อตัว ผู้เรียนจะอ่านหนังสือด้วยตนเอง แล้วจึงมาปรึกษาผู้แนะนำว่าที่อ่านนั้นได้ผลเป็นอย่างไร

1.5) รูปแบบที่ 5 การเรียนรู้จากแบบเรียนสำเร็จรูป ซึ่งอาจมาในรูปของสื่อต่าง ๆ ผู้เรียนจะต้องเรียนตามลำดับขั้นตอน ตอบแบบวัดผลตามความเข้าใจของผู้เรียน และจะต้องให้ทราบผลในทันทีว่าผิดหรือถูก คำตอบที่ถูกต้องจะได้รับรางวัลเพื่อจูงใจที่จะเรียนในบทต่อไปและคำตอบที่ผิดก็จะต้องศึกษาเอกสารใหม่ หรือเลือกเรียนใน โปรแกรมใหม่ ซึ่งถ้าผู้เรียนประสบผลตามเป้าหมายแล้ว ก็เป็นอันว่า โปรแกรมนั้นเสร็จสมบูรณ์

2) รูปแบบการเรียนรู้แบบกลุ่ม ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในองค์กรต่าง ๆ ดังนี้

2.1) กลุ่มปฏิบัติการ หมายถึง การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เป็นกลุ่มใหญ่ในระยะสั้น และมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกัน ได้แก่ กิจกรรมการพบกันในกลุ่มใหญ่ โดยการประชุมอภิปรายและรวมทั้งกิจกรรมสั้นทนาการด้วย ช่วงเวลาของกลุ่มปฏิบัติการอาจใช้เวลาตั้งแต่ 1-7 วัน และส่วนมากผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมจะต้องพักในที่จัดการประชุมอภิปรายนั้น ๆ ซึ่งอาจจะจัดในโรงแรมหรือศูนย์ประชุมสัมมนาก็ได้

2.2) การประชุมสัมมนา หมายถึง การแลกเปลี่ยนข่าวสาร แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และร่วมกันแก้ปัญหา

2.3) การอภิปรายกลุ่ม หมายถึง การจัดกลุ่มบุคคลให้ได้มีโอกาสพบปะและอภิปรายแบบไม่เป็นทางการ ในหัวข้อที่สมาชิกทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสร้างกลุ่มผู้นำให้เกิดขึ้นในท้องถิ่นด้านการพัฒนาชุมชน หรือการศึกษานอกระบบ เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการแก้ปัญหา นั้น ๆ พร้อมกับวางแผนปฏิบัติการ เพื่อเปลี่ยนทัศนคติด้วยการอภิปรายให้ทุกคนมีส่วนร่วมช่วยทำให้เกิดการตกลงด้วยมติของคนส่วนใหญ่ตามระบอบประชาธิปไตย เป็นการรวบรวมพลังความสามารถ พลังความรู้ และประสบการณ์ทุกคน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

2.4) การระดมพลังสมอง หมายถึง เทคนิคเพื่อสร้างความคิดริเริ่มก่อนลงมือปฏิบัติงาน การจัดระดมพลังสมองเป็นการให้สมาชิกทุกคนได้ออกความคิด โดยไม่คำนึงถึงความคิดนั้น ๆ จะใช้ได้หรือไม่ได้ ควรกระตุ้นให้สมาชิกทุกคนรู้สึกมีอิสระที่จะพูดและแสดงความคิดเห็นอย่างไม่มีข้อแม้ใด ๆ เพื่อจะให้ได้แสดงความคิดดี ๆ ออกมาให้มากที่สุดก่อนที่จะมีการอภิปราย และประเมินข้อเสนอต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมความคิดเชิงปฏิบัติของแต่ละบุคคลเพื่อการคลี่คลายปัญหาที่หาข้อยุติไม่ได้ และส่งเสริมให้เกิดความคิดริเริ่ม เป็นวิธีการที่สามารถช่วยแก้ปัญหาซึ่งแก้ไม่ได้มาก่อน ผู้มีส่วนร่วมจะรู้สึกตื่นเต้นต่อการแสดงออกอย่างเสรี และได้มีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง

2.5) การอภิปรายเป็นคณะ หมายถึง การจัดกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 4-8 คน ซึ่งมีความรู้ดีในเรื่องที่จะอภิปรายมาพูดอย่างมีระเบียบในหัวข้อที่มอบหมายให้ ความมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ฟังได้ศึกษาสภาพหรือปัญหาของเรื่องที่จะนำมาอภิปรายในแง่ต่าง ๆ ของเรื่องนั้น ๆ และเกิดการพิจารณาข้อดีข้อเสียในการดำเนินการ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการระหว่างผู้อภิปรายกับผู้ฟังได้อีกด้วย และถ้าต้องการช่วยให้ผู้ฟังตื่นตัวอยู่เสมอต้องเปลี่ยนผู้พูดที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องเดียวกัน

2.6) การบรรยายเป็นชุดโดยผู้ทรงคุณวุฒิ หมายถึง การปาฐกถาเป็นช่วง ๆ โดยบุคคลตั้งแต่ 2-5 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของเรื่องเดียวกัน การบรรยายนั้นควรใช้เวลาประมาณ 10-20 นาทีต่อคน ความมุ่งหมายเพื่อเสนอความรู้ใหม่โดยวิธีย่อและต่อเนื่องกันอย่างมีเหตุผล เป็นการเสนอข้อคิดเห็นในหลาย ๆ แง่ ต่อปัญหาที่กำลังศึกษาอยู่ เป็นการพูดอย่างสั้น ๆ

เพื่อมิให้เกิดความซ้ำซาก และทำให้ผู้ฟังเกิดการตื่นตัวโดยไม่คล้อยตามความคิดเห็นของผู้พูดเพียงคนเดียว

2.7) การแสดงบทบาทสมมติ หมายถึง การให้กลุ่มได้อภิปรายข้อคิดเห็นจากการแสดงบทบาทสมมติต่อสภาพปัญหาที่กำลังพิจารณาอยู่ เพื่อวิเคราะห์ปัญหาอย่างละเอียดอ่อนเกี่ยวกับมนุษย์สัมพันธ์และศึกษาวิธีแก้ปัญหาเกี่ยวกับอารมณ์ ซึ่งจะเป็นวิธีช่วยให้เกิดการอภิปรายจากบทบาทที่แสดงไปแล้วนั้น และเป็นการเสนอแนะทางที่จะแก้ปัญหาอย่างหนึ่ง

2.8) การใช้กรณีตัวอย่าง หมายถึง รายละเอียดของเหตุการณ์หนึ่งเหตุการณ์ใดที่นำมาเสนอต่อผู้ฟังโดยปากเปล่า หรือข้อเขียน หรือฟิล์มภาพยนตร์ หรือทั้งสามวิธี ความมุ่งหมายเพื่อเสนอรายละเอียดของปัญหาหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม และศึกษาวิธีแก้ไขปัญหานั้น ๆ ซึ่งจะทำให้ผู้ร่วมมีความคิดวิเคราะห์และเกิดทักษะในการแก้ปัญหา

2.9) การทำงานในรูปคณะกรรมการ หมายถึง การทำงานที่ประกอบด้วยคนกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อทำหน้าที่บางประการ ซึ่งไม่สามารถจัดให้ทุก ๆ คนในกลุ่มใหญ่ทำได้ มีหลายลักษณะ เช่น กรรมการบริหาร กรรมการเฉพาะกิจ ฯลฯ เป็นต้น ความมุ่งหมายเพื่อวางแผนกิจกรรมเฉพาะตอน หรือวางแผนระยะยาว เพื่อทำหน้าที่เป็นคณะที่ปรึกษา เพื่อศึกษาปัญหาเฉพาะ เพื่อเผยแพร่หรือประชาสัมพันธ์กิจการหรือประเมินผลงานที่ทำไปแล้ว การทำงานในระบบกรรมการ เป็นการฝึกผู้นำในอนาคตได้เป็นอย่างดี

2.10) การสาธิต หมายถึง การเสนอวิธีทำงาน หรือกระบวนการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยปกติ เมื่อสาธิตแล้วก็จะให้ผู้ชมหรือผู้เรียนได้ทดลองปฏิบัติตามขั้นตอนที่สาธิตให้ชมไปแล้วนั้น โดยมีผู้ควบคุมหรือแนะนำอย่างใกล้ชิด แล้วตามด้วยการอภิปราย ความมุ่งหมายเพื่อสอนวิธีทำหรือปฏิบัติหรือแสดงเทคนิคใหม่ ๆ เป็นการจูงใจให้เชื่อถือหรือศรัทธาต่อผลผลิตใหม่ ๆ หรือความคิดใหม่ ๆ

2.11) การจัดทัศนศึกษา หมายถึง การให้กลุ่มผู้เข้าร่วมได้ชมสิ่งของหรือสถานที่ที่น่าสนใจ อันเป็นประสบการณ์ตรงในการศึกษา อาจเป็นระยะสั้นเพื่อชมแห่งเดียว หรือระยะยาวเพื่อชมหลาย ๆ แห่งในหลายสถานที่ก็ได้ ซึ่งจะได้รับประสบการณ์ที่ไม่สามารถนำมาสอนในสถานที่เรียนได้ และเป็นการช่วยทำให้เกิดความสนใจอย่างแท้จริงต่อสภาพปัญหาที่จะต้องศึกษาอย่างลึกซึ้งทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติต่อปัญหาหนึ่ง ๆ

3) รูปแบบการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน หมายถึง รูปแบบการเรียนรู้ที่กว้างขวาง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง โดยชุมชนเปรียบเสมือนชั้นเรียนเป็นห้องปฏิบัติการสำหรับการเรียนรู้ บุคคลมีโอกาสรู้วิธีแก้ปัญหาระหว่างชีวิตจริง ในชุมชนและมีโอกาสได้เรียนรู้วิธีแก้ปัญหามาจากชุมชนนั้น ซึ่งกล่าวได้ว่าวิธีการแก้ปัญหามาจากบุคคล และชุมชนก็เป็นวิถีทางการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับความต้องการทางการศึกษา

3.3.1 ความหมายความต้องการทางการศึกษา

ความต้องการทางการศึกษา หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่บุคคลควรจะได้เรียนรู้เพื่อจะได้เป็นผลดีสำหรับตัวเอง ผลดีสำหรับองค์กร หรือเพื่อผลดีของสังคม ความต้องการเชิงการศึกษาที่แท้จริงแล้ว ก็คือช่องว่างระหว่างความสามารถของบุคคลแต่ละคนในปัจจุบันกับระดับความสามารถที่สูงกว่า และที่บุคคล องค์กร หรือสังคม คาดไว้ว่าจะต้องมีประสิทธิภาพก่อน (Knowles, 1979 อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ, 2526: 148)

ความต้องการทางการศึกษา คือ บางสิ่งบางอย่างที่นักศึกษาผู้ใหญ่ควรจะได้เรียนรู้เพื่อจะได้เป็นผลดีสำหรับตัวเอง หรือสำหรับหน่วยงานที่เขาทำอยู่หรือสำหรับสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ และโดยความหมายแล้ว ความต้องการทางการศึกษานั้นได้แทรก “ช่องว่างระหว่างความสามารถในปัจจุบันและระดับความสามารถที่สูงกว่า ซึ่งบุคคลมีความต้องการจะบรรลุถึงนั่นเอง” (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2525: 16)

ความต้องการทางการศึกษา คือ สิ่งที่บุคคลหนึ่งควรศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคม ความต้องการทางการศึกษา คือ ช่องว่างระหว่างรู้ความสามารถของบุคคลที่มีอยู่ในปัจจุบันกับรู้ความสามารถที่จำเป็นต้องรู้ให้มากขึ้น เพื่อการดำเนินกิจการของตนเอง ของสถาบันที่ตนเองทำอยู่ หรือของสังคม (อับดุลกาเดร์ โมหัมมัด, 2520 อ้างถึงใน วชิรา จิตบุตร์, 2543: 11)

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ความต้องการทางการศึกษา คือ บางสิ่งบางอย่างที่บุคคลควรจะได้เรียนรู้เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคม โดยเติมเต็มช่องว่างระหว่างรู้ความสามารถในปัจจุบันกับรู้ความสามารถที่สูงกว่า ซึ่งบุคคลมีความต้องการจะบรรลุ มีความรู้ความสามารถในระดับที่เป็นเป้าหมายดังกล่าว

3.3.2 ประเภทของความต้องการการศึกษาของผู้ใหญ่

3.3.2.1 ประเภทของความต้องการ

โนลส์ (Knowles) แบ่งความต้องการออกเป็น 2 ประเภท คือ (Knowles, 1970 อ้างถึงใน วุฒิชัย สิตภาพุฒ, 2540 : 8)

1) ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการทางกายภาพ ความต้องการทางการเจริญงอกงาม ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการประสบการณ์ใหม่ ความต้องการความสำเร็จ และความต้องการยอมรับว่าตนเองมีคุณค่า

2) ความต้องการด้านการศึกษา เป็นผลมาจากแรงกระตุ้นของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ร่วมกับสภาพแวดล้อมที่ทำให้บุคคลต้องการเรียนรู้ในบางสิ่งบางอย่างที่ตนเอง

ขาดแคลนเพื่อให้ตนเองดีขึ้น เพราะฉะนั้น ความต้องการด้านการศึกษา คือ ช่องว่างระหว่างความสามารถของบุคคลในปัจจุบันกับความปรารถนาที่อยากจะเพิ่มขึ้นในอนาคต

3.3.2.2 เหตุผลของการเข้าร่วมกิจกรรมทางการศึกษาของผู้ใหญ่

เชิขรศรี วิวิชสิริ (2535) ให้ทัศนะไว้ว่าผู้ใหญ่โดยทั่วไปเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาโดยมีความต้องการ 3 ประการ คือ (เชิขรศรี วิวิชสิริ, 2535 อ้างถึงใน วุฒิชัย สิตภาพุฒ, 2540: 9)

1) ความต้องการที่จะรู้จักหรือตระหนักในตนเอง และพัฒนาตนเอง เพื่อปรับตัวและปรับอาชีพให้ทันต่อความเจริญที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม

2) ความต้องการที่จะประสบผลสำเร็จเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้านอย่างต่อเนื่องตลอดชีพ

3) ความต้องการที่จะสร้างสัมพันธ์กับผู้อื่นและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าต่อสังคม

ฮูล (Houle) พบว่าผู้ใหญ่ที่เข้ามารับการศึกษาด้วยเหตุผลพื้นฐานอย่างน้อย 3 ประการ คือ (Houle, 1972 อ้างถึงใน วุฒิชัย สิตภาพุฒ, 2540: 9)

1) มีเป้าหมายเฉพาะบางอย่างอยู่ในใจ เช่น ต้องการประกาศนียบัตร ไปเลื่อนวุฒิและเลื่อนขั้นเงินเดือน เป็นต้น นักการศึกษาที่เข้ารับการศึกษาดำเนินสาเหตุเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออาชีพการงานหรือเพื่อเพิ่มวิทยฐานะของตน

2) ต้องการเข้าร่วมสังคม เช่น มีกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นบ้าง แสวงหากิจกรรมใหม่ ๆ หรือมาเรียนเพื่อแก้เหงา และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เป็นต้น

3) ต้องการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มาเรียนเพราะสนใจ อยากรู้อยากเห็น มิได้คำนึงถึงประกาศนียบัตร แต่ต้องการเพิ่มพูนความรู้ของตน

3.3.2.3 ประเภทของความต้องการทางการศึกษาของผู้ใหญ่

แนวคิดในการแบ่งประเภทความต้องการทางการศึกษาของผู้ใหญ่ มีหลายแนวคิด ดังทัศนะของนักวิชาการต่อไปนี้ (วันสาต ศรีสุวรรณ, 2540 : 27)

คูลมส์ (Coombs, 1974 : 15) แบ่งความต้องการทางการศึกษาของประชาชนออกเป็น 4 ด้าน คือ

1) ด้านการศึกษาทั่วไปหรือความรู้พื้นฐาน ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เป็นต้น

2) ด้านการศึกษาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ในครอบครัว ได้แก่ อนามัย โภชนาการ คหกรรมศาสตร์ การเลี้ยงดูเด็ก และการวางแผนครอบครัว เป็นต้น

3) ด้านการศึกษาเพื่อการปรับปรุงชุมชน ได้แก่ ความเข้าใจในการปกครองท้องถิ่น สหกรณ์ เป็นต้น

4) ด้านการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ ได้แก่ การพัฒนาความรู้และทักษะเฉพาะอย่างในการประกอบอาชีพที่สัมพันธ์กับความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางสังคม

คิวด์ (Kidd. 1972: 273) จำแนกความต้องการทางการศึกษาของผู้ใหญ่ไว้ 7

ประการ

- 1) ความต้องการด้านสถานภาพ
- 2) ความต้องการด้านครอบครัวและความสัมพันธ์ในครอบครัว
- 3) ความต้องการด้านการเป็นผู้บริโภคและการยังชีพ
- 4) ความต้องการด้านความสัมพันธ์ทางสังคม
- 5) ความต้องการด้านอาชีพ
- 6) ความต้องการด้านความบันเทิง
- 7) ความต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ

3.3.3 การวัดความต้องการทางการศึกษา (Education Needs)

การวัดความต้องการเกี่ยวกับการศึกษาก็เพื่อเป็นแนวทางที่จะช่วยในการ ได้จัดโครงการต่าง ๆ ให้ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย สำหรับวิธีการที่ใช้ในการสำรวจ ได้แก่ (สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2525: 18-19)

1) สํารวจจากแต่ละบุคคล (Individuals) เพราะว่าแต่ละบุคคลย่อมจะทราบถึงความต้องการของตัวเองในการที่จะได้รับการพัฒนาและปรับปรุง ดังนั้นถ้าหากนักการศึกษาผู้ใหญ่ถามหรือพูดคุยกับเขาเองก็จะได้รับข้อมูลที่น่าสนใจมากมาย นอกจากนี้ก็ใช้วิธีการสัมภาษณ์อภิปรายกลุ่ม การใช้แบบสอบถาม ในเรื่องราวเกี่ยวกับว่าเขาต้องการจะเรียนอะไรบ้าง เพื่อช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเราก็คงจะได้รับคำตอบตามประเด็นที่ต้องการ นอกจากนั้นก็ยังสามารถจะสร้างในรูปแบบคำถามออกมาด้วย

2) สํารวจจากเจ้าหน้าที่ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชน (From people in "helping roles") โดยอาศัยการสัมภาษณ์ หรือการใช้แบบสอบถาม ก็จะทำให้ได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับประชาชนที่ควรได้รับความสนใจ ได้แก่ ผู้แนะนำและบริการด้านโภชนาการ ครอบครัว นักสังคมสงเคราะห์ พัฒนาการ พยาบาลหรือแพทย์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ของรัฐในชุมชน

3) สํารวจจากบรรดาสื่อมวลชน (From the mass media) โดยทำการสำรวจและติดตามจากหนังสือพิมพ์ วารสาร-นิตยสาร หรือนักจัดรายการวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งจะเป็นผู้รับรู้ปัญหาสำคัญของประชาชนในท้องถิ่นที่ควรจะได้รับแก้ไข รวมทั้งอาจจะมีส่วนช่วยให้เขาแก้ไขแบบความต้องการให้เหมาะสมยิ่งขึ้นด้วย

4) สํารวจจากเอกสารทางวิชาชีพและวิชาการ (From professional literature) โดยเฉพาะจากเอกสารทางด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ คือ การศึกษาผู้ใหญ่และจิตวิทยาการสอนผู้ใหญ่ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมสงเคราะห์ ซึ่งวิชาการสาขา

ต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมจะช่วยให้แลเห็นความต้องการที่ลึกซึ้งของผู้ใหญ่ในสิ่งที่เข้าต้องการพัฒนาตัวเอง (Self-development)

3.4 การส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศไทยและต่างประเทศ

3.4.1 การส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศไทย

กิจกรรมการศึกษาที่สร้างเสริมการเรียนรู้สำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีการจัดในประเทศไทย มุ่งเป้าหมายที่กลุ่มพ่อหรือแม่คนเดียว เป็นกิจกรรมภายใต้โครงการพัฒนาเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single parent) โดยมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว

การจัดกิจกรรมโดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยา เพื่อให้คำแนะนำปรึกษาการดูแลบุตร และผู้ปกครองหลังการหย่าร้าง โดยเฉพาะการให้ความช่วยเหลือในช่วงภาวะวิกฤติให้มีจิตใจที่เข้มแข็ง สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อย่างมีความสุข และสามารถจัดตั้งเป็นกลุ่มครอบครัวช่วยเหลือกันและกัน (Self help group) ได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง ห้องเรียนพ่อแม่ การออกค่ายครอบครัว กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์และการจัดประชุมสัมมนา รวมถึงการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่เนื้อหาความรู้ต่าง ๆ ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปสิ่งพิมพ์ และทางอินเทอร์เน็ต ซึ่งการดำเนินโครงการต่าง ๆ ดังกล่าวได้รับการสนับสนุนหลักจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.)

นอกจากนี้ จากการค้นคว้าและสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และการสอบถามผู้รู้ นักวิชาการ พบว่ายังมีหน่วยงานบริการสวัสดิการสังคมด้านเด็ก สตรีและครอบครัวจะมีการให้คำปรึกษา การฝึกอบรม และกิจกรรมการพัฒนาครอบครัว ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมไม่จำกัดคุณสมบัติเฉพาะกลุ่มครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว แต่สมาชิกครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวก็อาจเป็นส่วนหนึ่งที่เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวได้ โดยองค์กรภาคเอกชนจะเน้นงานพัฒนาศักยภาพเด็กและครอบครัวในเชิงลึกการเข้าถึงสมาชิกครอบครัว สำหรับหน่วยงานภาครัฐจะมีบทบาทสำคัญในการประสานงานส่วนกลางและภูมิภาค เป็นการทำงานในระดับกว้างของประเทศ อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับการพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็งในประเทศไทย โดยเฉพาะในมิติของการศึกษาที่จะช่วยการพัฒนาคนและสังคมได้อย่างยั่งยืน เพื่อการพัฒนาผู้ที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวยังไม่ได้รับการให้ความสำคัญหรือเป็นประเด็นความสนใจทั้งในเชิงนโยบาย และการปฏิบัติ แม้ว่ามีแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวในสังคมไทยก็ตาม ซึ่งในส่วนดังกล่าวของการพัฒนาคนด้วยการส่งเสริมการศึกษาแก่พ่อหรือแม่คนเดียวในต่างประเทศได้มีตัวอย่างทั้งในเชิงนโยบาย และการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

3.4.2 การส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวในต่างประเทศ

3.4.2.1 การศึกษาต่อเนื่องของพ่อหรือแม่คนเดียว มีตัวอย่างเช่น

1) The Single Parent Project (SPP) ที่ Eastern Washington University

(EWU) (Available from: <http://www.ed.gov/about/offices/list/ope/fipse/lessons3/ewash.html>

2006, October 3) โครงการ Eastern Washington University (EWU) ด้วยความร่วมมือจากตัวแทนรัฐต่าง ๆ ได้รับการออกแบบให้หลงเหลือปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ น้อยที่สุดที่ว่าพ่อหรือแม่คนเดียวไม่เพียงแต่เข้าสู่วิทยาลัยได้เท่านั้น แต่ยังจบปริญญาบัณฑิตได้ การมีงานทำและออกจากการช่วยเหลือสงเคราะห์ (public assistance)

2) Single Parents Reaching Out For Unassisted Tomorrows

(SPROUT) (Available from: <http://www.bw.edu/stulife/reslife/halls/sprout/> 2006, October 4)

Baldwin Wallace College มีโครงการ SPROUT ซึ่งมีชื่อเต็มว่า Single Parents Reaching Out For Unassisted Tomorrows เป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นในปี 1990 เนื่องจากการเลิกเรียนกลางคันของพ่อหรือแม่คนเดียวจำนวนมากภายใต้สภาพแวดล้อมของวิทยาลัย เมื่อเกิดความยุ่งยากในการดูแลลูก ๆ ของเขาทั้งหลาย พ่อหรือแม่คนเดียวหลาย ๆ คนไม่สามารถมีเงินจ้างเลี้ยงลูกในเวลากลางวัน การมีบ้านที่พึ่งพาอาศัยกันได้หรือการศึกษาของเขาทั้งหลายทำให้แข่งขันกับความต้องการจำเป็นมากมาย อย่างไรก็ตาม ถ้าปราศจากวุฒิการศึกษา (อนุปริญญา) วิทยาลัย พ่อหรือแม่คนเดียว (มักจะเป็นแม่คนเดียว) ไม่สามารถหลุดพ้นจากวงจรของการรับสวัสดิการได้ การให้โอกาสของบ้านในบริเวณของสถานศึกษาและใกล้ ๆ กันก็มีที่เลี้ยงดูเด็กเวลากลางวัน สิ่งเหล่านี้สามารถทำให้หลุดพ้นจากวงจรสวัสดิการได้

โครงการ SPROUT (The SPROUT program) สำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว (อายุระหว่าง 18-23 ปี) และลูก ๆ องค์ประกอบหลัก ๆ ของโครงการ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย (Housing) การดูแลเด็ก (Child Care) การพัฒนาส่วนบุคคล (Personal Development) การให้ความสำคัญกับวิชาการ (Academic Concerns) และความช่วยเหลือทางการเงิน (Financial Aid)

3) Single Parent Program at Endicott College (Available from:

<http://www.endicott.edu/servlit/RetrievePage? Site = endicott&Page = SingleParProg> 2006,

October 1) Endicott College เปิดโอกาสให้พ่อหรือแม่คนเดียวที่ยังเป็นเยาวชนอายุระหว่าง 18-25 ปีได้เข้าเรียนในวิทยาลัยเพื่อการเติมเต็มทางการศึกษา แนวทางที่สำคัญของการได้มาซึ่งปริญญา คือ การศึกษาของคน 2 รุ่นไปด้วยกัน โปรแกรมหนึ่งเพื่อให้พ่อหรือแม่คนเดียวที่ยังเยาว์ได้รับปริญญาเพื่อค้นหาชีวิตที่ดีกว่าสำหรับตนเองและลูก โดยในการเรียนที่ Endicott College มีการจัดที่อยู่อาศัยในบริเวณวิทยาลัยและบริการสนับสนุนเต็มรูปแบบ

เป้าหมายของโครงการ คือ การมุ่งสู่ปริญญา การให้การศึกษาคนสองรุ่นไปด้วยกัน เป็นการเสริมพลัง (empower) พ่อหรือแม่แต่ละคนเพื่อที่จะ

- (1) สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาที่ Endicott College
- (2) มีการปรับตัวกับเพื่อนในสถานศึกษาที่ดี และระหว่างกันในครอบครัวพ่อหรือ

แม่คนเดียว

- (3) มีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในสาขาที่ตนชำนาญ
- (4) มีปัญหากระจ่างแจ้งและพันธะสัญญาต่อการเป็นพ่อหรือแม่
- (5) รับผิดชอบและส่งทอดต่อไปยังสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม

ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ ตลอดจนการเข้าร่วม โครงการ พ่อหรือแม่เรียนรู้ที่จะ

- (1) เรียนเพื่อชีวิตและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองด้วยกัน และลูกของ

ตนเอง

- (2) ได้รับความรู้ ทักษะและข้อมูลข่าวสารที่ต้องการเกี่ยวกับ โอกาสในการศึกษา

หรือการจ้างงานในอนาคต

- (3) มีพัฒนาการที่เพิ่มความมั่นใจ และการเห็นคุณค่าในตนเองเพื่อสมคูลย์ของการ

งาน ครอบครัวและการศึกษา

- (4) การกระจายเผยแพร่สู่ชุมชน โดยเป็นในลักษณะที่เลี้ยงหรือผู้ให้คำแนะนำพ่อ

หรือแม่คนเดียวอื่น ๆ และครอบครัวของเขาทั้งหลาย

4) Single Parent Program at Frontrange Community College

(Available from: http://www.frontrange.edu/FRCC_Templates//FRCC7.aspx?id=1701 2006, October 4) Frontrange Community College มีโครงการที่ชื่อว่า “Single-Parent Program” โดยมีเป้าหมาย คือ เพื่อสนับสนุนนักศึกษาที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวมุ่งสู่ความสำเร็จในการเลือกโปรแกรมทางการศึกษา นักศึกษาในโครงการพ่อหรือแม่คนเดียวเข้าถึงเครื่องมือและทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อช่วยให้เขาทั้งหลายอยู่ในโรงเรียนและได้รับประกาศนียบัตรในระดับอาชีวศึกษา บุคลากรที่มีความรู้และมากด้วยประสบการณ์เป็นผู้ดูแลกับนักศึกษาเป็นรายบุคคล เพื่อระบุและจัดหาทรัพยากรต่าง ๆ ที่จะมีคุณค่าเป็นประโยชน์สูงสุดแก่นักศึกษา

ผลประโยชน์ทดแทนต่าง ๆ (Benefits) ได้แก่ การให้คำชี้แนะทางวิชาการเป็นรายบุคคล (Personal academic advising) การให้คำปรึกษาและวางแผนอาชีพ (Career counseling and planning) การประสานงานส่งต่อและการพิทักษ์สิทธิ (Referral and Advocacy) การให้คำแนะนำช่วยเหลือด้านการเงิน (Financial Aid Guidance) การฝึกปฏิบัติงานในการศึกษาและกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ (Educational workshops and social activities) และทักษะความพร้อมในการทำงาน (Job-readiness skills)

Single-Parent Program เปิดรับนักศึกษาที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวที่ศึกษาต่อระดับปริญญา หรือประกาศนียบัตรทางอาชีพที่ FRCC โดยเป็นโครงการที่ไม่ต้องเสียค่าลงทะเบียนเรียน

5) **ทุนการศึกษาสำหรับนักศึกษาที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว** University of Wisconsin-Madison มีทุนการศึกษาเฉพาะนักศึกษาที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว เช่น ทุนสำหรับผู้ได้รับการเข้าศึกษาหรือได้ลงทะเบียนในระดับอนุปริญญา ระดับปริญญาหรือนักศึกษาสายวิชาชีพ (professional students) ซึ่งเป็นพ่อหรือแม่คนเดียว ทุนการศึกษาดังกล่าวสนับสนุนโดยกองทุนของสถาบันการศึกษา และผู้บริจาคสมทบทุน (Available from: http://www.dcs.wise.edu/services/finanserv/SP_scholars.htm 2006, October 3)

ส่วน The Marriott School at Brigham Young University มีทุนการศึกษาซึ่งเป็นทุนที่ได้รับการบริจาคมาเป็นพิเศษเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาซึ่งเป็นพ่อหรือแม่คนเดียวที่เป็นหนึ่งในผู้เรียนของโปรแกรมการเรียนระดับอนุปริญญาและปริญญาบัณฑิต (Available from: <http://marriottschool.byu.edu/aid/singleparent.cfm> 2006, November 24)

6) **The IECC Single Parent Program** (Available from: <http://www.iecc.edu/Perkins/singleparent.html> 2006, October 1) The IECC Single Parent Program ได้รับเงินกองทุนโดย Perkin III โครงการกองทุนสหพันธรัฐจัดหาเพื่อสนับสนุนบริการต่าง ๆ สำหรับนักศึกษาประชากรกลุ่มพิเศษ/เฉพาะเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาเหล่านั้นให้ได้รับทักษะต่าง ๆ ทางการตลาด สำหรับที่ Illinois Eastern Community Colleges (IECC) ผู้สมัครใน The Single Parent Program ต้องมีคุณสมบัติดังนี้ บุคคลที่เป็น โสด, หย่าร้าง แยกทางหรือเป็นหม้าย และเป็นผู้เลี้ยงดูหรือร่วมเลี้ยงดูบุตร เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ทดแทนการเป็นแม่บ้าน(a displaced homemaker) และเป็นผู้ที่กำลังศึกษาต่อระดับประกาศนียบัตรหรือปริญญาทางสายอาชีพ/อาชีพ

สำหรับบริการต่าง ๆ ที่จัดหาไว้ให้มีดังนี้ (1) การสำรวจด้านอาชีพและการศึกษา (2) การฝึกงานตามพัฒนาการความสนใจของแต่ละคน เช่น เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมในทางานทำ (3) ความช่วยเหลือด้านการเงิน ครอบคลุมเรื่องค่าลงทะเบียน ค่าเดินทาง ค่าหนังสือ และอุปกรณ์เสริมที่ใช้ในการศึกษา และ (4) บริการสนับสนุนเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

7) **The Single Parent Program at Edison College** (Available from: <http://www.edison.edu/student-services/singleparent/index.shtml> 2005, November 24) Edison College มีโครงการสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว (The Single Parent Program) ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนในพันธกิจเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ ไร้อุปการะและพ่อหรือแม่คนเดียวให้ได้รับทักษะทางการตลาดและสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยการฝึกอบรมอาชีพ (vocational training) โครงการได้รับการออกแบบสำหรับนักศึกษาซึ่งตรงตามเกณฑ์การพิจารณาดังนี้ (1) ลงทะเบียนใน

ระดับปริญญาหรือโครงการประกาศนียบัตรหลักสูตรแกนกลาง (core courses) (2) เรียนมาแล้ว 1 ภาคการศึกษาที่ Edison Community College โดยมีเกรดเฉลี่ย 2.0 หรือสูงกว่า (3) สมัครงและได้รับสิทธิสำหรับ a Pell Grant และ (4) มีลูกที่อยู่ในการดูแลเลี้ยง

8) The Single Parent and Displaced Homemakers Program (SPDH)

(Available from: <http://kapiolani.hawaii.edu/object/spdh.html> 2006, October 1) เป็นโครงการจัดการสนับสนุนและบริการต่าง ๆ แก่พ่อหรือแม่คนเดียวหรือคนที่ดูแลบ้านทดแทน เพื่อช่วยให้เขาเหล่านั้นมีทักษะด้านการตลาดที่จะนำมาซึ่งการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ โดยผู้เข้าร่วมโครงการเป็นนักศึกษาตามวิทยาลัยชุมชน เช่น Kapiolani Community College สหรัฐอเมริกา ผู้สมัครต้องเป็นนักศึกษาของ KCC เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว (นอกสมรส หย่าร้าง แยกทางอย่างเป็นทางการ หรือเป็นหม้าย) ซึ่งเป็นผู้ดูแลลูก หรือคนที่ดูแลบ้านทดแทน ซึ่งสูญเสียรายได้ที่สำคัญเนื่องจากการหย่าร้าง แยกทาง ความพิการ การเสียชีวิตของกลุ่มสมรส หรือเหตุการณ์อื่น ๆ ที่คล้ายคลึงเทียบเคียงกันได้

9) Dover Community News (Available from: http://www.seacoastonline.com/2003news/dover/d3_14h.htm 2006, October 4)

มีโปรแกรมสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว (single parent) ลักษณะเป็นการจัดที่ Families First ซึ่งตั้งอยู่ในวิทยาเขตชุมชนใน Portsmouth เป็นการจัดขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกช่วงเย็น 6 โมงถึงทุ่มครึ่ง ของวันพฤหัสบดี จำนวน 5 ครั้ง เป็นชุดที่เสนอข้อมูลและสนับสนุนพ่อแม่และลูกในวัยเรียน เพื่อว่าเขาทั้งหลายสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภายหลังการแยกทางหรือหย่าร้าง ซึ่งไม่เสียค่าใช้จ่าย โดยการสนับสนุนของ Families First Health and Support Center and UNH Cooperative Extension หัวข้อในส่วนของผู้ปกครอง เช่น การปรับตัวต่อการแยกทางและหย่าร้าง, การช่วยเหลือเด็กในการจัดการเผชิญสภาพหลังการแยกทางและหย่าร้าง พ่อหรือแม่คนเดียว และอดีตคู่สมรส การจัดการกับความเครียดและการค้นหาระบบสนับสนุนช่วยเหลือ เป็นลักษณะของกลุ่มสนทนา วิดีโอประกอบ และกิจกรรมกลุ่มย่อย

10) The Single Parent Program (SPP) at Spokane Community College

(Available from: http://www.scc.spokane.edu/stsrv/hb/_does/sp_winter 2005 pdf 2006, October 4) Spokane Community College มีโครงการสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว The Single Parent Program (SPP) มีจุดเน้นใน 3 ประการหลัก ดังนี้

(1) เพื่อสร้างเครือข่ายการสนับสนุนระหว่างกันของนักศึกษาที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียว

(2) เพื่อจัดหากิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมสำหรับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

(3) เพื่ออำนวยความสะดวกการเปิดประเด็นอภิปรายเกี่ยวกับผลกระทบ (impact) ของการเป็นพ่อหรือแม่คนเดียว

ตารางการฝึกอบรมช่วงฤดูหนาว 2005 ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม ทุก ๆ วัน อังคาร เวลาประมาณ 11.30 หรือ 12.30 ถึง 12.30 หรือ 1.30 ในเวลา 1 ชั่วโมง

มีการพบสมาชิกชมรม (The Single Parents Together Club) ซึ่งจัดทุก ๆ วัน พุธที่สวด เวลา 2 ทุ่มครึ่ง

11) **Single Parenting Teleschool** (Available from: <http://www.makinglemonade.com/telesup.htm> 2006, October 4) Single Parenting Teleschool เป็นชั้นเรียนที่กลุ่มดำเนินการและสนับสนุนผ่านสายโทรศัพท์ การรับฟังผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่สนใจ เช่น กฎหมายกับการหย่าร้าง การร่วมและจิตวิญญาณของการเป็นพ่อแม่ การเลี้ยงดู การจัดการเรื่องเวลา การลดความเครียด พ่อแม่วัยรุ่น การมีนัดออกเดททำดีหรือไม่ดี เคล็ดลับสำหรับพ่อแม่เป็นตัวเลือกหรือเป็นการสูญเสีย การจัดการด้านการเงิน เป็นต้น การเรียนผ่านโทรศัพท์ จะร่วมเรียนและพบกับพ่อหรือแม่คนเดียวที่เป็นซุคของชั้นเรียนทางโทรศัพท์ ซึ่งดำเนินการสอนโดยผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ ดำเนินการดูแลโดยแม่คนเดียวที่ชื่อว่า Jodi Seidler ผู้มีประสบการณ์และผู้สร้างสรรค์เว็บไซต์ www.makinglemonade.com ซึ่งเป็นเว็บไซต์เครือข่ายสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว

พ่อหรือแม่คนเดียวสามารถได้รับวุฒิปริญญาโทด้วยการเรียนทางโทรศัพท์ โดยในการเรียนครั้งแรกนั้นไม่เสียค่าใช้จ่าย และเมื่อลงทะเบียน นักศึกษาได้รับที่อยู่ (e-mails) ทางอิเล็กทรอนิกส์ของพ่อหรือแม่คนเดียวในชุมชนพื้นที่ที่นักศึกษาอยู่ ซึ่งกลุ่มสนับสนุนนี้จะรวมสมาชิกใหม่เข้าด้วยและมีการพบกันหนึ่งสัปดาห์ในหนึ่งเดือนทางโทรศัพท์ โดยกลุ่มอาจจะเลือกเป็นช่วงเวลากลางวัน หรือกลุ่มกลางคืนก็ได้

12) **Raise The Nation** (Available from: <http://www.raisethenation.org/> 2006, October 3) ได้รับการก่อตั้งโดย Insanity House Incorporated ซึ่งพิทักษ์สิทธิสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว และครอบครัวที่ไม่ใช่รูปแบบประเพณีนิยม (non-traditional families) ด้วยการสนับสนุนบุคคล ห้างร้าน และสื่อต่าง ๆ มีพันธกิจในการจัดการสนับสนุนด้านเศรษฐกิจให้แก่ผู้หญิงที่เลี้ยงลูกเพียงลำพังที่ต้องการศึกษาต่อ หรือจ่ายค่านักเรียนกู้ยืมทางการศึกษา องค์กร Raise The Nation เชื่อว่าด้วยการศึกษา ผู้หญิงที่เลี้ยงลูกเพียงลำพังจะสามารถบรรลุสู่การพึ่งตนเองสำหรับครอบครัวของตน และจะประสบความสำเร็จในจุดหมายของการสร้างความเติบโตของชาติ (raising the nation) ซึ่งก็คือลูก ๆ ของเขาทั้งหลาย

Raise The Nation จัดหาด้านการเงินโดยตรงต่อวิทยาลัย มหาวิทยาลัย และเงินกู้ยืมของนักศึกษาสำหรับวัตถุประสงค์ของการช่วยเหลือผู้หญิงในการจ่ายและช่วยเติมเต็มทางการศึกษา องค์กรยังเสนอการให้ความช่วยเหลือสำหรับการดูแลเด็ก หนังสือตำรา และ

ความต้องการจำเป็นขั้นพื้นฐานอื่น ๆ ทุนการศึกษาถูกมอบเป็นรางวัลจำนวน 2 ครั้งต่อปี และการแจกจ่ายของกองทุนเกี่ยวข้องกับผู้ที่ประสบความสำเร็จของเราในกองทุนมูลค่าเพิ่ม (fundraising)

13) A Cup of Joy Single Parent Family Resource Center

(Available from: http://foundationcenter.org/cleveland/spotlight/cl_spotlight_030103.html 2006, October 1) A Cup of Joy ได้รับการก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1998 (พ.ศ. 2541) เป็นความพยายามคืนเงินเพื่อสร้างระบบของการจัดการการสนับสนุนสำหรับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวที่มลรัฐ Ohio ซึ่งเป็นศูนย์กลางผ่านบริการต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย ขั้นตอนแรกของการเชื่อมสู่การจัดการทรัพยากรในชุมชนในเมือง Columbus มลรัฐ Ohio นั้น A Cup of Joy ได้ลำดับรายชื่อพ่อหรือแม่คนเดียว ในฐานะแหล่งทรัพยากรครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และมีการจัดการลงทะเบียนทำธนาคารอาหารตอนกลางของ Ohio (The Mid-Ohio Food Bank) นอกจากนี้ยังมีพันธกิจในการจัดหาโครงการต่าง ๆ ที่ได้รับการออกแบบเพื่อสร้างเสริมความเข้มแข็ง, ส่งเสริมและขยายขอบเขตของแต่ละครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และความร่วมมือ วัตถุประสงค์ของ A cup of Joy เป็นการสร้างเครือข่ายโลกของศูนย์กลางทรัพยากรให้เป็นเครื่องมือที่พอเพียงและเพื่อการจัดการเพื่อการลดลงของความต้องการจำเป็นของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

โครงการที่ A Cup of Joy จัดหาบริการและทรัพยากรต่าง ๆ สำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว ได้แก่

- (1) Jacob's Ladder เป็นกลุ่มสนับสนุนกันและกันสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว
- (2) A food, pantry การแจกจ่ายอาหารเป็นรายเดือน และตามความต้องการจำเป็นพื้นฐาน
- (3) Polished โครงการสร้างเสริมโอกาสการอาชีพ/การมีงานทำสำหรับแม่คนเดียว
- (4) Bread Breaking News จดหมายข่าวรายปักษ์ (a quarterly) สำหรับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว
- (5) Supplying packages อาหารบรรจุภัณฑ์สำหรับครัวเรือนและสุขอนามัย สำหรับรายการที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

(6) Generation of Excellence โครงการสำหรับเด็ก ๆ

แหล่งทุนที่ให้การสนับสนุน A cup of Joy มาจาก โบสถ์ท้องถิ่น/ชุมชน และมูลนิธิที่มีความสนใจเกี่ยวกับครอบครัว และแหล่งทุนที่สำคัญ คือ The Women's Fund of Central Ohio สำหรับโครงการฝึกอาชีพพัฒนาศักยภาพ (Polished) แม่คนเดียว

14) Scholar House Program for Single Parents(Available from:

http://www.kyhousing.org/uploadedfiles/HFC/Rental_Production/ScholarHouseGuidelines.doc

2006, October 4) Scholar House จัดโดย Kentucky Housing Corporation จัดหาที่อยู่อาศัยและที่เรียนสำหรับพ่อแม่/ผู้ปกครองที่ค้นหาการอยู่อย่างพอเพียง โครงการนี้ได้รับการออกแบบเพื่อช่วยเหลือผู้ว่างงานหรือพ่อ/แม่คนเดียวกับลูก ๆ ที่ไม่มีงานทำและต้องการศึกษาต่อ การเตรียมครอบครัวให้อยู่และทำงานอย่างประสบความสำเร็จในชุมชนเป็นความสมบูรณ์แบบของโครงการ

The Scholar House Program เสนอให้พ่อแม่/ผู้ปกครองและลูก ๆ ขยายการดูแลบำรุงสุขภาพ ทักษะการเป็นพ่อแม่ การจัดการทรัพยากรของครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับโภชนาการ การแก้ปัญหา ทักษะการทำงานและเทคนิคในการหางานทำ และอื่น ๆ ตามการพัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลร่วมกับโครงการอย่างเหมาะสม

ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวจะได้รับประโยชน์ทดแทนในการจัดหาที่อยู่อาศัย การดูแลเด็ก การให้คำปรึกษา การฝึกงาน และการสนับสนุนจากเพื่อนบ้าน และเจ้าหน้าที่ในขณะที่เรียนวิชาการ เพื่อให้สำเร็จการศึกษาในฐานะนักเรียนภาคปกติ สิ่งอำนวยความสะดวกในการดูแลเด็กจะได้รับการจัดหาที่ที่อยู่ ดังนั้น ผู้ปกครองอาจจะมีเวลาให้กับการเรียนมากขึ้น การดูแลเด็กเริ่มตั้งแต่ 6 สัปดาห์ จนถึงวัยอนุบาล

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าประเทศไทยได้เริ่มมีกลุ่มที่สนใจพัฒนาการเรียนรู้ ด้วยกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดไว้เพื่อพ่อหรือแม่คนเดียวและครอบครัว ในลักษณะการเข้ากลุ่มที่เป็นการจัดเป็นช่วง ๆ ที่มีได้มีการตั้งจุดประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้ที่สามารถวัดประเมินหรือเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเด่นชัดแต่อย่างใด เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันของพ่อหรือแม่คนเดียว ภายใต้โครงการพัฒนาเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิครอบครัว ซึ่งเป็นองค์กรเอกชน ภายใต้ทุนสนับสนุนในลักษณะโครงการจากแหล่งทุน คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งก็มีข้อจำกัดของเงินเือนไขเวลา และงบประมาณ ในส่วนเครือข่ายขององค์กรที่มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวร่วมประสานการดำเนินการ ส่วนใหญ่แล้วจะให้บริการสวัสดิการ หรือการจัดการกับปัญหาที่พ่อหรือแม่คนเดียวประสบ เช่น ด้านกฎหมาย การฝึกอาชีพ ปัญหาด้านจิตใจและสุขภาพกาย เป็นต้น ในขณะที่ต่างประเทศได้มีการสนับสนุนส่งเสริมให้พ่อหรือแม่คนเดียวได้มีโอกาสต่อทางการศึกษาเพื่อโอกาสในการพัฒนาตนเองและครอบครัวของพ่อหรือแม่คนเดียวทางด้านงานอาชีพ การบริหารจัดการ การดูแลลูก ฯลฯ ซึ่งเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว เช่น โอกาสการศึกษาต่อที่เปิดกว้างสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว ทุนการศึกษา การฝึกอาชีพและทักษะการบริหารจัดการ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการลูกเพื่อพ่อหรือแม่คนเดียวสามารถเข้ารับการศึกษาลักษณะที่ต้องการ ทั้งการศึกษาในสถาบันการศึกษา การอบรมระยะสั้น เป็นต้น ซึ่งในการดำเนินการจะ

เห็นได้ว่าการให้การสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวจาก แหล่งทุนต่าง ๆ จากภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรด้านศาสนา และชุมชน

ตอนที่ 4 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

4.1 สาระสำคัญของทฤษฎีโครงสร้าง-การหน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นิยม หรือที่เรียกว่า “การหน้าที่นิยม” หัวใจของทฤษฎีนี้ สมมติฐานว่า สังคมเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งมีองค์ประกอบหลายอย่างที่มีความสัมพันธ์ และมีหน้าที่เฉพาะที่จะต้องปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ได้ของสิ่งมีชีวิตนั้นหรือสังคม ซึ่งมุ่งเข้าสู่ เป้าหมาย(goal) ของแต่ละสังคม ในการศึกษาสังคมตามทฤษฎีนี้จะสมมติว่า “สังคมอยู่ในสภาพ นิ่ง”(Static Condition) เพื่อที่จะศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพของส่วนต่าง ๆ (parts) ที่ ประกอบกันเข้าเป็นสังคมได้ ซึ่งเรียกว่า “โครงสร้าง” ของสังคม(Structure of a society) และ ระบบย่อยของสังคมซึ่งมีหน้าที่(function) ต่าง ๆ ที่ต้องกระทำอย่างเป็นระบบ(system) (ชนิตา รัศมีพลเมือง, 2525:30; สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2543: 162-163)

ตัวแบบสังคม (Model of Society) ตามทฤษฎีนี้ ถือว่าสังคมเป็นเหมือนสิ่งมีชีวิตอย่าง หนึ่ง(Biological organism) ซึ่งตามความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ นัก โครงสร้าง- หน้าที่นิยมมองสังคมมีลักษณะดังนี้ (สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2543: 26)

(1) สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเอง ควบคุมตนเอง(Self-Regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่าง ๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาคุณภาพไว้ได้

(2) ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมี ความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง(needs of requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้วจะทำให้สังคมดำรงชีวิต อยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ สามารถพึ่งพากัน(homeostasis) และสามารถรักษาคุณภาพไว้ได้

(3) เมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง(สังคม) ซึ่งสังคมวิทยาจึงควร ต้องมุ่งสนองความต้องการจำเป็นของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งการทำเช่นนั้นจะส่งผลให้ เป็นการรักษาความพึ่งพากันและคุณภาพด้วย

(4) ในระบบที่มีความต้องการจำเป็นเช่นนี้ สังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่ง ขึ้นมา เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพา(homeostasis) คุณภาพ(equilibrium)และการมีชีวิต (survival)ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างหลาย โครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอัน เดียวกันก็ได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใด ๆ หรือ ความต้องการจำเป็นหลายอย่างได้ ในขณะเดียวกัน

หลักการของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมสามารถสรุปได้ดังนี้(American Sociological Review, 1963 อ้างถึงใน ชนิดา รัศมีพลเมือง 2525: 45-46)

(1) การมองสังคมจะต้องมองในภาพรวม ในลักษณะที่เป็นระบบหรือส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

(2) ค้ำยันเหตุนี้ เหตุผลและผลของการกระทำหรือความเป็นเหตุเป็นผล(causation) จึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

(3) แม้ว่าจะไม่มีบูรณาการที่สมบูรณ์ แต่โดยพื้นฐานแล้วระบบสังคมมีสภาพเป็นดุลยภาพเชิงพลวัต (dynamic equilibrium) การปรับตัวสนองต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก มักจะเป็นการเปลี่ยนแปลงขั้นสุดท้ายที่เกิดขึ้นในระบบ แนวโน้มหลักจึงได้แก่การมุ่งสู่เสถียรภาพและมีความเฉื่อย (inertia) ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยกลไกการปรับตัวและการควบคุมทางสังคม

(4) เมื่อเกิดการไม่ทำหน้าที่ดังข้อ 3 จะเกิดความตึงเครียดและความเบี่ยงเบน ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้เป็นเวลานาน แต่ลักษณะเหล่านี้มักจะแก้ไขตัวเองได้

(5) โดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในลักษณะของการปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในทันทีทันใด การเปลี่ยนแปลงที่ดูเหมือนจะรุนแรงยิ่งนั้นที่จริงแล้วส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมส่วนบน (superstructure) เป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกัน ก็ยังทิ้งให้องค์ประกอบหลักของโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมอยู่ในสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

(6) การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากแหล่งพื้นฐานสามประการ คือ การปรับตัวของสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอก ความเจริญเติบโต จากการจำแนกแยกแยะกับการสร้างนวัตกรรมเชิงโครงสร้างและการหน้าที่หรือการที่บุคคลหรือกลุ่มในสังคมสร้างนวัตกรรมขึ้น

(7) ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการสร้างบูรณาการของสังคม คือ ฉันทามติทางค่านิยม (value consensus)รากฐานของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย เป้าหมายหรือหลักการกว้าง ๆ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ของระบบสังคมนั้นเห็นพ้องต้องกันว่าดีงาม ระบบคนหรือคุณธรรมไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งกำเนิดบูรณาการที่ลึกซึ้งที่สุดและสำคัญที่สุดเท่านั้น แต่ยังเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่มั่นคงที่สุดในระบบสังคมวัฒนธรรมด้วย

2. แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของ Talcott Parsons และข้อจำเป็นแห่งหน้าที่

(The Functional Imperatives)

ในช่วงคริสตศตวรรษที่ 1950 ถึงต้น 1960 ทฤษฎีการหน้าที่ของ พาร์สันส์ และสาอนุศิษย์ เป็นแนวทฤษฎีหลักของสังคมวิทยา จนทำให้นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงบางท่าน เช่น คิงสลีย์ เดวิส (Kingsley Davis, 1959 อ้างถึงใน พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์, ม.ป.ป.:2) ถึงกับกล่าวว่าทฤษฎีนี้ก็คือสังคมวิทยาทั้งสาขานั้นเอง (พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิ์พงษ์, ม.ป.ป.: 2)

พาร์สันส์ (Parsons, 1951 อ้างถึงใน นิภา ทองไทย, 2525: 45) ได้กล่าวถึงระบบสังคมแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม อันประกอบด้วยสถาบันต่าง ๆ คือ สถาบันทางการเมือง สถาบันทางการปกครอง สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันทางศาสนา และสถาบันทางการศึกษา รวมทั้งสถาบันทางสังคมอื่น ๆ

(2) ลักษณะที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ ความเห็น และปทัสถาน ซึ่งมีแทรกอยู่ในระบบและสถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม

พาร์สันส์ เสนอว่า การที่ระบบกระทำการใด เช่น ระบบสังคมจะดำรงอยู่ได้หรือสามารถรักษาดุลยภาพ (equilibrium) ไว้ได้จะต้องทำหน้าที่แก้ปัญหาคำคัญอันจำเป็นต่อเนื่องกัน 4 ประการ คือ (ชนิตา รักษ์พลเมือง 2534: 53-55)

- (1) การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment): G
- (2) การปรับให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptation): A
- (3) การประสานกลมกลืนกันหรือบูรณาการ (Integration): I
- (4) การขจัดเกลตาและการควบคุมสังคม (Latency): L

การแสวงหาวิถีทางบรรลุวัตถุประสงค์ (Goal Attainment) วัตถุประสงค์ของระบบอาจเกี่ยวข้องกับสภาพการณ์ภายนอก หรือเป็นวัตถุประสงค์ภายในที่มุ่งให้ระบบย่อยคงอยู่และทำหน้าที่ตามกำหนด การบรรลุวัตถุประสงค์คือ การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายปลายทาง โดยวิธีการจัดลำดับความสำคัญของจุดประสงค์ต่าง ๆ ของระบบ รวมทั้งการสรรหาทรัพยากรให้ระบบเพื่อทำการให้บรรลุจุดประสงค์หรือเป้าหมายนั้น การบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นระบบนี้จะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง โดยที่ระบบย่อยจะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอเพื่อรักษาระบบใหม่ เป้าหมายของระบบใหญ่จะถูกล่ามคอและควบคุมให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตาม โดยปกติสถาบันสังคมที่ช่วยทำหน้าที่นี้อาจได้แก่ สถาบันการเมือง

การปรับให้เข้ากับสถานการณ์ (Adaptation) ระบบใหญ่และระบบย่อยในสังคมต้องปรับตัวให้เข้ากัน ขณะเดียวกันระบบกระทำกรนี้ยังต้องปรับตนให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมอีกด้วย การปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมจึงเป็นกระบวนการรวบรวมสรรพวิธีและสิ่งจำเป็นต่าง ๆ จากสภาวะแวดล้อม แล้วแจกแจงสิ่งจำเป็นเหล่านี้ให้เข้าระบบ เพื่อช่วยให้การดำเนินการต่าง ๆ บรรลุจุดหมาย เช่น การเปลี่ยนแปลง ทศนคติ การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล สถาบันทางสังคมที่ช่วยทำหน้าที่ได้แก่ สถาบันเศรษฐกิจ

บูรณาการหรือการประสานกลมกลืนกันหรือบูรณาการ (Integration) หมายถึง ความมุ่งหมายของระบบในการแสวงหาวิถีทางสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในระบบ สามารถประสานระบบย่อย ๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ภายในระบบใหญ่ รวมทั้งการทำให้สมาชิกแต่ละคน

กลมกลืนเข้ากันในระบบอย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นความพยายามที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายเต็มที่ สถาบันที่ช่วยทำหน้าที่นี้อาจได้แก่ สถาบันการศึกษา ครอบครัว หรือการเมือง

การจัดเวลาและการควบคุมสังคม (Latency) ซ้ำจำเป็นในส่วนนี้ คือ การดำรงรักษาแบบแผนภายในเกี่ยวกับค่านิยมร่วมของสังคม มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง 2 ประเด็น คือ การรักษาแบบแผน (pattern maintenance) และการจัดการความตึงเครียด (tension management)

ระบบสังคมตามแนวคิดสำนักโครงสร้างหน้าที่นิยม

		Instrumental (means)		Consolatory (ends)	
		A	G	G	
External		A	G	G	
		L	I		
		L		I	
Internal		L		I	
	L				I

ข้อจำเป็นแห่งการหน้าที่นี้ไม่ได้มีเฉพาะระบบใหญ่เท่านั้น ระบบย่อยแต่ละระบบก็ต้องเผชิญกับข้อจำเป็นนี้ และมีข้อสังเกตว่าข้อจำเป็นดังกล่าวไม่แยกออกจากกันเด็ดขาด แต่มีความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยกัน ระบบใหญ่-ระบบย่อยอาจแลกเปลี่ยนข้อจำเป็นเหล่านี้ระหว่างกันได้ หากจำเป็นเพื่อรักษาคุณภาพของสังคม

ข้อสังเกตประการหนึ่งคือ “หน้าที่” ที่จำเป็นนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบของการกระทำ หรือตัวแปรกระสวนที่พาร์สันส์เรียกว่า pattern variables ด้วยเหตุที่การกระทำทางสังคมเป็นพฤติกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องกับค่านิยม เป็นพฤติกรรมที่ได้รับการกำหนดรูปแบบจากบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและสังคม พาร์สันส์เปรียบเทียบการกระทำหรือผู้กระทำกับส่วนการปรับตน(A) เนื่องจากเป็นผู้เผชิญกับสภาพการณ์ ส่วนบุคลิกภาพเทียบได้กับ (G) เนื่องจากเห็นว่าการที่ผู้กระทำจะแสดงออกอย่างไรเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการตัดสินใจและการแสวงหาเป้าหมาย ระบบสังคมเทียบได้กับส่วน (I) ด้วยเห็นว่าเกี่ยวข้องกับกระบวนการสถานภาพ และบรรทัดฐานต่าง ๆ สำหรับระบบวัฒนธรรมเทียบได้กับส่วน (L) ซึ่งเป็นการจัดเวลา เพราะเป็นที่รวมของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งมีความหมายเมื่อมีการกระทำระหว่างกัน

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเข้มแข็ง

กระบี่ ชลวิทย์ (2543) ศึกษาเรื่อง ครอบครัวที่มีคุณภาพในทัศนะของพนักงานธนาคารทหารไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มประชากรจำนวน 241 ราย ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ด้วยสถิติร้อยละ ค่ามัชฌิมเลขคณิต ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่านัยสำคัญ

ผลการศึกษาทัศนะของพนักงานธนาคารไทยในเขตกรุงเทพมหานคร ต่อครอบครัวที่มีคุณภาพ พบว่า ทัศนะด้านความรักใคร่ กลมเกลียว สมานฉันท์ ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทร มีการพูดให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน แก้ปัญหาจนสำเร็จลุล่วง เมื่อผู้ใดประสบปัญหาให้มีการให้กำลังใจ และเมื่อผู้ใดในครอบครัวมีความขัดแย้งต้องมีการให้อภัยซึ่งกันและกัน มีความเห็นด้วยมากที่สุด ซึ่งในภาพรวมมีทัศนะอยู่ในระดับสูง สำหรับการทำกิจกรรมร่วมกันในภาพรวมมีการทำกิจกรรมร่วมกันในระดับปานกลาง สำหรับพ่อแม่และสมาชิกในครอบครัวมีความรับผิดชอบ ประหยัดคอดออม เสริมสร้างฐานะให้มั่นคง ให้ภาพรวมมีทัศนะเห็นด้วยอยู่ในระดับสูง ส่วนพ่อแม่หรือหัวหน้าครอบครัวต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม มีทัศนะเห็นด้วยมากที่สุดในภาพรวมมีทัศนะเห็นด้วยอยู่ในระดับสูง การมีพันธะต่อความสุขและสวัสดิภาพของครอบครัวร่วมกันในเรื่องความห่วงใยซึ่งกันและกัน สมาชิกทุกคนแบ่งเบาภาระต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัว การสร้างสิ่งที่ดีให้กันและกันอย่างสม่ำเสมอ มีความห่วงใยต่อความปลอดภัยของทุกคนอยู่ในระดับสูง พ่อแม่หรือหัวหน้าครอบครัวต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม มีทัศนะเห็นด้วยมากที่สุดในภาพรวมมีทัศนะเห็นด้วยอยู่ในระดับสูง การมีพันธะ ต่อความสุขและสวัสดิภาพของครอบครัวร่วมกันในเรื่องความห่วงใยซึ่งกันและกัน สมาชิกทุกคนแบ่งเบาภาระต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัว การสร้างสิ่งที่ดีให้กันและกันอย่างสม่ำเสมอ มีความห่วงใยต่อความปลอดภัยของทุกคนอยู่ในระดับสูง พ่อแม่หรือหัวหน้าครอบครัวต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมในเรื่องความตั้งใจทำงาน ต้องอุทิศตนเพื่องาน ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ต้องปฏิบัติตนตามหลักคุณธรรมของศาสนา รู้จักรักษาเกียรติวงศ์ตระกูล มีทัศนะเห็นด้วยมากที่สุด ภาพรวมอยู่ในระดับสูง ส่วนการมีพันธะต่อความสุขและสวัสดิภาพของครอบครัวร่วมกันในเรื่องมีความรักความห่วงใยร่วมกัน สมาชิกในครอบครัวทุกคนช่วยแบ่งเบาภาระต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สร้างสิ่งที่ดีให้แก่กันและกันอย่างสม่ำเสมอ มีความห่วงใยต่อความปลอดภัยและต่อสุขภาพอนามัยของทุกคน ในภาพรวมมีทัศนะเห็นด้วยอยู่ในระดับสูง และการมีศรัทธาต่อศาสนาในเรื่องการทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกัน ทะนุบำรุงต่อศาสนา ครองตนตามหลักศาสนา ปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของศาสนา มีทัศนะเห็นด้วยมาก ภาพรวมของการมีศรัทธาต่อศาสนาอยู่ในระดับสูง

จิตติกลยา หวังเจริญ (2543) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่สนับสนุนความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว วัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อครอบครัวอบอุ่น ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความ

จำเป็นพื้นฐานหนึ่ง โดยศึกษาขอบเขตพื้นที่ 4 ภาค ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ซึ่งความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในที่นี้ จะอาศัยแนวคิดของครอบครัวที่พึงประสงค์กำหนดไว้โดยคณะกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งมี 2 ประเด็นใหญ่ คือ ด้านบทบาทหน้าที่และด้านสัมพันธภาพ โดยพิจารณาเนื้อหาสาระจากเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 8 หมวด 39 ตัวชี้วัด ซึ่งครอบคลุมปัจจัยพื้นฐาน (Basic need) บางข้อในหมวดที่ 1 และ 2 ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (Security) บางข้อในหมวดที่ 4 และการปฏิบัติตนของสมาชิกในครอบครัว (Social functioning) ในบางข้อในหมวดที่ 6, 7 และ 8 และแนวคิดของครอบครัวที่พึงประสงค์ของคณะกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดคุณสมบัติของครอบครัวที่พึงประสงค์ไว้

โดยสรุปผลงานวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่สนับสนุนความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว นั้น คือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ของชีวิต ทั้ง (1) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่งได้แก่ การมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม (ซึ่งสามารถดำเนินการได้โดยใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ของกรมการพัฒนาชุมชน) และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ (2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนของสมาชิกในครอบครัว (Social Functioning) ซึ่งจากผลการศึกษาเรื่องนี้ ชี้ชัดว่าปัจจัยที่สนับสนุนความเข้มแข็งของครอบครัวคือ ตัวชี้วัด จปฐ. หมวดที่ 7 พาผู้คุณธรรม (ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจของตนเองได้ดีขึ้น) ข้อ 34 คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา ข้อ 35 คนในครัวเรือนไม่ติดบุหรี่ และตัวชี้วัด จปฐ. หมวดที่ 7 และ 8 บำรุงสิ่งแวดล้อม (ประชาชนมีจิตสำนึก และร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ข้อ 36, 38 และข้อ 39 ครัวเรือนได้ร่วมทำกิจกรรมตามประเพณีศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น และกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและควบคุมสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า (1) บทบาทหลักของแม่ คือ นอกจากจะเป็นหลักในการอบรมเลี้ยงดูลูกแล้ว ยังเป็นหลักในการนำสมาชิกในครอบครัวเข้าวัดทำกิจกรรมทางศาสนา เป็นหลักในการส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ในขณะที่บทบาทหลักของพ่อ ก็คือการส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวร่วมกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (2) สัมพันธภาพของสมาชิกในครอบครัวระหว่างพ่อ แม่ และลูก เป็นความสำคัญของความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว ผลการวิจัยครั้งนี้ให้ข้อมูลสนับสนุน อาทิ การที่สมาชิกในครอบครัวรับประทานอาหารพร้อมกัน ไม่มีบรรยากาศของความรุนแรงในครอบครัว (Domestic violence) โดยเฉพาะพ่อไม่เคยใช้กำลังแก้ไขปัญหาใน

ครัวเรือน ไม่มีการใช้ถ้อยคำหยาบคาย ทูบตี คำทอถน ตลอดจนการไม่สุบบุหรี ไม่ดื่มเหล้า ของสมาชิกในครอบครัว

อภิญา เวชชัช (2546) ศึกษาทบทวนสภาวะการณ์ปัญหาปัจจุบันของครอบครัวไทย และข้อเสนอต่อนโยบายการพัฒนาสถาบันครอบครัว พบว่านโยบายการพัฒนาความมั่นคงเข้มแข็งของครอบครัวโดยรวม น่าจะได้รับการมุ่งเน้นในประเด็นเรื่องการประสานเครือข่ายองค์กร ชุมชน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาครอบครัว ได้ต่อไป หากแต่แนวนโยบายที่จัดได้ว่ายังคงมีความอ่อนแอ และต้องหนุนเสริมอย่างมาก คือ แนวนโยบายสำหรับครอบครัวคือย โอกาสและครอบครัวลักษณะพิเศษต่าง ๆ ซึ่งยังไม่ได้มีการขยายผล ให้น้ำหนักในการศึกษาวิจัย สร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนา และการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์อย่างจริงจัง ทั้ง ๆ ที่สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบที่ได้รับกลับ มีความรุนแรงหนักหน่วงกว่า

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของนโยบายครอบครัวไว้ที่การพัฒนาความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว การสร้างครอบครัวให้อบอุ่น ปลอดภัยจากความรุนแรง และทำให้ครอบครัวกลายเป็นแหล่งการเรียนรู้ชีวิตและสังคม เรียนรู้ความรักความเข้าใจระหว่างเพศ วัย สถานะความสัมพันธ์ มีความอบอุ่น และมีความรับผิดชอบต่อบทบาทและภารกิจของการเป็น “ครอบครัว” ฯลฯ โดยกำหนดเป็นแนวนโยบายด้านต่าง ๆ 7 ด้าน เพื่อเป็นข้อมูลมุ่งสู่การพัฒนาสถาบันครอบครัวอย่างยั่งยืน ได้แก่

- 1) นโยบายการเตรียมความพร้อมในการมีชีวิตครอบครัว เพื่อส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัวในระยะยาว
- 2) นโยบายการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งของครอบครัว
- 3) นโยบายการส่งเสริมการพัฒนาอาชีพและการมีรายได้
- 4) นโยบายการคุ้มครองและการจัดสวัสดิการครอบครัว
- 5) นโยบายการพัฒนาศักยภาพขององค์กร/หน่วยงานที่ทำงานด้านการพัฒนาครอบครัว
- 6) นโยบายการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาครอบครัว
- 7) นโยบายการพัฒนาครอบครัวที่เผชิญปัญหาเฉพาะพิเศษ

มีการนำเสนอ นโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ครอบครัวแม่(หรือพ่อ)ที่ต้องเลี้ยงลูก โดยลำพัง ซึ่งอยู่ภายใต้ นโยบายการพัฒนาครอบครัวที่เผชิญปัญหาเฉพาะพิเศษ ดังนี้

- 1) รัฐต้องสนับสนุนให้เกิดระบบสวัสดิการที่ออกแบบเฉพาะเพื่อรองรับกลุ่มครอบครัวแม่(หรือพ่อ)ที่ต้องเลี้ยงลูกโดยลำพัง ให้สามารถได้รับความช่วยเหลือในระยะสั้นและระยะยาว
- 2) รัฐต้องมีมาตรการในการเสริมพลังหรือความเข้มแข็งแก่ครอบครัวแม่(หรือพ่อ)คนเดียว ทั้งในด้านความรู้ การอบรมดูแลลูก การจัดการปัญหาทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อสนับสนุนให้เกิดการพึ่งตนเองในระยะยาว

3) รัฐต้องสนับสนุนการเพิ่มศักยภาพในเรื่องงานอาชีพและการมีรายได้ให้แก่หัวหน้าครอบครัวที่ต้องดูแลลูกโดยลำพัง

4) รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดการสวัสดิการเสริมที่จำเป็นให้แก่ครอบครัวแม่(หรือพ่อ)คนเดียว เพื่อหนุนเสริมให้สามารถกระทำบทบาทหน้าที่ในฐานะครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพ

(5) รัฐต้องส่งเสริมให้มีระบบฐานข้อมูลของครอบครัวแม่(หรือพ่อ)คนเดียว เพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจ

โดยมีแนวการปฏิบัติที่สำคัญ ดังนี้ การให้การสงเคราะห์เฉพาะหน้า การเสริมพลังหรือความเข้มแข็งแก่ครอบครัวแม่ (หรือพ่อ) คนเดียว การเพิ่มศักยภาพในเรื่องงานอาชีพและการมีรายได้ การจัดการเสริมที่จำเป็นให้แก่ครอบครัวแม่ (หรือพ่อ) คนเดียวโดยอาสาสมัครในชุมชนนั้น การจัดระบบข้อมูลที่เข้าถึงข้อเท็จจริงของปัญหาเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจ

ณัฐกานต์ จิตต์สงวน (2546) ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยด้านปฏิบัติเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง และพบว่า องค์ประกอบที่มีความสำคัญในการเสริมสร้างครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง คือ ปัจจัยด้านปฏิบัติ 6 ด้าน ได้แก่

- 1) การปฏิบัติ “หน้าที่ของครอบครัว เพื่อครอบครัว”
- 2) การปฏิบัติ “การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ครอบครัว”
- 3) การปฏิบัติ “การให้และแสดงความรักความผูกพันที่ดีต่อครอบครัว”
- 4) การปฏิบัติ “การแบ่งเวลาเพื่อครอบครัว และใช้เวลาเพื่อการทำกิจกรรมร่วมกัน”
- 5) การปฏิบัติที่ดีของสมาชิกในครอบครัว เมื่อครอบครัวต้องเผชิญปัญหาหรือวิกฤติการณ์และความเครียด

6) การปฏิบัติ “การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันภายในครอบครัว และต่อสังคมภายนอก”

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว (2548) เสนอผลการศึกษาโครงการจัดทำมาตรฐานการครอบครัวเข้มแข็ง ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการจัดสัมมนาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ และเอกชน ซึ่งมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งเป็นการพัฒนาต่อยอด สังเคราะห์ขึ้นจากดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2546) มาพิจารณาเปรียบเทียบ กับผลการวิจัยค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ รายงานโครงการในประเทศและนานาชาติ

ผลของโครงการสังเคราะห์ได้เป็นมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งในบริบทเชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทย 5 ด้าน คือ สัมพันธภาพ การพึ่งพาตนเอง ทุนทางสังคม การปรับตัวในภาวะยากลำบาก และการหลีกเลี่ยง / จัดการความเสี่ยง ประกอบด้วย มาตรฐาน 7 ข้อ มีตัวชี้วัด

ระดับประเทศ / จังหวัด จำนวน 23 ข้อ และตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็งระดับครอบครัว 37 ข้อ ซึ่งจะนำไปใช้ประเมินเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวได้ด้วยตนเอง มาตรฐาน 7 ข้อ มีรายละเอียดดังนี้ **มาตรฐานที่ 1 สัมพันธภาพ** : ครอบครัวที่สมาชิกมีความมุ่งมั่นในการสร้างและคงความเป็นครอบครัวร่วมกัน มีความรัก ความผูกพันต่อกัน ซึ่งแสดงออกโดยการสื่อความหมาย ชกย่อง รั้งฟัง ทำกิจกรรมร่วมกัน เอาใจใส่ ดูแลทุกข์สุขกันและกัน อย่างสม่ำเสมอ **มาตรฐานที่ 2 ด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ** : ครอบครัวสามารถบริหารจัดการรายรับ รายจ่าย ให้เกิดความมั่นคงในความเป็นอยู่และอาชีพ **มาตรฐานที่ 3 ด้านการพึ่งพาตนเองทางสุขภาพ** : ครอบครัวสามารถส่งเสริม และดูแลสุขภาพของสมาชิกได้ **มาตรฐานที่ 4 ด้านการพึ่งพาตนเองทางข้อมูล ข่าวสาร และในโอกาสเรียนรู้อะไรและพัฒนา** : ครอบครัวสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและมีโอกาสเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวได้ **มาตรฐานที่ 5 ด้านทุนทางสังคม** หมายถึง ครอบครัวมีความไว้วางใจ รู้สึกปลอดภัยและภาคภูมิใจที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน / สังคม **มาตรฐานที่ 6 ด้านการปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก** : ครอบครัวมีการติดตาม รู้เท่าทันสถานการณ์ สามารถปรับตัวได้อย่างสร้างสรรค์ และฟื้นตัวได้เมื่อเผชิญกับภาวะยากลำบาก และ **มาตรฐานที่ 7 ด้านการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง** : ครอบครัวสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหา ทำให้ไม่ต้องเกิดปัญหา หรือตกอยู่ในภาวะเสี่ยง สำหรับข้อเสนอแนะจากผลของโครงการจัดทำมาตรฐานการครอบครัวเข้มแข็งนั้น มาตรฐานที่ได้จะไปใช้ต้องมี “การกำหนดมาตรฐาน กำกับดูแล และติดตาม ประเมินผล การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายและมาตรการที่กำหนด” ต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเข้มแข็งที่มีการศึกษาไว้ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าใช้การวิจัยเชิงสำรวจ และการวิจัยเชิงเอกสาร เพื่อศึกษาคุณลักษณะของครอบครัวเข้มแข็ง จากงานของ ฐิติกัลยา หวังเจริญ(2543) เป็นการศึกษาที่อิงบนฐานแนวคิดครอบครัวที่พึงประสงค์ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ(สกส.) พบว่าครอบครัวเข้มแข็งนั้นเกี่ยวข้องกับปัจจัย คือ 1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และ 2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนของสมาชิกในครอบครัว(Social Functioning) ซึ่งต่อมา ณีภูษฎกานต์ จิตต์สงวน(2546) ได้ศึกษาปัจจัยด้านการปฏิบัติเพื่อการเสริมสร้างครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง มี 6 ด้านดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาของ กระษี ชลวิทย์(2543) เรื่องครอบครัวที่มีคุณภาพในทัศนะของพนักงาน ธนาคารทหารไทย ในเขตกรุงเทพมหานคร ต่อเนื่องมายังงานวิจัยโดยสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล(2548) ที่ได้มีการกำหนดเป็นมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง เพื่อให้ครอบครัวเข้มแข็งที่เป็นนโยบายการพัฒนาครอบครัว ได้มีการดำเนินการด้วยข้อตกลงที่เป็นที่เข้าใจร่วมกัน ดังนั้นในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงจะได้นำแนวคิดมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง 7 มาตรฐานมาเป็นแนวคิดเบื้องต้นในการศึกษาวิจัย เนื่องจากมีฐานรากการพัฒนาส่วนหนึ่งที่สำคัญจากงานวิจัยครอบครัวอยู่ดีมีสุข ซึ่งเก็บข้อมูลภายใต้ บริบทของ

สังคมไทย และสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักด้านการพัฒนาครอบครัว ได้กำหนดเป็นมาตรฐานกลางของประเทศในการดำเนินศูนย์นโยบายครอบครัวเข้มแข็งของประเทศไทย นอกจากนี้ งานวิจัยเชิงเอกสารของ อภิญญา เวชยชัย(2546) ที่มีข้อเสนอเชิงนโยบาย และแนวปฏิบัติสู่การเป็นครอบครัวเข้มแข็ง ได้มีการกล่าวถึงครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวเป็นการเฉพาะ ซึ่งจากการค้นคว้า งานวิจัยต่าง ๆ ดังกล่าวผู้ศึกษาจะได้นำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานสู่การต่อยอดในการวิจัยครั้งนี้ โดยมุ่งสู่แนวทางการส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวต่อไป

5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง และความต้องการทางการศึกษาของผู้ใหญ่

5.2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง

นิตยา ไสงาม (2543) ศึกษาสภาพความเป็นจริงและความคาดหวังเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองตามความคิดเห็นของผู้ปกครองเด็กอนุบาล ในจังหวัดศรีสะเกษ จุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นตามสภาพความเป็นจริง และความคิดเห็นตามความคาดหวังของผู้ปกครองเด็กอนุบาลในจังหวัดศรีสะเกษ ที่มีต่อการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง และลักษณะการจัดการศึกษาที่ผู้ปกครองเด็กอนุบาล ในจังหวัดศรีสะเกษ ที่พึงประสงค์

ผลการศึกษาปรากฏว่าผู้ปกครองเด็กอนุบาลมีความคิดเห็นต่อการจัดการศึกษาตามความคาดหวังสูงกว่าความคิดเห็นตามสภาพความเป็นจริง ความคิดเห็นตามสภาพความเป็นจริงต่อการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 เมื่อจำแนกตามเชื้อชาติ แต่เมื่อจำแนกตาม เพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองกับเด็ก และระดับชั้นเรียนของเด็ก ไม่พบความแตกต่าง ความคิดเห็นตามความคาดหวังต่อการจัดการศึกษาสำหรับผู้ปกครองเมื่อจำแนกตาม อาชีพ ระดับการศึกษา และเชื้อชาติ พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 แต่เมื่อจำแนกตามเพศ อายุ ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองกับเด็ก และระดับชั้นเรียนของเด็ก ไม่พบความแตกต่าง ความคิดเห็นของผู้ปกครองเด็กอนุบาลตามสภาพความเป็นจริง มีความสัมพันธ์กันทางบวกกับความคิดเห็นตามความคาดหวังในระดับต่ำ ($r = 0.392$) ส่วนลักษณะการจัดการศึกษาที่ผู้ปกครองต้องการ ดังนี้

- 1) การจัดอบรม ผู้ปกครองต้องการให้จัดในวันเสาร์ โดยใช้เวลาครึ่งวัน ในหัวข้อเรื่องการสร้างวินัยให้กับเด็ก
- 2) การจัดประชุม ผู้ปกครองต้องการให้จัดในวันเสาร์ โดยใช้เวลาครึ่งวัน ในรูปแบบการประชุมและลงมือปฏิบัติ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครูและโรงเรียนเกี่ยวกับเด็ก
- 3) การให้คำปรึกษา ผู้ปกครองต้องการขอรับคำปรึกษาที่โรงเรียน โดยมีเหตุผลคือ เพื่อให้เข้าใจและสามารถนำไปใช้ได้

- 4) การจัดห้องสมุดสำหรับผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องการห้องสมุดรวม เพื่อที่จะใช้ทำกิจกรรมเสริมความรู้ระหว่างผู้ปกครองกับเด็ก
- 5) ลักษณะสื่อสิ่งพิมพ์ ผู้ปกครองต้องการคู่มือผู้ปกครองทุกเดือน เกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนของทางโรงเรียน
- 6) การบริการทางโทรศัพท์ ผู้ปกครองต้องการรับทราบเกี่ยวกับข่าวคราวบุตรหลานและควรติดต่อได้โดยไม่เจาะจงเวลา
- 7) การเยี่ยมบ้าน ผู้ปกครองต้องการให้ครูประจำชั้น ไปเยี่ยมบ้านได้ทั้งวัน ในวันเสาร์ เพื่อต้องการทราบถึงพฤติกรรมของเด็กที่โรงเรียน
- 8) การเยี่ยมโรงเรียน ผู้ปกครองต้องการเยี่ยมชมขณะครูทำกิจกรรมร่วมกันกับเด็กของแต่ละวัน
- 9) การมีส่วนร่วมกิจกรรมของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องการมีส่วนร่วมในการดูแลเด็กขณะทำกิจกรรม โดยเข้าร่วมทุกครั้งที่ต้องการ
- 10) การมีส่วนร่วมทางการบริหาร ผู้ปกครองต้องการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมวันพิเศษต่าง ๆ โดยจะมาร่วมได้ในบางครั้ง

นรเศรษฐ์ ศรีแก้วกุล (2545) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาโปรแกรมการให้ความรู้ผู้ปกครอง เรื่อง การป้องกันปัญหาสุขภาพจิตในเด็ก มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโปรแกรมการให้ความรู้ผู้ปกครอง เรื่องการป้องกันสุขภาพจิตในเด็กกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ปกครองเด็กปฐมวัย หมู่บ้านคูณ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 25 คน ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

- 1) หลังการทดลองใช้โปรแกรม ผู้ปกครองมีคะแนนความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพจิต สูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมและสูงกว่าเกณฑ์การประเมิน โปรแกรมคือ 75% อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
- 2) หลังการทดลองใช้โปรแกรม ผู้ปกครองมีคะแนนความคิดเห็นเกี่ยวกับการดูแลลูกให้พ้นภัยสุขภาพจิตสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมโปรแกรมและสูงกว่าเกณฑ์การประเมิน โปรแกรม คือ 80% อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01
- 3) ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีความคิดเห็นจากการเข้าร่วม โปรแกรมในด้านความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรม การชมเรื่องราวจากซีดี-รอมและวีดิทัศน์ ความเหมาะสมของคู่มือผู้ปกครองซีดี-รอม และวีดิทัศน์ สถานที่ในการจัด และด้านความรู้ที่ได้รับและการนำไปใช้ในระดั้มาก
- 4) โปรแกรมที่สมบูรณ์ประกอบด้วย หลักการ วัตถุประสงค์ ลักษณะของ โปรแกรม เนื้อหา คุณสมบัติผู้เข้าร่วม โปรแกรม เอกสารและสื่อประกอบการใช้ การดำเนินการจัดกิจกรรมและการประเมินผลโปรแกรม

จริยาพร ไบหาญ (2546) ศึกษาเรื่องการส่งเสริมความรู้ผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการจัดกิจกรรมตามแนวคิดของเออร์บาช วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อส่งเสริมความรู้ผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยการจัดกิจกรรมตามแนวคิดของเออร์บาช กลุ่มตัวอย่างคือผู้ปกครองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนมหาภาพระจาดทองอุปลักษ์ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 25 คน ผลการวิจัยพบว่า

- 1) ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
- 2) ค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้ของผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์การประเมิน คือ 75%
- (3) ค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติของผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05
- (4) ค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติของผู้ปกครองเกี่ยวกับการคบเพื่อนต่างเพศของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หลังการทดลองสูงกว่าเกณฑ์การประเมิน คือ 80%
- (5) ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ตามแนวคิดของ เออร์บาช
- (6) ผู้ปกครองส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมด้านการชมเรื่องราวจาก วิดีทัศน์ ด้านความเหมาะสมของกลุ่มผู้ปกครอง ด้านสถานที่ในการจัด ด้านความรู้ที่ได้รับ และด้านการนำไปใช้ในระดั้มาก

ญาดา ธงธรรมรัตน์ (2549) ศึกษาเรื่อง ผลของโปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมพื้นฐานเด็กปฐมวัยออทิสติก การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อ

- 1) สร้างโปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมพื้นฐานเด็กปฐมวัยออทิสติก
- 2) ศึกษาผลการใช้โปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองด้านความรู้ ทักษะและความพึงพอใจของผู้ปกครองในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมพื้นฐานเด็กปฐมวัยออทิสติก

ผลการศึกษาพบว่าความรู้และทักษะของผู้ปกครองเด็กปฐมวัยหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองและแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และที่ระดับ .01 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ปกครองมีความพึงพอใจต่อ โปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้ปกครองในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมพื้นฐานเด็กปฐมวัยออทิสติกในระดับมาก

5.2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความต้องการทางการศึกษาของผู้ใหญ่

วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ และคณะฯ (2531) รายงานวิจัย เรื่อง บทบาทสตรีแม่บ้านที่สมาชิกครอบครัวย้ายถิ่นไปทำงานตะวันออกกลาง: กรณีศึกษานบ้านคอนปอแดง ตำบลโคกสำราญ อำเภอบาง

บ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อ 1) ศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมของสตรีแม่บ้านขณะที่พ่อบ้านหรือบุตรไปทำงานคะวันออกกลาง 2) ศึกษาลักษณะการย้ายถิ่นของสมาชิกครอบครัว 3) ศึกษาผลกระทบของการย้ายถิ่นที่มีต่อบทบาทและหน้าที่ของสตรีแม่บ้าน และ 4) ศึกษาปัญหาและความต้องการของสตรีแม่บ้านที่สมาชิกครอบครัวย้ายถิ่น เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 76 ราย จาก 73 ครัวเรือน

ผลการศึกษาด้านปัญหาและความต้องการของสตรีแม่บ้าน กรณีที่สามีไปทำงานคะวันออกกลาง พบว่าสตรีแม่บ้านบางรายประสบปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะที่สามีไปใหม่ ๆ ยังไม่ส่งเงินมาให้หรือบางรายส่งเงินมาให้ไม่สม่ำเสมอ นอกจากนี้สตรีแม่บ้านต้องรับภาระ กิจกรรมในครัวเรือนมากกว่าก่อนสามีจะไป จึงเกิดความเครียดและมีความกังวลใจเรื่องเงินกู้และความห่วงใยของสามีในต่างถิ่น

ความต้องการที่สำคัญของสตรีแม่บ้านที่สามีไปนั้น คือ ต้องการเพื่อน ต้องการคำปรึกษา แนะนำในด้านต่าง ๆ เป็นการรวมกลุ่ม การฝึกอบรมแนวทางประกอบอาชีพเสริม และต้องการให้มีบริการด้านสุขภาพอนามัย กรณีบุตรชายไปทำงานคะวันออกกลางนั้น สตรีแม่บ้านประสบปัญหาต่าง ๆ น้อยกว่ากรณีที่พ่อบ้านไปทำงานคะวันออกกลาง เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ พบว่า บุตรชายคนที่เป็นคะวันออกกลางบางรายส่งเงินมาไม่ตรงกำหนด บางรายส่งเงินมาให้เล็กน้อย ทำให้ไม่พอใช้หนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสุขภาพจิต เช่น มีความวิตกกังวลว่าบุตรชายจะทำงานหนักหากเจ็บป่วย จะไม่มีผู้ดูแล สำหรับความต้องการของสตรีแม่บ้านนั้น เขาต้องการจะได้รับความรู้ด้านการเกษตรทั่ว ๆ ไป และด้านการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทั้งนี้ เพื่อต้องการเพิ่มปริมาณและคุณภาพของการผลิตและต้องการเพิ่มรายได้ในครอบครัวเป็นประการสำคัญ

บวร พุทธวงนะ (2536) ศึกษาความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีในจังหวัดสมุทรสาคร เป็นการศึกษาและเปรียบเทียบความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนของสตรีในจังหวัดสมุทรสาคร ในสามด้าน ได้แก่ ด้านความรู้พื้นฐาน ด้านข่าวสารข้อมูลและด้านการเพิ่มพูนทักษะและวิชาชีพ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของสตรีในจังหวัดสมุทรสาคร กลุ่มตัวอย่าง คือ สตรีในจังหวัดสมุทรสาคร จำนวน 170 คน ผลการศึกษาค้นคว้า สรุปได้ว่าสตรีมีความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนโดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 2.09-2.19 เรียงตามลำดับ คือ ด้านข่าวสารข้อมูล ด้านการเพิ่มพูนความรู้และทักษะวิชาชีพ และด้านความรู้พื้นฐาน ส่วนความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเกี่ยวกับอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มพูนรายได้มีความต้องการมากที่สุด รองลงมาคือการจัดตกแต่งและดูแลสภาพแวดล้อมในบ้านเรือนให้สะอาด ถูกสุขลักษณะและการนำบุตรหลานไปตรวจรักษาสุขภาพอนามัยโดยวิธีไสยศาสตร์ต้องการน้อยที่สุด

สมศักดิ์ แก้วคำ (2547) ศึกษาความต้องการและแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย สำหรับนักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชาย เป็นหญิง การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความต้องการการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนในด้านผู้สอน กิจกรรมการเรียนการสอน เนื้อหา อุปกรณ์การสอน สภาพแวดล้อม และการประเมินผลของนักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชาย เป็นหญิง 2) เพื่อศึกษาความต้องการทางการศึกษาตามอัธยาศัยในด้านบุคคล และสื่อของนักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง 3) เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยของนักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง จำนวน 69 คน จากคาลิปโซ กรุงเทพมหานคร จำนวน 18 คน ฟรีแมน แคนซอร์ริ่น่า กรุงเทพมหานคร จำนวน 15 คน อัลคาซาพัทยา จังหวัดชลบุรี จำนวน 36 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ผลของการวิจัยพบว่า

1) ความต้องการการศึกษานอกระบบ โรงเรียนของนักเดินคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง ในด้านผู้สอนพบว่ามีความเหมาะสม ด้านเนื้อหาพบว่านักแสดงมีความต้องการจะเรียนรู้เรื่องเทคนิคการแต่งหน้า จำนวน 69 คน ภาษาต่างประเทศ คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาเยอรมัน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาเกาหลี ภาษาจีน จำนวน 54 คน การดูแลรักษารูปร่างหน้าตา จำนวน 54 คน การออกแบบและตัดเย็บเครื่องแต่งกาย จำนวน 39 คน การออกแบบและประดิษฐ์เครื่องสวมศีรษะ จำนวน 14 คน ศิลปะการป้องกันตัว จำนวน 14 คน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนพบว่าต้องการให้สถาบันตั้งเป็นผู้ประสานกับผู้เชี่ยวชาญหรือองค์กรต่าง ๆ มาจัด จำนวน 54 คน คูงานนอกสถานที่ จำนวน 52 คน มีการสนับสนุนงบประมาณให้ไปเรียนกับองค์กรต่าง ๆ ที่จัดตามความสนใจจำนวน 9 คน ด้านอุปกรณ์การสอนพบว่ามีความเหมาะสม ด้านสภาพแวดล้อมพบว่า นักแสดงคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิงทั้งหมดในฟรีแมน แคนซอร์ริ่น่า มีความต้องการให้ปรับปรุงสภาพห้องซ้อม ห้องแต่งตัว ให้มีขนาดใหญ่เหมาะสมกับจำนวนนักแสดง ในคาลิปโซต้องการให้มีการจัดห้องซ้อมการแสดง จำนวน 7 คน จากจำนวนนักแสดงทั้งหมด 18 คน นอกจากนี้ นักแสดงคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิงทุกคนในคาลิปโซและฟรีแมน แคนซอร์ริ่น่ามีความต้องการให้จัดมุมพักผ่อนซึ่งอาจเป็นมุมหนังสือ นักแสดงคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิงทุกคนในฟรีแมนมีความต้องการลิฟท์ในการขึ้นลงห้องซ้อม นักแสดงคาบาริ่ต์ในคาลิปโซมีความต้องการให้แก้ปัญหาเรื่องการระบายอากาศด้วยการปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในด้านอาคารสถานที่ จำนวน 15 คน ด้านประเมินผลพบว่ามีความเหมาะสม

2) ความต้องการทางการศึกษาตามอัธยาศัยในด้านบุคคล และสื่อ พบว่านักแสดงคาบาริ่ต์ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศจากชายเป็นหญิง มีความต้องการด้านบุคคลเหมาะสม

ด้านสื่อพบว่ามีความต้องการให้รับนิเทศสารที่เกี่ยวข้องกับความเคลื่อนไหวด้านบันเทิงที่เกี่ยวข้องกับการแสดงคาบาเร่ต์ จำนวน 69 คน และต้องการให้จัดวีดิทัศน์เกี่ยวกับการแสดงคาบาเร่ต์ จำนวน 54 คน

3) แนวทางการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ใน การศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจจัดโดยจัดประสานให้องค์กรต่าง ๆ หรือผู้เชี่ยวชาญมาร่วมจัดตาม ความสนใจของนักแสดง โดยเสียค่าใช้จ่ายในราคาถูก สนับสนุนงบประมาณให้นักแสดงไปเรียน ตามองค์กรต่าง ๆ ที่จัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนตามความสนใจของนักแสดง พานักแสดงไปดู งานนอกสถานที่ แนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยอาจจัดโดยมีการจัดมุมหนังสือ ซึ่งอาจจะ เป็นมุมพักผ่อน จัดห้องสำหรับดูวีดิทัศน์ เพิ่มจำนวนวีดิทัศน์ จัดให้มีฝ่ายสรรหาและยืมคืนนิเทศสาร วีดิทัศน์ มีการจัดป้ายนิเทศในการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง

อังคณา ยอดสร้อย (2547) ศึกษาเรื่อง ความต้องการการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและ แนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนของแรงงานสตรีใน โรงงานอุตสาหกรรม เขต พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาความต้องการการศึกษานอก ระบบ โรงเรียนของแรงงานสตรี เกี่ยวกับวิธีการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียน และ เนื้อหาการศึกษานอกระบบ โรงเรียน (2) เพื่อเปรียบเทียบความต้องการการศึกษาของแรงงานสตรี จำแนกตามอายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส ขนาด โรงงานอุตสาหกรรม และประเภท อุตสาหกรรม (3) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียน ตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ แรงงานสตรี จำนวน 810 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1) ความต้องการการศึกษานอกระบบ โรงเรียนของแรงงานสตรีเกี่ยวกับวิธีการจัด กิจกรรมโดยภาพรวม มีความต้องการ ในระดับปานกลาง สำหรับความต้องการด้านเนื้อหาการศึกษา โดยภาพรวมแรงงานสตรีมีความต้องการในระดับปานกลาง

2) การเปรียบเทียบความต้องการการนอกระบบ โรงเรียนของแรงงานสตรี จำแนกตาม อายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพสมรส ขนาด โรงงานอุตสาหกรรม และประเภทอุตสาหกรรม ความต้องการเนื้อหาการศึกษาโดยภาพรวมแรงงานสตรีมีความต้องการ ไม่แตกต่างกัน ส่วนวิธีการ จัดการศึกษาแรงงานสตรีที่มีสถานภาพสมรสขนาด โรงงาน ประเภทอุตสาหกรรมที่ต่างกัน มีความ ต้องการที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

3) แนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ โรงเรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 จำแนกออกเป็น 9 ข้อ คือ 1) นโยบายการจัดการศึกษา 2) หน่วยงานที่จัด 3) การ มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ โรงงาน 4) รูปแบบและเนื้อหาการศึกษา 5) วัตถุประสงค์การจัด การศึกษา 6) การมีส่วนร่วมของแรงงานสตรี 7) ประโยชน์ที่ได้ 8) ปัญหา 9) สถานที่ใช้จัด

จากงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาสำหรับผู้ปกครอง และความต้องการทางการศึกษา สำหรับผู้ใหญ่ ทำให้ทราบว่าผู้ใหญ่ที่มากด้วยประสบการณ์ และความรับผิดชอบในหน้าที่ต่าง ๆ ทางสังคมก็ยังคงต้องการการศึกษา เพื่อช่วยในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังกล่าวให้เป็นไปด้วยดี หรือ เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ งานวิจัยหลายชิ้นงานสะท้อนความต้องการทางการศึกษาเพื่อการ พัฒนาอาชีพ และเพิ่มรายได้(วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ และคณะ, 2531; บวร พุทธวจนะ, 2536) ในขณะที่การศึกษาสำหรับบางกลุ่มคนในสังคม เช่น นักเดินคาบาเร่ต์ เป็นต้น จากงานวิจัยของ สมศักดิ์ แก้วคำ (2547) ก็พบว่า การจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน จำเป็นต้องมีแนวทางเฉพาะ ซึ่งรวมถึงงานของ อังคณา ยอดสร้อย(2547) ที่ศึกษาแนวทางการจัด การศึกษาเฉพาะสำหรับกลุ่มแรงงานสตรีในโรงงานอุตสาหกรรม โดยอังคณากล่าวถึงแนวทาง ดังกล่าวที่ครอบคลุม ด้าน นโยบาย หน่วยงานที่จัด การมีส่วนร่วม รูปแบบและเนื้อหา วัตถุประสงค์ ปัญหา ประโยชน์ที่จะได้ ตลอดจนสถานที่ใช้จัด ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็ได้ค้นหา แนวทางการส่งเสริมการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียว ซึ่งการเป็นพ่อหรือแม่คนเดียวเป็น หัวหน้าครอบครัว ที่มีสถานภาพโสดแต่มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูก และการทำหน้าที่เสริมสร้าง ความเข้มแข็งของครอบครัวในการหน้าที่ของครอบครัวต่อสังคม จึงมีความน่าสนใจว่าพัฒนา ศักยภาพของพ่อหรือแม่คนเดียวด้วยการส่งเสริมการศึกษาให้ตรงตามความต้องการกับกลุ่มผู้เรียน ควรเป็นแนวทางเป็นอย่างไร ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะได้ใช้ข้อมูลจากการค้นคว้างานวิจัยในส่วนนี้ ประกอบเป็นฐานในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือคนเดียว

5.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมารดานอกสมรส

สุธิดา ฉายาลักษณ์ (2531) ศึกษาสาเหตุและปัญหาของการเป็นมารดาวัยรุ่น: ศึกษา เฉพาะกรณีผู้ป่วยสุติกรรม โรงพยาบาลราชวิถี ระหว่างเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน 2531 กลุ่ม ตัวอย่างคือ ผู้ป่วยสุติกรรมที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 136 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ สัมภาษณ์ตามแบบสอบถามและจากกรณีศึกษา พบว่า มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 17-19 ปี มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด อพยพเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อหางานทำ สภาพ ทางเศรษฐกิจของมารดาวัยรุ่นและสามีมีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มารดาวัยรุ่นส่วนหนึ่งถูกฝ่ายชายทอดทิ้งตกอยู่ในสภาพมารดานอกสมรส

ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเป็นมารดาวัยรุ่นจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ ปัจจัยทางด้าน ครอบครัวเดิม ปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางด้านความรู้ ทักษะ และค่านิยมในเรื่อง เพศ และปัจจัยทางด้านกลุ่มเพื่อน ดังนี้คือ

ปัจจัยทางด้านครอบครัวเดิม มารดาวัยรุ่นเกือบทั้งหมดมาจากครอบครัวที่มีระดับเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ครอบครัวขนาดใหญ่ มีรายได้น้อย ครึ่งหนึ่งของมารดาวัยรุ่นมาจากครอบครัวที่บิดามารดามีความสัมพันธ์ที่ไม่ดีต่อกัน ส่วนที่เหลือมาจากครอบครัวแตกแยก และมีผู้ปกครองเพียงคนเดียว

ปัจจัยทางด้านลักษณะส่วนบุคคล พบว่า มารดาวัยรุ่นเกือบทั้งหมดไม่เคยมีเป้าหมายในชีวิต โดยเฉพาะด้านการได้รับความสำเร็จทางการศึกษาในระดับสูง มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่มักใช้เวลาว่างในการออกเที่ยวนอกบ้าน

ปัจจัยทางด้านความรู้ ทักษะ และค่านิยมในเรื่องเพศ ปรากฏว่ามารดาหรือผู้ปกครองหลายคนไม่ให้ความสนใจ และไม่เคยถ่ายทอดให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง จึงทำให้มารดาวัยรุ่นไม่มีความรู้ ความเข้าใจ ไม่ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายของตนเอง ไม่ทราบสาเหตุของการตั้งครรภ์และวิธีการคุมกำเนิดที่ถูกต้อง ขาดแนวทางที่ดีในการเลือกคู่อุปการ และขาดการปลูกฝังหรืออบรมให้ตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นยังมีทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อในเรื่องการอยู่ร่วมกันว่าไม่จำเป็นต้องมีพิธีแต่งงานและจดทะเบียนสมรส การยอมรับเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานและการทำแท้งว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา และการมีความเชื่อว่ามีเพศสัมพันธ์น้อยครั้งจะไม่ตั้งครรภ์

ปัจจัยทางด้านกลุ่มเพื่อน และการได้รับข่าวสารในเรื่องเพศ ปรากฏว่ากลุ่มเพื่อนของมารดาวัยรุ่นมักเป็นผู้ที่มีสามีหรือครอบครัวแล้ว และเพื่อนสนิทส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการมีสามีของมารดาวัยรุ่นในครั้งนี้ นอกจากนี้ การที่มารดาวัยรุ่นส่วนใหญ่ได้รับข่าวสารในเรื่องเพศจากสื่อมวลชน เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ และสิ่งพิมพ์ ซึ่งมีส่วนผลักดันให้มีเพศสัมพันธ์ในขณะที่อายุยังน้อย และขาดวุฒิภาวะที่เหมาะสม

ส่วนของปัญหาและวิธีการในการแก้ไขปัญหาของมารดาวัยรุ่น สรุปได้ดังนี้

1) ปัญหาครอบครัว

มารดาวัยรุ่นที่ประสบปัญหาการเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากบิดามารดาไม่ยอมรับและตัดขาด ไม่ให้ความช่วยเหลือ มารดาวัยรุ่นกลุ่มหนึ่งใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการไม่ต้องการบุตร สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมารดาวัยรุ่นและสามีนั้นพบว่า ส่วนใหญ่จะยังใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน แต่ความสัมพันธ์ไม่ดี มีการขัดแย้งและการทุบตีกัน นอกจากนี้มารดาวัยรุ่นอีกส่วนหนึ่งตกอยู่ในภาวะการเป็นมารดานอกสมรส เนื่องจากสามีทอดทิ้ง ปฏิเสธความรับผิดชอบ

2) ปัญหาเศรษฐกิจ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย และอีกส่วนหนึ่งไม่มีรายได้ ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น และหลายรายไม่ได้รับความช่วยเหลือจากใคร เมื่อรายได้ไม่เพียงพอ มารดาวัยรุ่นมักใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการกู้ยืมจากผู้อื่น หรือเบิกเงินล่วงหน้าจากนายจ้าง ทำให้ส่วนใหญ่อยู่ในภาวะมีหนี้สิน

3) ปัญหาอารมณ์และจิตใจ มารดาวัยรุ่นมีความวิตกกังวลในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวกับครอบครัว การเลี้ยงดูบุตร และสภาพทางเศรษฐกิจ

กมลวรรณ เปรมวิชัย. (2541) ศึกษาเรื่องบริการในสถาบันสำหรับสตรีที่เป็นมารดา นอกสมรส เป็นการวิจัยเชิงสำรวจประชากร 51 ราย ใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนาในรูปจำนวน ร้อยละ และค่าเฉลี่ย ผลการศึกษาพบว่า มารดานอกสมรสส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 15-20 ปี การตั้งครรภ์เกิดจากความผิดพลาดของการคุมกำเนิดเป็นส่วนมาก การจัดบริการสำหรับมารดานอกสมรสของหน่วยงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นด้านที่พักอาศัย และการดูแลสุขภาพอนามัยระหว่างตั้งครรภ์ ถึงแม้ว่าบริการเหล่านี้จะช่วยแก้ไขและบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสม แต่มารดานอกสมรสยังต้องการบริการที่จะช่วยแก้ไขปัญหาในระยะยาว ได้แก่ การฝึกอาชีพ การจัดหางาน การให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจและอุปกรณ์ต่าง ๆ ตามความเหมาะสม การให้ความรู้ด้านสิทธิตามกฎหมายของมารดานอกสมรสและบุตรนอกสมรส การจัดหาสถานรับเลี้ยงเด็ก ตลอดจนการเตรียมความพร้อมก่อนกลับสู่สังคม เพราะบริการเหล่านี้จะช่วยสนับสนุนให้มารดานอกสมรสสามารถส่ออกจากระบบการให้บริการได้อย่างมีจุดหมาย สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข มีรายได้จากการทำงาน มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง และสามารถเลี้ยงตนเองและบุตรได้

สุพัตรา ไบสมุท (2541) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้แนวคิดการสนับสนุนทางสังคม ต่อการให้บริการสำหรับมารดานอกสมรส ศึกษาเฉพาะกรณีสหทัยมูลนิธิ ศึกษากลุ่มตัวอย่าง 10 ราย วิธีการศึกษาจากแบบประวัติเบื้องต้นและผู้มารับบริการ การสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับนักสังคมสงเคราะห์และมารดานอกสมรส จากการศึกษาพบว่าสาเหตุหลักของการเป็นมารดานอกสมรสที่ทำการศึกษา นั้นเกิดจากสภาพครอบครัวแตกแยก บิดามารดาแยกทางกันจนเกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อตัวมารดานอกสมรส เกิดจากมารดานอกสมรสเองที่ขาดวุฒิภาวะ เกิดจากฝ่ายชายที่ขาดวุฒิภาวะ ไม่ตระหนักถึงภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ เกิดจากการถูกล่วงละเมิดทางเพศ มารดานอกสมรสต่างก็มีปัญหาทางจิตใจ มีความเครียด มีความไม่สบายใจ มีปัญหาต่าง ๆ แต่มารดานอกสมรสส่วนใหญ่ 9 ราย มีความต้องการและเต็มใจในการเลี้ยงดูบุตรต่อไป ส่วนอีก 1 รายนั้นไม่พร้อมจะดูแลบุตร

ภาสนันท์ อัสวรัญย์. (2547). การศึกษาเรื่อง การตัดสินใจดำรงครรภ์และการปรับตัวของมารดานอกสมรสในเขตกรุงเทพมหานคร. วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้มารดานอกสมรสตัดสินใจที่จะมีบุตร เพื่อสร้างความเข้าใจในโลกของมารดานอกสมรสในมุมมองของมารดานอกสมรส อีกทั้งเป็นการโต้แย้งภาพตายตัว(Stereotypes)ของสังคมที่มีความเชื่อว่ามารดานอกสมรสเป็นผู้หญิงไม่ดี ผู้หญิงใจง่ายหรือท้องก่อนแต่ง ซึ่งกระบวนการดังกล่าวถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่สังคมสร้างความเป็นอื่นให้กับมารดานอกสมรส รวมทั้งพิจารณาถึงกระบวนการปรับตัวและรับมือกับสภาพสังคม วัฒนธรรมที่มีค่านิยมทาเพศแฝงอยู่จากการรับรู้

และการให้ความหมายของมารदानอกสมรส กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ คือ มารदानอกสมรสที่ตั้งครรภ์ตั้งแต่ 5 เดือนขึ้นไป และมารदानอกสมรสที่คลอดบุตรแล้วและพักที่บ้านพักฉุกเฉินคอนเมือง และบ้านพักเด็กและครอบครัว ราชเทวี กรุงเทพฯ

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งครรภ์ของมารदानอกสมรส คือ ความผูกพันระหว่างมารดากับลูกในครรภ์ ศีลธรรม และความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัว ส่วนปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพล คือ สถานะทางเศรษฐกิจและการได้รับบริการสังคม ในประเด็นการปรับตัวได้นำแนวคิดของ Heyns มาวิเคราะห์กับกรณีมารदानอกสมรส พบว่า ประสบการณ์ชีวิตของมารदानอกสมรสได้ก่อให้เกิดความเครียดและความคับข้องใจ หากบรรลุเป้าหมายจะนำสู่ความรู้สึกพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ เคารพตนเองและนับถือตนเอง มีจิตใจเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถปรับตัวสู่บทบาทความเป็นแม่ได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย นอกจากนี้มารदानอกสมรสยังเริ่มเปิดใจยอมรับตนเอง และยอมรับครอบครัวมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมย่อยขึ้นในกลุ่มของมารदानอกสมรส การสร้างวัฒนธรรมย่อยจะช่วยให้มารदानอกสมรสมีทัศนคติเชิงบวกต่อตนเองและคนอื่นมากยิ่งขึ้น

จากงานวิจัยข้างต้น อันเกี่ยวเนื่องกับการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์และมารदानอกสมรส จะเห็นได้ว่าปัญหามารदानอกสมรสนั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้างสังคมใหญ่ ผลกระทบของการพัฒนาประเทศสู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาบันครอบครัว การอพยพย้ายถิ่นของชาวชนบท จากงานวิจัยในประเทศที่ศึกษาพบว่ามารदानอกสมรสส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด และอพยพเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อหางานทำ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ใช้บริการของสถาบันสวัสดิการสังคม ด้านปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งครรภ์ต่อไปของมารदानอกสมรสที่สอดคล้องกับปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนความต้องการบุตรของมารदानอกสมรส ได้แก่ ความผูกพันระหว่างแม่และลูกในครรภ์ ซึ่งเมื่อคลอดลูกแล้วก็เป็ความรักและรู้สึกเป็นเจ้าของ การมีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ส่วนสิ่งที่แตกต่าง คือ การได้รับบริการทางสังคมสงเคราะห์ ในระยะฝากครรภ์นับเป็นปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนความต้องการบุตร(อัจฉรา อักษรวิทย์, 2529) ในขณะที่การได้รับบริการสังคมเป็นปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งครรภ์ต่อของมารदानอกสมรส (ภาสนันท์ อิศวรภักย์, 2547) อย่างไรก็ตามมารदानอกสมรสก็ต้องการบริการที่ช่วยบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้า และบริการที่ช่วยแก้ปัญหาในระยะยาว เช่น การฝึกอาชีพ การจัดหางาน ความช่วยเหลือและอุปกรณ์ต่าง ๆ การให้ความรู้ การจัดหาสถานรับเลี้ยงเด็ก เป็นต้น (กมลวรรณ เปรมวิชัย, 2541) ซึ่งหากมารदानอกสมรสมีครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ที่ดีเป็นรากฐาน และสายใยความรักระหว่างมารदानอกสมรสกับลูกได้รับการพัฒนา โอกาสในการเลี้ยงดูลูกโดยไม่ทอดทิ้งจึงเป็นไปได้มาก แม้ว่าฝ่ายสามีจะละทิ้งไป แต่นอกจากบริการสังคมที่รองรับ

ปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว มารดานอกสมรสที่บางส่วนกลายมาเป็นแม่คนเดียวนั้นก็ต้องการการพัฒนาเรียนรู้เพื่อการจัดการปัญหา และพัฒนาตนเองต่อไปในอนาคต

5.3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว

เกศินี เกิดอนันต์ (2539) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการอบรมเลี้ยงดูเด็กของครอบครัวที่ผู้ปกครองคนเดียวในกรุงเทพมหานคร” กลุ่มตัวอย่างเป็นครอบครัวที่มีมารดาเป็นผู้ปกครองเพียงคนเดียว ใช้กรณีศึกษา 6 ครอบครัวโดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า หลังการหย่าร้างหรือสามีถึงแก่กรรม มารดาส่วนใหญ่พานบุตรชายกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมของตน โดยสมาชิกคนอื่นในครอบครัวเดิมที่อบอุ่นมีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูเด็กพร้อมกับมารดา และครอบครัวดังกล่าวญาติผู้ใหญ่ผู้ชายจะเป็นตัวแบบเพศชาย ทดแทนบิดา แต่มารดาที่มาจากครอบครัวเดิมที่แตกแยกได้แยกมาอยู่ตามลำพังกับลูก หรือกลับไปอยู่กับแม่แล้วอบรมเลี้ยงดูเด็กตามลำพัง หรืออบรมเลี้ยงดูเด็กร่วมกับพี่เลี้ยง ซึ่งครอบครัวดังกล่าวกลุ่มนี้เด็กจะขาดตัวแบบเพศชายในบ้านอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้เด็กมักมีความผูกพันมารดาสูง ขณะที่เด็กในครอบครัวขยายที่มีทั้งมารดาและญาติผู้ใหญ่ เด็กพัฒนาความผูกพันกับทั้งมารดาและบุคคลอื่น นอกจากนี้มารดาที่มีภาระรับผิดชอบครอบครัวด้วยตัวเองทั้งหมด มักเน้นการสอนให้บุตรของตนเข้าใจ และยอมรับสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวและฝึกให้เด็กประหยัด และช่วยตนเองให้เร็วที่สุด

ตรีสุข ชงไชย (2540) ศึกษาเรื่อง “ปัญหาความเครียดในครอบครัวและวิธีการจัดการกับปัญหาของวัยรุ่นที่อยู่ในครอบครัว ที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูเพียงคนเดียวและครอบครัวปกติ ศึกษาในนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในเขตกรุงเทพมหานคร” เป็นการวิจัยเชิงพรรณนาแบบตัดขวางชนิดการวิจัยเชิงสำรวจ ผลการวิจัยพบว่าวัยรุ่นในครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูเพียงคนเดียว มีปัญหาความเครียดภายในครอบครัวมากกว่าวัยรุ่นที่อยู่ในครอบครัวปกติที่มีพ่อและแม่ โดยความแตกต่างอยู่ที่ .01 ส่วนความแตกต่างในวิธีการจัดการกับปัญหาภายในครอบครัวของทั้งสองกลุ่มไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่พบว่ามีส่วนที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะการเลือกวิธีการจัดการกับปัญหา โดยกลุ่มวัยรุ่นที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูเพียงคนเดียวมักเลือกใช้วิธีการจัดการกับปัญหาโดยพึ่งพาคณะอื่น ๆ เช่น ครอบครัวเพื่อน หรือแหล่งช่วยเหลือทางสังคมอื่น ๆ น้อยกว่ากลุ่มวัยรุ่นในครอบครัวปกติ

พวงเพ็ญ ชูณหปราณ และคณะ (2543) ศึกษาเรื่อง “การปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร” วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในชุมชนเมือง และบรรยายสถานการณ์เกี่ยวกับการปรับตั้งดังกล่าว กลุ่มตัวอย่างเป็นสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพังในกรุงเทพมหานคร จำนวน 30 คน เป็นการสุ่มแบบเจาะจง เก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เทปบันทึกเสียง สมุดบันทึก วิเคราะห์เนื้อหา จัดกลุ่ม อธิบายความสัมพันธ์ รวมทั้ง ใ้ค้ข้อมูลที่สำคัญ และสร้างกรอบแนวคิดการปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตร

ตามลำพัง ผลการวิจัยพบว่าการปรับตัวของสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพัง จำแนกออกได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีสัมพันธภาพดีกับสามีก่อนแยกทางกัน กับกลุ่มที่มีสัมพันธภาพไม่ดีก่อนแยกทางกัน ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุ การแยกทาง การหย่าร้าง หรือสามีถึงแก่กรรม กลุ่มที่มีสัมพันธภาพดีกับสามีก่อนแยกทางกัน จะมีความเศร้าโศกเสียใจ คิดฆ่าตัวตาย ร่างกายทรุดโทรม ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจ ต้องกู้หนี้ยืมสิน หารายได้พิเศษ แต่เมื่อมีพ่อแม่ เพื่อนร่วมงานให้ความช่วยเหลือ จะคิดไตร่ตรอง เรื่องการศึกษาและอนาคตของบุตร และปรับจิตใจให้เข้มแข็งและต่อสู้ต่อไป กลุ่มที่มีสัมพันธภาพไม่ดีกับสามีก่อนแยกทางกัน จะมีอาการเสียใจ หมคทุกข์ ร่างกายดีขึ้น สุขภาพจิตใจดีขึ้น แต่ก็ประสบปัญหาเศรษฐกิจ ต้องกู้หนี้ยืมสินและหารายได้พิเศษ เมื่อได้รับการช่วยเหลือจากพ่อแม่และเพื่อนร่วมงาน ก็จะคิดไตร่ตรองเรื่องการศึกษา อนาคตของบุตรและปรับจิตใจให้ต่อสู้ต่อไป สตรีที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา มีปัญหาการปรับตัวมากกว่าสตรีที่เลี้ยงดูบุตรตามลำพัง ในชุมชนเมือง กรุงเทพมหานคร คือ สัมพันธภาพกับสามี การมีผู้ให้การสนับสนุน การศึกษาของสตรี รายได้ อาชีพ และอายุบุตร

กุสุมา พลแก้ว (2544) ศึกษาเรื่อง แม่หม้าย: การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังการหย่าร้าง จุดมุ่งหมายของการวิจัยเพื่อศึกษาการปรับบทบาทของผู้หญิงในชนบทภายหลังการหย่าร้าง การปรับเปลี่ยนบทบาทตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพการสมรสอย่างไร เน้นการศึกษาเกี่ยวกับการปรับบทบาททางสังคม เศรษฐกิจและการเลี้ยงดูลูก รวมทั้งการศึกษาถึงสถิติ สาเหตุของการหย่าร้าง รวมไปถึงปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องอื่น ๆ ที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจหย่าร้าง โดยใช้วิธีการศึกษาทางมานุษยวิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เข้าไปศึกษาในชุมชนโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สาเหตุที่ผู้หญิงใช้เป็นข้ออ้างเพื่อหย่าร้างกับสามีนั้น สาเหตุที่พบมากที่สุดคือ สาเหตุเกี่ยวกับทัศนคติหรือความคิดเห็น ไม่ตรงกันและรองลงมาคือการนอกใจ ลักษณะการปลุกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ส่งผลกระทบโดยตรงต่อ โครงสร้างของชุมชน ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่พบมากที่สุดเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพึ่งตนเองสูงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งหญิงและชายมีอิสระในการเลือกคู่ครองและการแต่งงานค่อนข้างสูง ระบบความสัมพันธ์ที่แนบแน่นมากที่สุดคือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก แต่ขณะเดียวกันครอบครัวและเครือญาติของคู่สมรสก็มีได้ เข้ามามีบทบาทต่อการตัดสินใจหย่าร้าง ด้วยลักษณะของ โครงสร้างทางสังคมเช่นนี้ทำให้มีส่วนอย่างมากที่ก่อให้เกิดการหย่าร้าง

ภายหลังการหย่าร้างผู้หญิงต้องมีการปรับบทบาททั้งทางด้านสังคมคือ การปรับบทบาทเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างญาติฝ่ายสามีที่ต้องห่างเหินไป รวมทั้งต้องรู้จักปรับบทบาทให้เหมาะสมกับสถานภาพแม่หม้าย เมื่อพบปะผู้คน โดยเฉพาะผู้ชาย ทางด้านเศรษฐกิจผู้หญิงสามารถปรับบทบาทได้ดี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่พวกเขามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจในครอบครัวค่อนข้าง

สูง ทั้งยังสามารถทำงานต่าง ๆ ในภาคเกษตรกรรมได้ไม่แตกต่างจากชายเท่าใดนัก จึงทำให้สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและสังคม ได้ดี แต่การที่ต้องทำงานหนักมากขึ้น เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวเพียงผู้เดียว ทำให้การปรับบทบาททางด้านการเลี้ยงดูลูกเป็นไปได้ไม่ดีเท่าที่ควร โดยเฉพาะในเรื่องของเวลาที่มีให้ลูกน้อยลงก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างความสัมพันธ์ของแม่กับลูก

วันวิสาห์ ต้นตระกูล(2545) ศึกษาเรื่อง “การศึกษารูปแบบชีวิตของมารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียวในกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นมารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียวในเขต คลองสามวา และสะพานสูง จำนวน 20 คน ใช้สถิติร้อยละและหาค่าความถี่ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว ทำหน้าที่ดูแลครอบครัว สถานภาพสมรส มีทั้งหย่าร้างหรือสามีเสียชีวิตหรือสามีทอดทิ้ง และไม่ได้แต่งงานใหม่ ทำให้ประสบความยากลำบากทางด้านเศรษฐกิจ ความเศร้าโศก มีความรู้สึกผิด โดดเดี่ยว ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากญาติพี่น้องหรือหน่วยงานใด ๆ

2) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว มีอายุระหว่าง 35-59 ปี การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 การประกอบอาชีพมีทั้งว่างงาน รับจ้างทั่วไปและทำธุรกิจค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้มีรายได้ไม่เพียงพอ ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัยเป็นขนาดเล็ก

3) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว มีฐานะ ความเป็นอยู่ที่ยากจน สภาพการเงินไม่พอใช้ ต้องรับผิดชอบบุตรระหว่าง 1-4 คน ที่อยู่ในครอบครัว

4) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว ต้องรับภาระและรับผิดชอบทุกสิ่ง ทุกอย่าง ทั้งของบุตรและสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ยังต้องเป็นเสาหลักของความรัก ความผูกพันและสัมพันธ์ภาพภายในครอบครัว

5) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียว มีความสนใจงานทางสังคม โดยเฉพาะ การมีส่วนร่วมกับการงานของชุมชน แต่ก็มีปัญหาและอุปสรรคทางการเงิน

6) มารดาที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียวมีความปรารถนาและเป้าหมายชีวิตดังนี้

6.1) ปรารถนาความสุขในชีวิต

6.2) ความพร้อมที่จะรับผิดชอบทางด้านเศรษฐกิจ

6.3) สร้างฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

6.4) วางแผนที่จะรับผิดชอบการศึกษาของบุตรธิดา

6.5) พยายามสรรหาเวลาที่จะสร้างความผูกพันกับบุตรหลาน ผู้สูงอายุ และสมาชิกในครอบครัวให้มากยิ่งขึ้น

ชาลินี สุริยนเปล่งแสง (2547) ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคม และลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร วัดดูประสงค์

ของการศึกษาก็เพื่อ ศึกษาการสนับสนุนทางสังคม และลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่มีบุตรปฐมวัย และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัย ตัวอย่างประชากรเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยใน กรุงเทพมหานคร จำนวน 365 คน เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการคำนวณร้อยละ การหาค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ทั้งพ่อและแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 31-35 ปี พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีอาชีพทำธุรกิจส่วนตัว ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ระดับการศึกษาของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ คือ อนุปริญญา ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ทั้งพ่อและแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะเลี้ยงดูเพียงลำพังมาเป็นระยะเวลา 3 ปีขึ้นไป ส่วนเพศ อายุ และจำนวนบุตรนั้น ทั้งพ่อและแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะมีบุตรสาววัย 3-6 ปี จำนวน 1 คน ส่วนการอยู่อาศัยนั้นส่วนใหญ่ทั้งพ่อและแม่เลี้ยงเดี่ยวจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของตนเอง โดยมีประเด็นที่สำคัญดังนี้

1) การสนับสนุนทางสังคมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว การสนับสนุนทางสังคมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาในแต่ละองค์ประกอบพบว่า การสนับสนุนทางสังคมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ การได้รับความปรึกษาและคำแนะนำ การได้รับความช่วยเหลือ การแลกเปลี่ยนทางสังคม และการสนับสนุนทางอารมณ์

2) ลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ลักษณะการเป็นพ่อแม่โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาในแต่ละองค์ประกอบพบว่า ลักษณะการเป็นพ่อแม่ทุกด้านที่อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร การมีสังคม ความผูกพันต่อบุตร สุขภาพกาย ความยืดหยุ่นในบทบาทของพ่อแม่ สถานภาพทางอารมณ์ และความสัมพันธ์กับคู่ครอง

3) ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคม และลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวพบดังต่อไปนี้ การสนับสนุนทางสังคมของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 การสนับสนุนทางสังคม 4 องค์ประกอบ คือ การได้รับความปรึกษาและแนะนำ การได้รับความช่วยเหลือ การแลกเปลี่ยนทางสังคม และการสนับสนุนทางอารมณ์ มีความสัมพันธ์กับลักษณะการเป็นพ่อแม่ 7 องค์ประกอบ คือ ความสามารถในการเลี้ยงดูบุตร การมีสังคม ความผูกพันต่อบุตร สุขภาพกาย ความยืดหยุ่นในบทบาทของพ่อแม่ สถานภาพทางอารมณ์ และความสัมพันธ์กับคู่ครอง ดังนี้

การได้รับความปรึกษา และคำแนะนำมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับสุขภาพกายอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 การได้รับความช่วยเหลือมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับสุขภาพกายอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การแลกเปลี่ยนทางสังคมมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับสุขภาพกายอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และการแลกเปลี่ยนทางสังคมยังมี

ความสัมพันธ์ในทางบวกกับการมีสังคมอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนการสนับสนุนทางอารมณ์มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการมีสังคมและสุขภาพกายอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และการสนับสนุนทางอารมณ์ยังมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความยืดหยุ่นในบทบาทของพ่อแม่ สถานภาพทางอารมณ์ และความสัมพันธ์กับคู่อุปการอย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สำหรับการสัมภาษณ์เรื่องการสนับสนุนทางสังคม และลักษณะการเป็นพ่อแม่ของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัย สรุปได้ดังนี้ การสนับสนุนทางสังคม พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ เมื่อมีความกังวลใจจะมีพ่อแม่คอยให้คำปรึกษา บางส่วนจะหาโอกาสไปพักผ่อนต่างจังหวัดและออกกำลังกาย พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมกับมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวจะทำให้ตนเองมีกำลังใจในการใช้ชีวิต เพราะได้พบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการใช้ชีวิต แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรกับบุคคลที่เผชิญสถานการณ์เดียวกับตน ในส่วนของลักษณะการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีอาชีพทำธุรกิจส่วนตัว อาศัยอยู่กับบุตรและพ่อแม่ ส่วนใหญ่จะดูแลบุตรด้วยตนเองโดยมีพ่อแม่คอยช่วยเหลือในยามจำเป็น พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เมื่อต้องเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพังจะมีความยากลำบากในช่วงแรก มีความกังวล สับสน และเครียด แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไปได้ระยะหนึ่งจะเริ่มปรับตัวได้ และพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะไม่ติดต่อกับอดีตคู่อุปการหลังตัดสินใจแยกทางกัน

สำนักวิจัยเอแบค - เคเอสซีอินเตอร์เนต โพลล์ (เอแบค โพลล์, 2547) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ปัญหาและความคาดหวังในการดำเนินชีวิตของครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single Parent): กรณีศึกษาพ่อหรือแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังที่เป็นสมาชิกโครงการพัฒนาเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจข้อมูลทั่วไปทางด้านครอบครัวและสภาพทางเศรษฐกิจสังคมของครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 2) เพื่อสำรวจสภาพความเป็นอยู่ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และการเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง และ 3) เพื่อสำรวจความคิดเห็นและความคาดหวังในกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินชีวิตครอบครัวของพ่อหรือแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพัง ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ขนาดของตัวอย่างทั้งสิ้น 94 ตัวอย่าง ใช้การสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม ประมวลผลโดยโปรแกรม SPSS/FW ผลการสำรวจพบว่าตัวอย่างเป็นเพศหญิงร้อยละ 86.2 และเพศชาย 13.8 มีอายุระหว่าง 30-39 ปีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48.9 และส่วนใหญ่คือร้อยละ 43.6 ของตัวอย่างมีอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสูงสุด ร้อยละ 58.1 โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนสูงสุดร้อยละ 37.6 คือจำนวนเงินไม่เกิน 10,000 บาทต่อเดือน สาเหตุที่ไม่ได้อยู่กับคู่อุปการร้อยละ 88.3 นั้นเป็นการหย่า/แยกทางกัน และร้อยละ 11.7 คู่อุปการเสียชีวิต ส่วนใหญ่ร้อยละ 76.9 ระบุว่าไม่มีปัญหาที่ยังตกลง

ไม่ได้กับอดีตคู่ครอง ส่วนร้อยละ 23.1 ที่ยังมีปัญหาขัดแย้งอยู่ ส่วนใหญ่ร้อยละ 30 ระบุว่ายังไม่ได้จดทะเบียนหย่ารักกับคู่ครอง

บุตรของตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 38 มีอายุระหว่าง 6 -10 ปี ตัวอย่างส่วนใหญ่มีบุตรจำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 66.7 ของทั้งหมด สำหรับปัญหาความสัมพันธ์กับคู่ครองในอดีตที่ผ่านมา ตัวอย่างการหย่าแยกทางกันระบุ 3 อันดับแรก คือ 1. ความไม่เข้าใจ/ทัศนคติไม่ตรงกัน 2. อีกฝ่ายมีคนอื่น (ในขณะที่อยู่กินกับเรา) และ 3. ปัญหาความไม่รับผิดชอบ, ไม่เอาใจใส่ ส่วนตัวอย่างที่คู่ครองเสียชีวิต ระบุปัญหา 3 อันดับแรก คือ 1. ปัญหาเศรษฐกิจ/การเงิน 2. ความไม่เข้าใจ/ทัศนคติไม่ตรงกันและไม่มีเวลาให้กัน และ 3. มีการทะเลาะกันรุนแรง/ทุบตีและเอาแต่ใจตัวเอง ซึ่งโดยภาพรวมปัญหาความสัมพันธ์กับอดีตคู่ครอง 3 อันดับต้น ๆ ได้แก่ 1. ความไม่เข้าใจ/ทัศนคติไม่ตรงกัน 2. อีกฝ่ายมีคนอื่น (ในขณะที่อยู่กับเรา) และ 3. ปัญหาความไม่รับผิดชอบ ไม่เอาใจใส่ สิ่งที่นำสังเกตคือในกลุ่มที่คู่ครองเสียชีวิตนั้นร้อยละของปัญหาลำดับแรกสูงสุด คือ ที่ระบุว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ/การเงิน ร้อยละ 36.4 นั้นเป็นอัตราที่เท่ากับตัวอย่างที่ระบุว่าไม่มีปัญหาร้อยละ 36.4 เท่ากัน ซึ่งสอดคล้องกับระดับความพึงพอใจที่ว่าตัวอย่างที่คู่ครองเสียชีวิต มีความพอใจถึงค่อนข้างพอใจกับความสัมพันธ์ของคู่ชีวิตที่ผ่านมา ในขณะที่ตัวอย่างที่หย่า/แยกทางกับคู่ครองระบุว่าไม่พอใจกับพอใจ คือร้อยละ 31.3 และ 22.9 ตามลำดับ

ปัญหาในการใช้ชีวิตประจำวันเป็นพ่อแม่เดี่ยว 3 อันดับแรก ได้แก่ 1) เกรียด คิดมาก กังวล 2) เหน็ดเหนื่อย ท้อแท้ และ 3) กังวลเรื่องการเลี้ยงลูก ความสัมพันธ์กับลูก คิดเป็นร้อยละ 57.7 , 57.4 และ 54.3 ตามลำดับ โดยในการใช้ชีวิตเป็น “พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว” ในปัจจุบัน ตัวอย่างระบุความพึงพอใจสูงสุดที่ร้อยละ 67 รองลงมาคือค่อนข้างพอใจ ร้อยละ 17 และไม่ค่อยพอใจร้อยละ 10.6 สำหรับการมีชีวิตคู่อีกครั้งนั้น ตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 55.3 ที่ไม่ต้องการที่จะหาคู่ครองใหม่ ในส่วนของกิจกรรมของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว ตัวอย่าง ระบุถึงความพึงพอใจสูงสุดที่ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม ร้อยละ 98.2 รองลงมาคือ การอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่ ร้อยละ 92.7 ในทางตรงข้ามส่วนที่ไม่พอใจสูงสุด คือ สถานที่ในการจัดกิจกรรม อยู่ที่ร้อยละ 21.9 รองลงมาคือ ช่วงเวลาจัดกิจกรรม คิดเป็นร้อยละ 16.4 โดยควรมีการปรับปรุงใน 2 ลำดับต้น คือ การเพิ่มระยะเวลาในการจัดกิจกรรม สถานที่จัดกิจกรรมซึ่งอยู่ไกลและหัวข้อ/รูปแบบกิจกรรมไม่ดึงดูดใจ คิดเป็นร้อยละ 26.9 และ 21.2 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างได้ระบุความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม “พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว” ในครั้งต่อไป อยู่ที่ร้อยละ 61.3 ตัวอย่างของกิจกรรมที่สนใจมากที่สุด คือ การอบรมเรื่องการเลี้ยงบุตร คิดเป็นร้อยละ 91.1 ส่วนความคิดที่อยากจะมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือ/พัฒนา กลุ่ม “พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว” ด้วยกัน ที่สูงสุดคือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้/หนทางแก้ปัญหา คิดเป็นร้อยละ 67.8 และตัวอย่างที่ระบุสิ่งที่ต้องการให้รัฐช่วยเหลือ ลำดับต้น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน คือ 1) ให้รัฐอุดหนุนค่าเล่าเรียนบุตรจนกว่าจะพ้นการศึกษาภาคบังคับ 2) ให้รัฐอุดหนุนค่าเลี้ยงดูบุตรจนอายุ 20 ปี 3) งดเว้นการเก็บภาษีเงินได้จากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และ 4) ให้รัฐ

จัดกิจกรรมเสริมศักยภาพสร้างความเข้าใจแก่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและบุตร โดยคิดเป็นร้อยละ 28.7, 25.3, 23.8 และ 2.4 ตามลำดับ

ณัฐฐา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2548) ศึกษาเรื่อง ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว: ปัจจัยแวดล้อม การฝ่าวิกฤติ และปัญหาของครอบครัว วัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยแวดล้อมทั้งก่อนการ สมรส ระหว่างสมรส ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและสภาพวิกฤติปัญหา ครอบครัวก่อนการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 2) เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการในการฝ่าวิกฤติครอบครัว ทั้งก่อนการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และในปัจจุบัน และ 3) เพื่อศึกษาปัญหาสำคัญที่พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เจริญอยู่ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาวิจัย โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ แม่ที่เลี้ยงลูกเพียงฝ่ายเดียวทั้งสิ้น 11 ราย ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่าง แม่เลี้ยงเดี่ยว มีอายุระหว่าง 35-50 ปี มีฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับปานกลางจนถึงระดับค่อนข้างสูง ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และมีบ้านเป็นของตนเอง กลุ่มตัวอย่างมีลูกจำนวน 1-2 คน อายุระหว่าง 6 ปีถึง 20 ปี ด้านปัจจัย แวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับการฝ่าวิกฤติของแม่เลี้ยงเดี่ยว มีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

1) การถูกหล่อหลอมให้เป็นคนเข้มแข็งตั้งแต่วัยเด็กได้พึ่งตนเองเร็ว ทำงานและรับผิดชอบ ช่วยเหลือตนเองตั้งแต่ยังเล็ก ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนมีวุฒิภาวะ แม้บางคนจะมีปัญหาสุขภาพจิต เนื่องจากชีวิตที่เร้นแค้นขาดความรักในวัยเด็ก แต่จากการที่ได้พึ่งตัวเองเร็ว ทำให้เธอเหล่านั้นไม่ ขอมงอมมือขอความช่วยเหลือกับความทุกข์ แต่กลับต่อสู้เพื่อให้ตนเอง ได้รับสิ่งที่ความเป็นของตน เช่น ลูก และชีวิตที่มีอิสระ การเป็นคนเข้มแข็ง มีประสบการณ์ในการพึ่งตนเองนี้ ยังช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่ หวาดกลัวการตั้งต้นใหม่ ซึ่งมักเป็นปัญหาของฝ่ายหญิงโดยทั่วไป การตั้งต้นใหม่เป็นภาวะที่หนัก หน่วง โดยเฉพาะภรรยาที่ไม่ได้ทำงานในระหว่างใช้ชีวิตคู่ ต้องเริ่มต้นคิดเรื่องการทำมาหากิน ต้อง อยู่คนเดียว ต้องเลี้ยงลูกคนเดียว

2) การมีเครือข่ายเป็นแหล่งสนับสนุนทางสังคม แม้บางครอบครัวจะมาจากครอบครัวที่ แยกแยก แต่พ่อหรือแม่หรือน้ำ พี่น้อง หลาน ฯลฯ ที่เลี้ยงดูและเกี่ยวพันกันมาได้ให้ต้นทุนความรัก ความอบอุ่น และเป็นแหล่งพักพิงให้ในยามที่แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องการหลบออกจากสถานการณ์วิกฤติ เป็นปัจจัยช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวฝ่าวิกฤตออกมาได้ หรือแม้แต่การมีเพื่อนร่วมงานที่เข้าใจปัญหา ให้ คำแนะนำในทางที่ถูกต้อง หรือปกป้องเพื่อนจากการคุกคามของฝ่ายชาย ช่วยให้ฝ่ายหญิงสามารถ รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ได้

3) การมีความรู้เท่าทันเหตุการณ์ รู้เรื่องกฎหมาย เรื่องสิทธิสตรี ของเด็ก ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยว สามารถเรียกร้องสิทธิหรือปกป้องสิทธิที่ตนพึงมีได้

ส่วนปัญหาที่แม่เลี้ยงเดี่ยวเจริญอยู่ในปัจจุบันที่เป็นปัญหาหลัก คือ

1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายรายต้องเริ่มต้นทำงานหารายได้กันใหม่หลังจาก ทำหน้าที่แม่บ้านเป็นเวลานาน

2) ปัญหาด้านการเลี้ยงลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายยังมีความกดดันจากการกระทำของสามี บางครั้งการต้องการเลี้ยงลูกคนเดียวทำให้เกิดความเครียด ระบายอารมณ์กับลูกจนลูกมีพฤติกรรมต่อต้าน หรือลูกรู้สึกว่าตนเองแตกต่างจากเพื่อน ๆ ที่มีทั้งพ่อและแม่พร้อมหน้า

3) ปัญหาความเหงาและความต้องการมีคู่ แม่เลี้ยงเดี่ยวบางคนที่มีผลกระทบจากสามีคนเดิมไม่รุนแรงมาก ยังต้องการชีวิตคู่อีกครั้ง แต่ในกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ให้ความสำคัญต่อลูกมาก หากการมีคู่ครองคนใหม่ยังเป็นการสร้างปัญหาให้กับลูก แม่ซึ่งเป็นคนกลางมักจะลำบากใจมาก

พิมพ์ราไพ สุนทรราชน (2549) ศึกษาแนวทางการสร้างเสริมศักยภาพของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก เป็นกรณีศึกษา 10 รายที่ใช้บริการจาก มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และ สหทัยมูลนิธิ จำนวน 9 ราย และแม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวโดยไม่ได้พึ่งบริการสังคม จำนวน 1 ราย อายุของแม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวอยู่ระหว่าง 15-57 ปี อายุโดยเฉลี่ย 36 ปี ผลการศึกษาพบว่า การเป็นแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูกเนื่องมาจากสามีทอดทิ้ง สามีเสียชีวิต และสามีไม่ทำหน้าที่ โดยต้องเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะตนเองไม่ได้ประกอบอาชีพใด และต้องเผชิญกับปัญหาสังคม ผลกระทบที่ได้รับ คือ ความกังวลใจ โดยเฉพาะกลัวว่าลูกจะไม่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด มีปมด้อย และกลายเป็นเด็กมีปัญหาต่อไป โดยผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่า ในระยะแรกของการเผชิญปัญหา ควรให้ลูกเป็นศูนย์กลางเพื่อให้เกิดพลังในการต่อสู้ชีวิต ลดการตำหนิตัวเอง เข้ากลุ่มเพื่อนร่วมทำกิจกรรม จากนั้นควรรหาแนวทางช่วยเหลือตนเองเพื่อให้มีอาชีพและรายได้ สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้สตรีมีความรู้เกี่ยวกับสตรีนิยม การเลือกคู่ครอง รวมทั้งควรสร้างทัศนคติทางสังคมที่ถูกต้องต่อการชื่นชมความสามารถสตรีที่ตกอยู่ในภาวะของการเป็นแม่คนเดียวที่ต้องเลี้ยงดูบุตร และควรมุ่งเน้นประชาสัมพันธ์บริการทางสังคมให้เป็นที่เป็นที่แพร่หลายสำหรับผู้หญิง ครอบครัว ซึ่งอาจตกอยู่ในภาวะของการเป็นแม่คนเดียวที่ต้องเลี้ยงดูลูกโดยลำพัง

ศิริพร ช้างเขียว (2550) ศึกษาเรื่อง “แม่เดี่ยว ชีวิตที่ต้องสู้” กรณีศึกษาผู้รับบริการของ สหทัยมูลนิธิ บ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเตรียมสภาพจิตใจและสภาพร่างกายเพื่อต่อสู้กับปัญหาการมีปฏิสัมพันธ์ของ “แม่เดี่ยว” กับคนในครอบครัว การมีปฏิสัมพันธ์ของ “แม่เดี่ยว” กับคนในชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์ของ “แม่เดี่ยว” กับองค์กรภายนอกชุมชน เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มตัวอย่าง 4 ราย ผลการศึกษาพบว่า การเป็นแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก เนื่องจากสามีเสียชีวิตต้องเผชิญปัญหาหลายอย่าง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงบทบาท การประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพ การเลี้ยงดูบุตร ในช่วงแรกรู้สึกท้อแท้หมดความหวังและกำลังใจ การเป็นผู้ติดเชื้อ HIV ยังต้องเผชิญปัญหาจากคนในชุมชน แต่ด้วยสำนึกของความเป็นแม่ที่ต้องแบกรับภาระในการเลี้ยงดูบุตร จึงปรับวิถีคิดใหม่ให้เป็นคนที่จิตใจเข้มแข็ง โดยใช้หลักศาสนา คำกล่าวของศาสนาอิสลาม “สวรรค์อยู่ใต้ฝ่าเท้าของมารดา” การประกอบอาชีพเพื่อให้มีรายได้ การดูแลสุขภาพ ออกกำลังกาย การได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือเป็นอย่างดี

มาจากบิดา มารดาและเสี่ยญาติ ทำให้มีกำลังใจ รวมถึงกิจกรรมกลุ่มสนับสนุนจากสหทัยมูลนิธิ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้มีกระบวนการเรียนรู้และพัฒนา มองเห็นคุณค่าของตนเองมากขึ้นและมั่นใจในการดำรงชีวิตต่อไป โดยจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเจริญเติบโตของบุตร และการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงและแม่เดี่ยวที่มีระดับการศึกษาสูงกว่าผู้อื่นจะเป็นผู้นำกิจกรรมกลุ่ม และกิจกรรมในชุมชน กลุ่มอายุโดยเฉลี่ยอยู่ที่ 42 – 43 ปีใน 4 ราย

ประทุมวดี ปิยธรรมศิริ (2550) ศึกษาเรื่อง ชีวิตการทำงานและสวัสดิการสำหรับมารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการทำงาน สวัสดิการที่ได้รับและความต้องการ สวัสดิการของมารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพัง รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสังเกต และสัมภาษณ์เจาะลึก มารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพัง 2 กลุ่ม คือ ผู้ประกอบอาชีพอิสระ 10 คน และลูกจ้าง 10 คน ผลการศึกษาพบว่า มารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพังทั้งสองกลุ่มมีอายุระหว่าง 34 – 55 ปี รายได้ต่ำสุดเดือนละ 8,000 บาท รายได้สูงสุดของผู้ประกอบอาชีพอิสระ คือ 30,000 บาท/เดือน ลูกจ้าง 40,000 บาท/เดือน ผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนมารดาที่เลี้ยงบุตรตามลำพัง คือ เพื่อนบ้าน บุคคลในครอบครัว และเพื่อนร่วมงาน/หุ้นส่วน ปัญหาที่พบเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ ปัญหาด้านการเงิน ปัญหาการทำงาน การเลี้ยงดูบุตรและปัญหาส่วนตัว สวัสดิการที่ทั้งสองกลุ่มต้องการคือ บริการรักษาพยาบาลฟรี การให้บุตรได้รับการศึกษาจนสำเร็จระดับปริญญาตรี โดยที่ผู้ปกครองไม่ต้องออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดหรือออกบางส่วน หรือให้จบการศึกษาก่อนบังคับ (12 ปี) ผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่มีที่อยู่เป็นของตนเอง ต้องการบ้านและต้องการให้หน่วยงานรัฐเป็นสื่อกลางด้านการเช่าซื้อ เงื่อนไขการเช่าซื้อกับสถาบันการเงินที่อยู่ในวิสัย ซึ่งสามารถจ่ายได้โดยไม่ต้องรื้อถอนเงินไป

กนิษฐา โพธิ์วรรณ (2550) ศึกษาเรื่อง การนำเสนอโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพื่อพัฒนาความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรสำหรับบิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง โดยวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ 1) เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความต้องการในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อพัฒนาความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรสำหรับบิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง จำแนกตามภูมิภาค 2) เพื่อนำเสนอโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของบิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย บิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพังที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาเครือข่ายครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 97 คน กลุ่มแกนนำบิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง จำนวน 5 คน และเจ้าหน้าที่มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว จำนวน 3 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์

ผู้วิจัยศึกษาความต้องการของกลุ่มตัวอย่างในด้าน 1) เนื้อหาหลักสูตร 2) วิธีการจัดการศึกษา 3) เวลา สถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวก 4) การประเมินผล 5) งบประมาณ 6) การประชาสัมพันธ์ สิ่งที่น่าสนใจในผลการวิจัยด้านหลักสูตรเนื้อหาที่เป็นเชิงสำรวจผู้เข้าร่วมโครงการพัฒนาเครือข่ายฯ 97 คน ต้องการการเรียนรู้เรื่องการพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ (E.Q.) และคุณธรรม (M.Q.) ซึ่งทางเจ้าหน้าที่โครงการดังกล่าวให้ความคิดเห็นว่า หัวข้อเนื้อหาหลักสูตรที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมพึงพอใจมากที่สุด น่าจะเป็นเนื้อหาหลักสูตรเกี่ยวกับทักษะการจัดการปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับบุตร ในขณะที่กลุ่มแกนนำของโครงการฯ ก็สนใจและต้องการให้มีการจัดการศึกษาในหัวข้อเนื้อหาหลักสูตรเกี่ยวกับการดูแลบุตรมากที่สุด รองลงมาคือ หัวข้อที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ด้านวิธีการจัดกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เข้าร่วมโครงการฯ ต้องการวิธีการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ และบรรยายให้ความรู้มากที่สุด และมีความต้องการวิธีการจัดแบบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มย่อยน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นแกนนำและเจ้าหน้าที่โครงการฯ เห็นว่าการจัดให้ผู้เข้าร่วมได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เป็นวิธีการที่เหมาะสมและควรมีการสาธิตและปฏิบัติจริงมากกว่าบรรยาย เพื่อให้ภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

โปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ผู้วิจัยนำเสนอ มีองค์ประกอบ ดังนี้

- 1) การศึกษาริบท บริบทภายในคือ ข้อมูลพื้นฐานขององค์กร บริบทภายนอกคือ สภาพสังคมและการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ
- 2) การแสวงหาความร่วมมือ ผู้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาโปรแกรมคือ มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับโปรแกรม มาจากการศึกษาความต้องการของสมาชิกทั่วไป แกนนำ และเจ้าหน้าที่
- 4) การแยกแยะและจัดลำดับความคิด พิจารณาจากความต้องการของสมาชิกทั่วไป แกนนำ และเจ้าหน้าที่ตามลำดับ
- 5) วัตถุประสงค์ของโปรแกรม คือ เพื่อพัฒนาความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรด้วยโปรแกรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่สอดคล้องกับความต้องการของบิดาหรือมารดาที่ต้องเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง
- 6) การเตรียมการถ่ายโอนการเรียนรู้ จัดการศึกษาโดยให้บุตรได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้
- 7) การสร้างแผนการประเมินผล ทำการประเมินผลภายหลังเสร็จสิ้นการจัดกิจกรรม โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกวิธีการประเมินผลร่วมกัน
- 8) กำหนดรูปแบบเป็นการเรียนเป็นกลุ่ม ปฏิทินการศึกษาขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้นำโปรแกรมการศึกษาไปใช้

9) การเตรียมงบประมาณและการวางแผนการตลาด แหล่งทุนมาจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

10) การสร้างแผนการเรียนการสอน ควรใช้วิธีการจัดการศึกษาแบบบูรณาการและบรรยายให้ความรู้ ในหัวข้อที่เกี่ยวกับการพัฒนาความสามารถทางอารมณ์และคุณธรรม จิตวิทยา พัฒนาการเด็กและวัยรุ่น

11) การประสานงานในการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก ในการปฏิบัติโปรแกรมภาคสนาม ควรจัดกิจกรรมในสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางการเดินทางในเขตกรุงเทพมหานคร ในวันเสาร์หรืออาทิตย์ นอกเวลาราชการ

12) การประชาสัมพันธ์ผลการจัดโปรแกรมแก่สมาชิกในโครงการ ควรกระจายข่าวสารผ่านทางวารสารมูลนิธิจัดส่งทางไปรษณีย์

ในต่างประเทศ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ก่อนข้างมีความหลากหลายทั้งในประเด็นเนื้อหาและวิธีการศึกษาได้มาซึ่งข้อมูล บางส่วนได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชากร ในลักษณะของการคาดประมาณการจำนวนครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ข้อมูลที่เก็บจากกลุ่มครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวที่ได้รับสิทธิประโยชน์ และเงินสนับสนุนจากรัฐโดยตรง สถานภาพความเปลี่ยนแปลงและสภาพปัญหาที่ต้องเผชิญ ตลอดจนประสบการณ์ของการกลายมาเป็นครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว และสิ่งที่น่าสนใจคือ งานศึกษาวิจัยหลายชิ้นงานมีความต่อเนื่องติดตามระยะยาว

โคเฮนและเฟลเบิร์ก (Kohen Brown and Feldberg) (1979) ศึกษาผู้หญิงที่เป็นแม่ซึ่งหย่าร้างหรือแยกทางและเลี้ยงดูลูกเพียงลำพังในช่วงเวลา 1-5 ปี พบว่า สิ่งที่ไม่เคยเป็นปัญหาเมื่อผู้หญิงเหล่านี้มีสถานภาพการสมรสกลับเป็นปัญหาเมื่อหย่าร้างหรือแยกทางจากอดีตสามี/คู่รัก เช่น ได้รับการเพิกเฉยต่อคำร้องขอเมื่อต้องติดต่อกับทางโรงเรียนหรือโรงพยาบาล ได้รับการปฏิเสธให้เช่าที่ดิน เช่าบ้าน หรือขออนุมัติสินเชื่อจากสถาบันการเงิน รวมทั้งการรับจ้างของธนาคาร เป็นต้น (cited in Mark Hutter, 1998: 525)

รายงานการสำรวจเจ้าหน้าที่โรงเรียนในชุมชนเพื่อจัดโครงการการศึกษาสำหรับพ่อหรือแม่คนเดียวเพื่อช่วยเหลือในเรื่องการเลี้ยงดูบุตร การยังชีพในครอบครัว การพัฒนาทักษะและอัตลักษณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความต้องการด้านการศึกษาของพ่อหรือแม่คนเดียว 2) ความพึงพอใจที่มีต่อโครงการที่ได้เข้าร่วมและ 3) คุณสมบัติพ่อหรือแม่คนเดียวที่จะเข้าร่วมในการวางแผนและการดำเนินโครงการ กลุ่มตัวอย่างเป็นพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีบุตรอยู่ในวัยเรียนที่เขตไพค์ (Pike County) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมลรัฐ Illinois จำนวน 260 คน (Available from: www.joe.org/joe/1983January/a1.html 2005, November 24) ผลจากการสำรวจประเด็นที่ได้รับคะแนนสูงจากพ่อหรือแม่คนเดียวว่ามีความจำเป็น พบว่า การสอนบุตรให้มีวินัยและความรับผิดชอบมีความจำเป็นมากที่สุด

คิดเป็นร้อยละ 66 รองลงมาร้อยละ 54 มีคะแนนเท่ากันใน 3 เรื่อง ได้แก่ การซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ชำรุดภายในครัวเรือน การจัดการด้านการเงินของครอบครัว และการจัดการกับความเครียด ส่วนอันดับสาม ร้อยละ 53 คือ การหางานทำและการฝึกอบรม ในขณะที่หัวข้อที่ได้รับความสนใจน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 30 เป็นเรื่องของการมีชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเอง (independent living)

สำหรับวิธีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารความก้าวหน้าของโครงการ ร้อยละ 62 เห็นว่าควรเป็นหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น รองลงมาร้อยละ 35 เป็นจดหมายข่าวของโรงเรียน ที่น่าสนใจคือ พ่อหรือแม่คนเดียวจำนวนมาก เข้าถึงข้อมูลของโครงการจากหนังสือพิมพ์ของโบสถ์ เนื่องจาก Pike County ประกาศกิจกรรมของชุมชนผ่านหนังสือพิมพ์ของโบสถ์ ผู้คนจำนวนมากจึงคุ้นเคยกับการรับข้อมูลด้วยวิธีดังกล่าว ส่วนรูปแบบของโครงการหากจะจัดให้เป็นที่ประสบผลสำเร็จ กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 67 เห็นว่าควรจัดกลุ่มสนทนาในช่วงเย็น สัปดาห์ละครั้ง ครั้งละประมาณ 1 ชั่วโมง นอกจากนี้ ร้อยละ 70 ยังระบุความต้องการ โครงการที่ช่วยเหลือเด็กหรือกระตุ้นพัฒนาการของเด็ก

การศึกษาอีกชิ้นงานหนึ่งที่เป็นการศึกษาวิจัยต่อเนื่อง คือ การสำรวจการประกันครัวเรือนของชาวอังกฤษ (British Household Panel Survey : BHPS) ซึ่งเริ่มต้นใน ค.ศ. 1991 เช่นกัน มีการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนจำนวน 5,500 ครัวเรือน จำนวนคนประมาณ 10,000 คน โดยกลุ่มตัวอย่างได้รับการสัมภาษณ์ซ้ำทุกปี พบว่าใน ค.ศ. 1995 มีแม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวจำนวน 117 คน พ่อที่เลี้ยงลูกคนเดียวจำนวน 116 คน ที่มีประสบการณ์การแยกทางจากคู่ชีวิต (Buck et al., 1994 Berthoud and Gershuny, 2000 cited in Rowlingson and McKay, 1998: 224)

ฟริทซ์ (Frith, 1993) รวบรวมข้อมูลด้านความรู้สึกของผู้ที่ผ่านประสบการณ์การเป็นแม่ที่ต้องเลี้ยงลูกเพียงลำพัง พบว่าผู้หญิงที่เป็นแม่คนเดียวต้องยื่นหยัดและยอมรับความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น ต้องรับรู้การถูกประณาม การติเตียน การประทัตตรา เป็นต้น แต่กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาก็ยังเน้นการให้ความสำคัญกับความรู้สึกที่ดีต่อตนเองมากกว่า เช่น ความเสียสละ ความสามารถในการเป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน การมีความมั่นใจและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาของริชาร์ดกับชมิเยร์ (Richards and Schmiege, 1993) ที่พบว่าแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพังได้พัฒนาทักษะการเป็นพ่อและแม่ การจัดการในครอบครัว การติดต่อสื่อสาร หลายคนรู้สึกภูมิใจในความสามารถของตน และประสบการณ์ดังกล่าวทำให้พวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น (L. Allen Furr, 1997: 341)

กระทรวงการทำงานและบำนาญ (Department for Work and Pensions:DWP) สหราชอาณาจักร มีโครงการวิจัยครอบครัวที่มีรายได้น้อย (Programme of Research into Low Income Families: PRILIF) และได้ทำการศึกษาชาวอังกฤษที่เป็นพ่อหรือแม่คนเดียวและบุตรใน ช่วง ค.ศ. 1991-2001 (Available from: <http://www.dwp.gov.uk/asd/> 10 May 2006) เป็นการติดตามระยะ 10 ปีในช่วง ค.ศ. 1991-2001 เริ่มต้นใน ค.ศ. 1991 กลุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนระดับประเทศ เป็นพ่อหรือ

แม่คนเดียวจำนวน 940 คน เมื่อถึง ค.ศ. 2001 ครอบครัวที่คงอยู่ในการศึกษามีจำนวน 548 ครอบครัว และมีเด็กจำนวน 1,101 คนในครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีเป้าหมายที่จะศึกษาการทำงานของครอบครัว และอิทธิพลจากแหล่งรายได้ต่างๆ ที่มีต่อการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและสวัสดิการครอบครัว ข้อค้นพบที่น่าสนใจมีอาทิ

1) ค. ศ. 2001 พ่อหรือแม่คนเดียวจำนวน 1 ใน 3 ของกลุ่มที่ศึกษาทั้งหมดมีคู่ชีวิต ในขณะที่ร้อยละ 17 มีคู่ชีวิตคนใหม่ ตั้งแต่ ค. ศ. 1991 แต่ก็กลับมาอยู่เพียงลำพังอีกครั้ง พ่อหรือแม่คนเดียวที่อายุไม่มากส่วนใหญ่มีคู่ชีวิตในช่วง ค. ศ. 2001 แต่พ่อหรือแม่คนเดียวที่มีอายุมากกว่า/สูงวัยกว่าส่วนใหญ่จะยังคงอยู่เพียงลำพังต่อไป

2) พ่อหรือแม่คนเดียวมากกว่า 1 ใน 4 ของกลุ่มที่ศึกษาทั้งหมดมีบุตรเพิ่มขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1991 ซึ่งเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับการอยู่กับคู่ชีวิตคนใหม่ในครัวเรือนเดียวกัน แต่เนื่องจากคู่สมรสใหม่ดังกล่าวไม่ได้ใช้ชีวิตร่วมกับอดีตพ่อหรือแม่คนเดียวทุกคน ดังนั้นใน ค.ศ. 2001 จึงมีพ่อหรือแม่คนเดียวที่มีบุตรเพิ่มขึ้นจำนวนน้อยกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่ใช้ชีวิตอยู่เพียงลำพังอีกครั้ง

3) สัดส่วนของการจ้างงานตั้งแต่ 16 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ขึ้นไป เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 27 ใน ค.ศ. 1991 เป็นร้อยละ 56 ใน 10 ปีต่อมา (ค.ศ. 2001) พ่อหรือแม่คนเดียวซึ่งเข้าสู่ตลาดแรงงานยังคงทำงานที่มีเวลาเข้าและออกจากงานโดยปกติเพราะการมีบุตรมากขึ้นจะเพิ่มผลประโยชน์ในการทำงาน (In-work benefits) เครดิตภาษี (tax credits) จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้พ่อหรือแม่คนเดียวเข้าสู่การมีงานทำ

4) พ่อหรือแม่คนเดียวที่เข้าสู่ตลาดการจ้างงานโดยเฉลี่ยมีมาตรฐานชีวิตสูงขึ้น ต่างจาก ค.ศ. 1991 ซึ่งได้รับสวัสดิการที่ไม่ดีและต้องเผชิญความยากลำบากจากการไม่มีงานทำ/ว่างงานระยะยาว

5) ใน ค. ศ. 2001 พ่อหรือแม่คนเดียวที่ประสบความสำเร็จในการสร้างครอบครัวกับคู่ชีวิตคนใหม่ส่งผลในทางที่ดีต่อเด็ก

6) พ่อหรือแม่คนเดียวมีงานทำอย่างน้อยครั้งหนึ่งในช่วง 10 ปีที่ศึกษา และการที่ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวมีงานทำส่งผลในทางที่ดีกับเด็กในด้านผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาใน ค. ศ. 2001

สำหรับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศไทย ส่วนใหญ่จะศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหา การปรับตัวและการแสวงหาแหล่งสนับสนุนทางสังคม ซึ่งจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการเรียนรู้ของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวเริ่มมีปรากฏในระยะหลังๆ อย่างไรก็ตามยังไม่พบการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวในประเทศไทย โดยเฉพาะกรณีวัยรุ่น ซึ่งนักวิชาการกล่าวไว้ว่าเป็นกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มแรกที่ต้องได้รับการศึกษา(กฤษดา ดันติผลาชีวะ, 2542) นอกจากนี้การศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวส่วนใหญ่กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างจะอยู่ในช่วงอายุ 30

ปีขึ้นไป การศึกษากลุ่มที่ยังอยู่ในช่วงของวัยเด็กและวัยรุ่นที่พ่อหรือแม่คนเดียวอายุไม่เกิน 25 ปีนั้น นับได้ว่าเป็นกลุ่มที่เป็นช่องว่างที่สังคมอาจต้องสร้างเสริมองค์ความรู้ในการทำงานกับกลุ่มนี้ควบคู่ไปกับกลุ่มวัยผู้ใหญ่ ผู้วิจัยจึงสนใจการศึกษากลุ่มตัวอย่างพ่อหรือแม่คนเดียวที่ยังอยู่ในช่วงวัยเด็กและเยาวชนที่อายุไม่เกิน 25 ปี การศึกษาถึงแนวทางการส่งเสริมการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียวภายใต้บริบทสังคมไทย